

Péchi Simon

AZ ATYÁK MONDÁSAI

MTA Judaisztikai Kutatócsoport

11103 306453

Péchi Simon

Az Atyák mondásai – Pirqé ávot fordítása

kiadatlan rabbinikus

írásai:

Magyar
Könyvtár

Az Atyák mondásai – Pirqé ávot
fordítása (1620/31)

A magyarországi kabbaláról és a
magyarországi kabbaláról

Koltai Kornélia

Budapest
Magyarországi Könyvtár

MTAK

3014h

Hungaria Judaica

11

Szerkeszti

Komoróczy Géza

A kötet kiadását támogatta a

Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány

208453

Péchi Simon

kiadatlan rabbinikus írásai:

Az Atyák mondásai – Pirqé ávot
fordítása (1620/21)

A marosvásárhelyi kéziratból kiadta, kísérő
tanulmányokkal és magyarázatokkal ellátta

Koltai Kornélia

Budapest
MTA Judaisztikai Kutatócsoport – Osiris Kiadó
1999

MTAK

0 9632810072 0

024112

A kötetet szerkesztette

Komoróczy Géza

Lektorálta

Balázs Mihály

A hátsó borítón

A bőzdűjfalui szombatosszidó temető

Erdélyi Lajos felvétele, 1988

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISSN 0865-1345

ISBN 963-508-082-4

© Koltai Kornélia, 1999

MTA Judaisztikai Kutatócsoport 1999

© Erdélyi Lajos 1988 (fotó)

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 7253/19 99. sz.

Tartalom

- I. Bevezetés ... 7
- II. A *Pirqé ávot* a rabbinikus irodalomban ... 10
- III. Péchi Simon életéről ... 17
- IV. Péchi Simon munkái ... 22
- V. Péchi Simon héber nyelvtudása ... 29
- VI. Péchi Simon *Pirqé ávot* fordítása ... 31
- VII. *Pirqé ávot*: Johannes Leusden héber szövege (1665) ... 37
- VIII. Péchi Simon, *Az szent atyáktól kiszedegettetett tanulságok*.
A *Pirqé ávot* fordítása (Szövegkiadás) ... 64
- IX. Péchi *Pirqé ávot* fordításának összevetése
az eredeti héber szöveggel ... 105
- X. Péchi fordítói elvei: összefoglalás ... 167
- XI. Rövidítések ... 169
- XII. Bibliográfia ... 170

I. Bevezetés

Jelen munka célja Péchi Simon egykorú, XVII. századi másolatban fennmaradt *Pirqé ávot* fordításának (1620/21) közlése (első kiadás) és filológiai vizsgálata.¹

A fordítás feldolgozását a *Pirqé ávot*-nak (*Atyák mondásai*) a zsidó hagyományban betöltött szerepe, a reformáció vallási irányzatainak héber nyelvi iránti elkötelezettsége, Péchi hébertudása, rabbinikus ismeretei és tudományos munkássága felől kísérlem meg. E keretek között az irodalomtörténeti, eszméletörténeti vonatkozásokat nem tárgyalom kimerítően, a lényegre szorítokozom, de jegyzetek formájában, hivatkozásokkal jelzem a vonatkozó irodalmi tudnivalókat.

Munkám a következőképpen épül fel. Péchi Simon fordításának a jelen közlés az első nyomtatott kiadása (az *editio princeps*), a fennmaradt két XVII. századi kéziratos másolat alapján. A rövid, átfogó bevezető ismertetést a *Pirqé ávot* héber szövege követi egy, a Péchi fordításánál mindössze néhány évtizeddel későbbi nyomtatott kiadás alapján. Ezt a kiadást Johannes Leusden neves orientalista, az utrechti egyetem hebraista professzora készítette, és 1665-ben, Utrechtben jelent meg.² E XVII. századi kiadás eredeti héber szövegének bemutatása után közlöm a Péchi-féle fordítás 1629-ben Bét János által másolt szövegét. Mivel a Bét-féle másolattal szinte szó szerint megegyezik a *Kalocsai kódex*-ben (*Kalocsai kézirat*) – Péchi munkáinak gyűjteményes másolatában – található *Ávot*-másolat (1630-as évek), utóbbinak a teljes közlését mellőzöm, a két másolat közti esetleges eltéréseket azonban feltüntettem. Közlöm a kézirat átírásának módját, tájékoztatást adok a másolók helyesírásáról, bemutatom röviden a kéziratok történetét és a kéziratokkal foglalkozó kutatások, szakirodalom eredményeit.

A Péchi-féle fordítás és az eredeti héber szöveg részletes nyelvi összehasonlítása következik ezután. Az elemzés megállapításait, következtetéseit összefoglalásban rendszerezem munkám végén. A fordítás sajátosságaiból megkí-

¹ A *Pirqé ávot* címet gyakori előfordulása okán mint *Pirqé ávot* vagy röviden mint *Ávot* említem.

² Ezúton szeretnék köszönetet mondani Szögi László úrnak, az Egyetemi Könyvtár főigazgatójának, aki lehetővé tette, hogy Johannes Leusden *Pirqé ávot* kiadásáról mikrofilm és xerox-másolat készüljön, és engedélyt adott arra, hogy a héber szöveget munkámban reprodukáljam.

sérlem megfogalmazni Péchi héber fordítói, szépírói, teológiai elveit, koncepcióját.

Az eszmetörténeti, filológiai áttekintésekhez nélkülözhetetlen segítséget jelentettek a szombatosokkal és Péchivel foglalkozó monográfiák, tanulmányok, gyűjtemények. Kohn Sámuel (1841–1920) 1889-ben kiadott könyve a XVII. századi erdélyi történelem és Péchi munkássága szempontjából volt értékes forrás számomra. Kohn Sámuel volt az, aki – azáltal, hogy Péchi egyes műveit magyar nyelvtörténeti és dialektológiai szempontból elemezte (1888) – az első ösztönzést adta a téma ilyen jellegű feldolgozásához. Koncz József (1880–1885), Vass Miklós (1904–1907), Lővy Ferenc (1908) számos szövegközlése a Péchi-kutatás folyamatáról adott hiteles képet; munkáik nemegyszer lehetőséget nyújtottak a kézírás általam adott rekonstrukciójának ellenőrzéséhez is. Thúry Zsigmond kódex-összeállítása (1912) irányadó volt annak meghatározásában, hogy mi a helye Péchi *Ávot*-fordításának a szombatos irodalmi örökségben és maguknak a kéziratoknak az értékelésében is. Guttmann Mihály (1872–1942) és Harmos Sándor tanulmánya és kiadása (1914), valamint Varjas Béla (1911–1985) kritikai kiadása (1970) a forráskutatás, szövegkritika és szövegelemzés módszerével ismertetett meg.

Dán Róbert (1936–1986) monográfiája (1987) összefoglalta mindezen irodalmi anyagot, és kibővítette újabb kutatási eredményeivel, így munkám legnagyobb mértékben épít az ő vizsgálataira, megállapításaira. Annál is inkább, mert kutatásai az *Ávot*-fordítást is felölelték. Dán volt az első, aki a szakirodalomban Péchi 1620/21. évi *Ávot*-fordításával részletesen foglalkozott. Péchi ekkori, azaz 1620/21. évi életkörülményeinek tisztázásához, héber nyelvi és rabbinikus irodalmi ismereteinek meghatározásához, a fordítás datálásához és forrásazonosításának kérdéséhez Dán eredményeit vettem figyelembe.

Az idézett héber szavakat héberül (néhány esetben latin betűs átírással) és magyar fordításban is megadom. Ha a kifejezés héber hangalakban és leírt formában átkerült a magyar (nemzetközi) nyelvi tudatba, akkor azt hagyományos formában tüntetem fel (például Tóra, Misna, szefárd, askenáz, Albeck, a könyvek kiadásaira vonatkozó adatok).

A héber betűk és szavak átírásában a következő módon jártam el.

Mássalhangzók:

א	=	'
ב	=	b, v
ג	=	g
ד	=	d

h	= h, illetve szó végén, ahol magánhangzónyújtó szerepe van (<i>mater lectionis</i>), csak a magánhangzót jelölöm
v	= v
z	= z
h	= h
t	= t
y	= y
kh	= kh, illetve ha kettőzött (<i>gemináta</i>) = kk
l	= l
m	= m
n	= n
s	= s
'	= ' (apostroph)
p, f	= p, f
c	= c
q	= q
r	= r
sh	= sh
s	= s
t	= t

Magánhangzók:

a	= a
á	= á
e	= e
é	= é
o	= o
u	= u
e	= e

Köszönöm Balázs Mihálynak a kézirat tanulmányozásához adott értékes tanácsait és lektori észrevételeit. Köszönettel tartozom továbbá a marosvásárhelyi Teleki Téka dolgozóinak a Bét János-féle kézirat fénymásolatáért, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársainak a *Kalocsai kódex* mikrofilmjének fénymásolatáért.

II. A *Pirqé ávot* a rabbinikus irodalomban

A פּרְקֵי אֲבוֹת (héber, röviden: *Ávot*; magyarul *Atyák mondásai*, vagy *Atyák bölcs mondásai*) egyike a legismertebb misnai traktátusoknak, jelenleg a *Mishná*³ 4. rendje: a *Neziqin*⁴ vége felé helyezkedik el. Korábbi szerkesztések az utolsó, 6. rend végére illesztették, így az *Ávot* valamikor záró értekezését (mintegy „perorációját”) képezhette a teljes Misnának. Erkölcsi-etikai előírásokat, utasításokat, bölcs mondásokat tartalmazó gyűjtemény, melyeket zsidó bölcseknek, a világ nagy tanítómestereinek tulajdonítanak.⁵ Innen származik a traktátus elnevezése.⁶

Az *Ávot* legalább három tekintetben különbözik a Misna többi traktátusától.

Először is: éppen erkölcsi-etikai jellege folytán elejétől végéig *agádikus* (elbeszélő), egyáltalán nincsen benne *halákhikus* (vallási törvénnyel kapcsolatos, életvitelre vonatkozó) rész.⁷

Másodszor: azzal, hogy a Sinay hegyi kinyilatkoztatástól a templom pusztulása utáni nemzedék *tanná'in*⁸ át rajzolja meg a tradíció folyamatos továbbítását, átvételét (az első két *pereq*, azaz fejezet; szerkesztői formulája: „Y vette a Törvényt X-től”): saját autoritását is igazolja; valamint kijelenti, hogy

³ Mishná: (héber 'ismétlés') rabbinikus szabály- és törvénygyűjtemény a szóbeli tan alapján, Rabbi Yehudá ha-Nási' szerkesztette (i. sz. 200 k.); a benne található témák szerint 6 nagyobb egységre, ún. rendre tagolódik; a továbbiakban, mivel az elnevezés átkerült a magyar szóhasználatba: Misna.

⁴ Neziqin: (héber–arámi 'károk') pénzügyi és büntetőtörvényeket tartalmaz.

⁵ *Ben Sirá'* 44. fejezet; *Éduyyot* 1,4.

⁶ A *Pirqé ávot* elnevezés középkori eredetű, Rashi az *Ávot*-hoz írott kommentárja végén a következőképpen magyarázza: „*Ávot*-nak hívják, mert bennefoglaltatnak egyenként a mi első mestereinknek és a tanítás atyjainak bölcs mondásai, melyeket átadtak egymásnak Moshe-től Yehoshu'a-n s a nemzetségfőkön át egészen a Nagy Gyülekezet Férfiaiiig, Shamma'y és Hillélig, Rabban Yohánánig, Zakka'y fiáiig és tanítványaiig. És mindezt azért tették, hogy tudassák velünk, mennyire bölcsök voltak cselekedeteik; hogy elbeszéljék, miként figyelmeztették kortársaikat, s miként vezették őket a helyes útra; és hogy ugyanígy, ez első bölcsökhöz hasonlóan kell minden egyes bölcsnek óva inteni és a helyes útra vezérelni saját kortársát.”

⁷ E tulajdonság alapján a *Qodáshim*-beli *Tamid* és *Middot* traktátusokkal szokták összefüggésbe hozni (vö. Albeck-féle Misna-kiadás, Hanokh Albeck, Ed., Comm., *Shishá sidré Mishná*, Jerusalem – Tel Aviv: Mosad Bialiq – Dvir, 1977. „Mávo” le-massekhet 'Ávot", 347. p.).

⁸ Tann'á: (arámi 'tanító') a Misna bölcsői, tanítók, törvénytudósok.

a töretlen, folytatólagos rendelkezés, hagyomány, mely a Sinayjal kezdődött, ezeknél az „atyáknál” és az ő tanítványaiknál található. Ezzel tulajdonképp az egész Misna autoritásának megerősítéséül szolgál.

Harmadszor, a traktátus különleges vonása, hogy a bölcsek mondásaiból megállapítható „politikai” elképzelésük is. A bölcseknek tulajdonított állítások, velős mondások, morális maximák ti. (az állandó kifejezés, szerkesztői formula további eleme: „És Y ezt mondta”); első két fejezet) valamely konkrét programnak a szabályba foglalásai, kifejezésre juttatásai is egyben, ezekkel a farizeus vezetők, vezető tanná'k saját nemzedéküket irányították. E szilárd hittételek, meggyőződések alakították, fejlesztették a farizeus és a korai uralkodó tanná'itikus iskolákat.

De mit is foglalnak magukban ezek a meghatározó tantételek?

A tanítvány alapvető feladatát; a közösség pilléreit; a jó közösség kritériumát; a háztartás vezetésének konvencióit, illemszabályait; a (megfelelő) emberi kapcsolatok ápolásának módját; a munka elsődlegességét a hatalomra töréssel és politikai előmenetellel szemben; a papok rituális kötelességeiken túli szociális, társadalmi kötelezettségeit; a Tóra és Tóra-tanulás mindenk felett álló jelentőségét; a helyes utak felismerésének mikéntjét és kötelezettségét; a rossz szokások elkerülésének kötelességét.

Ezek a mondások, tanítások képezik a traktátus eredeti magját. Ezt a részt (az 1. fejezettől a 2,14-ig terjedő egység),⁹ mely a Gamli'éltől Gamli'él ben R. Yehudá ha-Nási'nál végződő mondásokkal (1,16–2,4) és Hillél mondásaival¹⁰ (2,4–7) van megszakítva, egészítették ki Yohánán ben Zakka'y kiemelkedő tanítványai – tanítványainak és más, a templom pusztulása előtti időből, többnyire azonban a II. század közepéről, illetve az azt követő századból származó bölcseknek elmélkedéseivel, tanításaival.¹¹ A 2,15-től a 4. fejezet

⁹ Az *ARN* (*Ávot de-Rabbi Nátán*; az *Ávot*-hoz írt kommentár, részletesebben lásd alább) „A” változatában: 1–18. fejezet, „B”-ben: 1–31.

¹⁰ Albeck magyarázata szerint Hillél tanításai azért lettek ide betoldva, hogy az időrendi folytatólagosságot megtartva következhessenek Yohánán ben Zakka'y- és tanítványainak mondásai (i. m., 350. p.).

¹¹ Albeck részletesen foglalkozik bevezetőjében az időrend szerinti elrendezéssel: igazolja a Shim'on ha-Cadiqtól kezdődő és az utolsó párnál (Hillél és Shamma'y) befejeződő láncolat kronológiai hitelességét (i. m., 349. p.), és megkísérli tisztázni a nehezen beazonosítható személyeket: R. Gamli'él és R. Shim'on ben Gamli'él, valamint a 2. pereq 6. misnájában idézett Hillél kilétét (ugyanott).

végéig terjedő részben azonban nem az időrend szolgált a mondások elrendezése alapjául, hanem a tartalom szerinti felsorolás.¹²

Az *Ávot*, a tannák tanításainak megőrzésével tehát (első 4 fejezet), a klasszikus judaizmust leginkább érintő kérdésekről is tanúskodik, nevezetesen: a Szóbeli Tan régiségének igénye; az ember természete és rendeltetése; a Tóra állandó, központi jelentősége; a jutalom és büntetés doktrínája; a helyesnek ítélt e világi út, az eljövendő világra való készület jegyében.¹³

Az *Ávot* 5. fejezete, ha nem is volt része az eredeti magnak, mindenesetre korán hozzá lett illesztve. A pereqben szereplő agádikus mesék, név nélküli idézett kijelentések az előző 4 fejezet forma- és gondolatvilágát tükrözik.¹⁴ A fejezet sajátossága ugyanakkor (anonimitása mellett) a számszerűség: a 10-es, 7-es és a 4-es szám mint formai elem, amely köré a mondások, kijelentések szerveződnek. A számok köré csoportosított mondanivalót egy formai kifejezés váltja fel szervezőelem-minőségben: „Minden X, amely...”¹⁵ Ezután Yehudá ben Témá', Ben Bag Bag és Ben Hé' Hé' mondásai következnek, megszakítván a fejezet eddigi formai egységét. Az 5. fejezet valamikor ezt a záró részt nem tartalmazhatta (későbbi hozzátoldás) – valószínűleg a 20. misnánál fejeződött be.¹⁶

E pereq mondásai önmagukban (értsd: szentencia jellegükénél fogva) mégsem lehetnek elegendők ahhoz, hogy az *Ávot* eredeti corpusában vagy rögtön

¹² Érdemes itt megjegyezni, hogy egyes esetekben igazolhatóan nem a megnevezett tannák től származik a mondás, ő csak gyakran idézhette, ezért válhatott a *sajátjává*. Így például a 4. fejezetben egy *Ben Sirá'*-ból származó bölcsesség R. Levitásnak tulajdonítatik (4,4), a 4,19-ben pedig a *Példabeszédek könyvének* egy verse (24,17–18) van Shemu'él ha-Qátán mondásaként feltüntetve. További forrásproblémát jelentenek a traktátusban szereplő párhuzamos mondások.

¹³ Az *ARN* „A” a 19–30. fejezeteiben, „B” a 31. fejezetétől 35. fejezetéig foglalkozik a 2,15-től a 4. fejezet végéig terjedő résszel. Az *Ávot* első négy pereqjében lévő misnák közül néhány megtalálható a Talmud (Yerushalmi és Bavli), illetve midrások bizonyos helyein (bővebben lásd Albeck, i. m., 348. p.).

¹⁴ Tehát erkölcsprédikáció, erkölcsi intés jellegű. Egészen konkrét utalás az előző fejezetekre például az 5,3–5: a csodák leírása, amely a 3. fejezet egy kijelentését szemlélteti: ti. hogy Izrael igen kedves Isten előtt (3,16); vagy például a büntetések okainak kifejtése (5,11) a 3. (11. misna) és 4. fejezetben (4) foglaltakat juttatják eszünkbe stb.

¹⁵ Ez az eljárás sem szokatlan, más traktátusban is fellelhető, vö. *Qiddushin* 1,6–10.

¹⁶ Egyes kéziratokban nincs is meg a 21. misna, s a 22., 23. is bizonyos szövegkiadásokban nem ide, hanem a 6. fejezet végére van helyezve. Ezeket a mondásokat az *ARN* Hillél mondásaiként idézi (lásd „A”: 12, „B”: 27). Az 5. fejezet az *ARN*-ben: 31–35, 37–40. fejezet („A”); és 36–48 („B”).

a corpushoz illesztve helyet kapjanak. Az eredeti szövegrésszel való kapcsolatra az *Ávot* elején találunk utalást.

Az *Ávot* 1. fejezetében szó van olyan tekintélyekről, kiknek három-három mondást tulajdonítanak. Abból, hogy mondásaik szám szerint vannak felsorolva, arra következtethetünk, hogy más kijelentések, állítások, mondások is számok köré, szám szerint voltak összegyűjtve. A számok köré csoportosító eljárás igen valószínűnek tűnik már önmagában is, hiszen a mnemonikus gyakorlatok rendkívül népszerűek voltak a korban.

A 6. fejezet (*Qinyán Torá*: 'A Tóra megszerzése', vagy a bevezető szavai nyomán *Pereq Rabbi Mé'ir*, 'R. Mé'ir fejezete') *bárayta*,¹⁷ melyet később csatoltak a már meglévő 5 fejezethez (illetve az 5,20-ig terjedő egységhez). A poszt-talmudi *Kallá Rabbáti* traktátusban és a *Séder 'Éliyahu Zutá*'-ban is megtalálható. Tórát és a bölcseket dicsőítő mondásokat tartalmaz.

Ez a rész valószínűleg liturgiai okokból került a gyűjteménybe, akkor, amikor szokássá vált az *Ávot*-ot a babilóniai akadémiákon, zsinagógákban szombatoként *Minhá* imádság (délutáni ima) után felolvasni (e szokás praegaoni, azaz i. sz. 589-et megelőző eredetű). A *Pesah* és *Shávu'ot* (a hetek ünnepe, szokásos elnevezése még: *Zeman mattan Toráténu*, 'a Tóra-adás ünnepe') közti időszak lett ugyanis e felolvasás kedvelt ideje, s mivel ez 6 szombatot számlál, az 5 fejezethez hozzátoldtak még egyet. A *szefárd*¹⁸ tradíció mindmáig megőrizte azt a szokást, hogy az *Ávot* felolvasására a *Pesah* és *Shávu'ot* közti időszakban kerül sor, a legtöbb *askenáz*¹⁹ gyülekezet azonban nemcsak ekkor, hanem ez időszakon kívül még kétszer, azaz évente összesen háromszor olvassa fel. Így náluk a *Pesahkor* kezdődő felolvasás az újév (*Rosh ha-sháná*) előtti szombatig fejeződik be. A szombati tanulsnál minden fejezetet a *Sanhedrin* traktátus 10,1 misnájával vezetnek be, és a *Makkot* 3,16 misnájával zárnak.

Elsősorban tehát zsinagógai felolvasásra szánt szöveggé vált az *Ávot*, így minden más talmudi munkánál többször másolták és nyomtatták újra. Benne van a hagyományos imakönyvkiadásokban. Ismertségét éppen ez adja.

¹⁷ *Bárayta*: (arámi 'külső', 'idegen') a Rabbi Yehudá ha-Nási' által szerkesztett Misnába be nem került tanná'itikus tanítások.

¹⁸ *Szefárd*: (bibliai név, 'Ovad. 1,20) – modern értelemben: a XIV–XV. században az Ibériai-félszigetről elmenekülő zsidók, akik többnyire a Földközi-tenger menti európai és afrikai országokban, illetve a Közel-Keleten telepedtek meg.

¹⁹ *Askenáz*: (bibliai név, Gen. 1,24; bibliai néptörzs neve, Yer. 51,27) modern értelemben – Németországból származó európai, keresztény miliőben élő zsidók.

Az *Ávot* elhelyezése az imakönyvben jelzi, hogy a szövegnek milyen nagy jelentősége van a zsidó hagyományos tanulásban. A szombati Minhá imádság utánra szerkesztés szintén e kitüntetett szerepre hívja fel a figyelmet. A jámbor élethez elengedhetetlenek az *Ávot* szentenciái. Kora gyermekkortól fogva tanulni kell őket, hogy aztán egy életre szóló útmutatássá váljanak.

S mivel olyan tanításokat tartalmaz, amikkel a bölcsek az élet alapvető vonatkozásait vették szemügyre, tömör, szentenciózus stílusban – a *Pirqé ávot* a nem zsidók közt is a legismertebb talmudi értekezés. Valamennyi nyelven megjelent, amelyre az imakönyvet lefordították.

Nem készült *gemara*²⁰ az *Ávot*-hoz.

Mint már eddig is gyakran hivatkoztunk rá, igen híres és nagy hatású azonban az אבות דרבי נתן (héber, 'Az Atyák Rabbi Nátán szerint'²¹), az *Ávot*-ot magyarázó, ún. extrakanonikus talmudi kistraktátus. Az *Ávot*-nak egy korai, még Rabbi Yehudá ha-Nási' és utódai által véglegesen le nem zárt változatához íródott; 41 fejezetből áll (legalábbis az 1., kurrens változat, lásd alább). Címéből kiindulva egyesek feltételezik, hogy Babilóniai Rabbi Nátán, R. Yehudá ha-Nási' idősebb kortársa készítette, az *Ávot* egy értékeléséhez fűzött kommentár, fejtegetés gyanánt. Szintén teljesen agádikus.²²

Az *ARN* szövegének alapját az *Ávot* corpora alkotja. Megtartotta például a Nagy Gyülekezet Férfiától kezdődő mondások eredeti sorrendjét Yohánán ben Zakka'y vezető tanítványainak mondásaiig. Ez a sorrend a meglévő *Ávot*-kiadásokban az 1,16 és 2,7 rész között különböző betoldásokkal meg van bontva (részletezve lásd fentebb). Megőrizte némely ősi mondás eredeti formáját,²³ és olvasatai helyenként megvilágítják az *Ávot* egy-egy nehezebben érthető szövegrészét.²⁴ De tartalmaz olyan mondásokat is, melyek nincsenek meg a fennmaradt *Ávot*-szövegben, illetve híján is van néhány ott meglévő bölcsességnek. Szövege bővelkedik anekdotában, exegetikai alternatívákban, folklorisztikus nézetekben, különböző nézőpontok bemutatásában, az értekezés gazdagítása és az egyes szövegrészek érthetővé tétele céljából. Ez az

²⁰ Gemara: (arámi 'tanulás', a *gemar* 'befejez', 'következtetést von le analógia alapján' jelentésű igéből) a Misnát magyarázó, az azzal kapcsolatos vitákat, döntéseket stb. tartalmazó rész a Talmudban.

²¹ Hagyományos jelölése: *ARN*.

²² Talán csak egy alkalommal érinti burkoltan a halákhá szabályait: a 30. fejezetben, R. Mé'ir mondásainak magyarázata közben.

²³ Lásd az *Ávot* 1,5 és az *ARN* 7. fejezetében található megfogalmazás közti különbséget.

²⁴ Például vö. *Ávot* 2,10, a R. 'Eli'ezernek tulajdonított mondást az *ARN* olvasatával (15. fejezet).

interpretáló módszer nagyjából a *midrások*²⁵ magyarázó technikájához hasonlítható. Az *ARN* különlegességét tetézi, hogy általa olyan többé-kevésbé konzervatív nézetek is fennmaradtak, amelyeket a későbbi irányadó tanná'itikus tanítás már nem fogadott el.²⁶

Az *ARN*-nek két változata ismert. Az egyik az, amely a standard Talmudkiadásokban található (1. kiadás 1550-ben, más kistraktátusokkal); a másik 48 fejezetből áll, s először Solomon Schechter adta ki (1887). Schechter a két szöveghagyományt mint A és B változatot jelölte. Az iménti rövid bemutatás mindkét változatot egyaránt jellemzi, bár kétségtávol mind az alapállomány, mind pedig az *Ávot* szövegének terjedelmében vannak köztük különbségek, nem is beszélve a stiláris eltérésekről.

Datálásának kérdése bizonytalan. Nincsenek konkrét adatok, csak a nyelv, a tartalom és a stílus ad támpontot a feltételezéseknek. Valószínűleg tanná'itikus ('*amorá'kra*²⁷ nincs benne utalás).

Az *Ávot de-Rabbi Nátán*-t 1654-ben latinra, később más nyelvekre (például német, angol) is lefordították. A következő századok vezető tekintélyei is gyakran hivatkoztak rá.

Solomon Schechter az *ARN* minden (korában) létező kéziratának gondos áttanulmányozása után adta ki a művet. Az *Ávot de-Rabbi Nátán* volt tehát a legelső klasszikus rabbinikus szöveg, amelynek modern kiadása alapos filológiai gondossággal készült.

Az *Ávot* igen híres magyarázata, mely szintén merít az *Ávot de-Rabbi Nátán*-ból, *Maimonides* kommentárja.

Rabbi Moshe ben Majmun (RaMbaM) kommentárjában hosszan foglalkozik az *Ávot Neziqin*-beli szerepével.²⁸ Az *Ávot* jelenlegi, a *Bét din* (bíróság) számára fontos tudnivalók felsorolása utáni elhelyezkedését a Tradíció igaz voltának és elfogadásának megerősítéseként értelmezi. Az ilyen elhelyezés által nyer külön jelentőséget a hagyomány nemzedékről nemzedékre történő átadása. A Tóra bölcseinek felsorolása és tanításaik előszámlálása a *Neziqin*

²⁵ Midrás: (héber 'tanulmányozás', a *dárash* 'megvizsgál', 'kikutat' jelentésű igéből) irodalmi műfaj és módszer; vallási törvények következtetése a Bibliából, illetve a Bibliához frott magyarázó elbeszélések, példázatok gyűjteménye.

²⁶ Ilyenek például 'Elishá' b. 'Avuyá mondasai (24., 40. fejezetek).

²⁷ 'Amorá': (arámi 'előadó', 'értelmező') a Talmud törvénytudói, a tanná'itikus tanítás értelmezői, tolmácsolói (i. sz. III–V/VI. század).

²⁸ „Haqdámá la-Mishná”, 54–58. pp. (in: *Haqdámot le-pérush ha-Mishná*; 12. kiad., Jerusalem: Mosád Harav Kook, 1989).

rendben: felszólítás az utókor bölcseihez, bíráihoz, hogy ez első bölcsekhez hasonlóan kell nekik is saját gyülekezetükben és idejükben őrizni a Törvényt; valamint utasítás az irántuk való tiszteletre és megbecsülésre. A folytonosság, az állandó előírások folyamatossága arra utal, hogy az ítékezés és ítélet az Isten hatalmában van,²⁹ egy és ugyanaz az egymást követő nemzedékekben.

A traktátus *Neziqin*-beli elhelyezkedése azt is jelzi egyúttal, hogy nincsen senkinek sem nagyobb szüksége az erkölcsös magatartás elsajátítására, mint a bírának. A bíró, RaMbaM magyarázata szerint, különleges figyelemmel kell szemügyre vegye az *Ávot* maximáit, hiszen ha nem rendelkezik szilárd erkölcsi elvekkel, nemcsak magának, hanem az egész közösségnek árt. Ezért is kezdődik az *Ávot* a bírákhoz intézett felszólítással: „Legyetek megfontoltak az ítéletben / Ítéljetek megfontoltan!” (*Ávot*, 1,1). RaMbaM magyarázatában összefoglalja azokat az egyéb legfontosabb magatartási összetevőket is, amelyek az *Ávot* utasításából, előírásaiból a bírákra vonatkoztathatók: az ítélethozatal el nem kapkodása, ha nem tisztázott a tényállás, ugyanakkor nem is halogatása, ha a peres ügy minden részletében ismeretes; a tanúk lelkiismeretes és óvatos kikérdezése; az emberek iránti figyelmesség – ami támaszt nyújt esetleges baj esetén, de mégsem túlzott mértékű kapcsolattartás – a tekintély megőrzése végett; a becsületesség; a kompromisszumkeresés; a gazdagság s minden világi hívság elkerülése – a megvesztegetés elkerülése érdekében stb.

Az *Ávot* elhelyezkedése tehát tudatos szerkesztés eredménye; ugyanakkor e szerkesztésnek köszönhetően válik egyértelművé a traktátus egyébként talán kevésbé nyilvánvaló jelentésrétege.

²⁹ „Mert az ítélet az Istené” (Deut. 1,17).

III. Péchi Simon életéről

Péchi Simon születésének és gyermekkorának körülményeiről nincs kellő adat a birtokunkban; különféle találgatások keletkeztek róla az idők folyamán.³⁰ A legelfogadottabb feltételezés azonban mára az, hogy Péchi Pécssett született,³¹ az 1565/70-es években. Apja egy ottani szűcs lehetett.

A város életében ekkor már elég tekintélyes szerepet játszott az antitriniárius egyház: iskolát is működtetett, melynek Bogáti Fazakas Miklós lelkész állt az élén 1582–83-ban. Bogáti ekkor, baranyai tartózkodása idején írta meg híres zsoltárparafraízait, melyben az ez idő tájt alakuló szombatosok rögtön saját szellemiségükre ismertek Ószövetség-centrikussága miatt. Bogáti *Psalterium*-a hosszú időre a szombatoság mértékadó olvasmányává, imádságoskönyvévé vált,³² ezért sokan Bogátit szombatosként,³³ mások a szombatosok szellemi megalapozójaként tartják számon. Péchi minden valószínűség szerint Bogáti-tanítvány volt az unitárius iskolában.

Pécssett, gyermekkori évei alatt tanulhatott meg törökül, ami nagyban hozzájárult későbbi pályafutásának alakulásához.

Családjával együtt vándorolt át aztán Erdélybe, ahol a kolozsvári Unitárius Kollégiumban folytatta tanulmányait. Ezt követően Szenterszébetre került, ahol iskola- vagy tanítómesteri állást töltött be, talán Eőssi András³⁴ gyermekeit tanította. Rövid idő elteltével hosszabb külföldi tanulmányútra indult.

Péchi peregrinációja döntő jelentőségű hebraisztikai felkészültségének megalapozásában. Egy év bukaresti tartózkodás után Konstantinápolyba ment,

³⁰ Lugosi József (Péchi énekeskönyvének XIX. századi kommentálója) szerint például Péchi cseh eredetű, mert egy énekverse kezdőbetűiből a Péchi néven kívül a Boem is olvasható, amiben Lugosi a cseh Bohemy nevet véli felismerni (Kőváry László, „Péchi Simon, kancellár”, *Keresztény Magvető*: 1871; 34. p.).

³¹ Vö. Kővárynak Péchi erdélyi származása mellett kifejtett érveivel, i. m.

³² Péchi is Bogáti zsoltárait ajánlja vejenek saját zsoltárfordítása mellett (Koncz József, „Péchi Simon levelei”, *Keresztény Magvető*: 1880; 390. p.).

³³ Például Moshe Carmilly-Weinberger, *A zsidóság története Erdélyben (1623–1944)* (Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1995), 52. p.; Dán Róbert azonban amellett érvel, hogy Bogáti mindvégig megőrizte unitárius vallását (in: Bogáti Fazakas Miklós, *Magyar zsoltár*, Budapest: Magyar Helikon, 1979, 254. p.).

³⁴ Eőssi András szenterzsébeti birtokos volt az erdélyi szombatos irányzat megalapítója. A szombatoság keletkezéséről lásd Dán Róbert, *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon* (Humanizmus és reformáció, 13, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987), 35–47. pp.

ahol a szefárdi zsidók yeshivájában (Ortaköy-negyed) képezte magát. Itt ismerkedhetett meg a rabbinikus irodalommal: talmudi traktátusokat, Rashi Tóra-kommentárjait, a zsidó imakönyvet olvasta, talán a könnyebb bibliai szövegeket le is tudta fordítani.³⁵ Kapcsolatba került a tudós Melamméd családdal, tanulópárja lehetett Yoséf Melammédnek.³⁶ Konstantinápoly után Tuniszba (két év), Nápolyba, Rómába, Ragúzába ment. Bőven volt tehát alkalma tanulmányozni a zsidóság irodalmát, liturgiáját, s ezen belül is a szefárd rítust. Valószínűleg külföldi tanulmányútjáról magával hozta azokat a munkákat, amelyekből első fordításait készítette (később, 1623 után az Erdélybe érkező zsidók hozták a könyveket). Hazatérve,³⁷ az 1590-es évek derekán, Szenterzsébeten telepedett le, ahol Eőssi örökbe fogadta.

Eőssi halála után Eőssi birtokainak tulajdonosa lett. Kornis Judittal kötött házassága pedig még tovább növelte a vagyonát (1607), Erdély legelőkelőbb családjaival hozta rokoni kapcsolatba (Petkiek, Apaffiak, Székelyek, Bethlenek). Politikai pályafutása is ez idő tájt kezdődött.

1601-ben Báthory Zsigmond személyi titkára volt,³⁸ 1605-től Bocskai István mellett látott el titkári feladatkört. Sikeres közügyi szereplései mind nagyobb anyagi haszonnal jártak.

Politikai karrierje 1613-ban tetőződött, amikor kancellár lett Bethlen Gábor mellett. A fejedelem kancellárja politikai (és szellemi) teljesítményeivel való elégedettségét újabb és újabb adományok formájában fejezte ki. Péchi hamarosan az ország leggazdagabb emberévé vált. De talán mindez mégsem volt elég neki, talán még többre vágyott. Nem tudható biztosan, mindenesetre szembehelyezkedett Bethlen érdekeivel. A császáriakkal tárgyalásba bocsátkozott, és 1620-ban, a fehérhegyi ütközetnél, Bethlen utasítását nem teljesítve, késve érkezett Prága védelmére, csak már mire a császári csapatok szétverték a cseh–sziléziai szövetségeseket, és bevonultak a városba. A szövetségesegek győzelme a Portának sem állt érdekében,³⁹ így joggal következtethető, hogy

³⁵ Vö. Dán, i. m., 124. p.

³⁶ Vö. Carmilly-Weinberger, i. m., 55. p.

³⁷ Kemény Zsigmond *A rajongók* című regényében (1858; a munkámhoz használt kiadás: Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969) Péchi Szentföldön tett utazásáról beszél. Péchinek az útról készített diáriuma azonban elveszett, és egyébként sincs semmi bizonyíték arra, hogy Péchi bármikor is ott lett volna. A külföldi útjával kapcsolatos további bizonytalanságokról lásd Kőváry László idézett frását.

³⁸ Báthoryval való kapcsolata gyermekkori eredetű, peregrinációjáról hazajövet is útba ejti Gyulafehérvárt.

³⁹ Dán Róbert, i. m., 166. p.

Péchi egyenesen a fejedelmi cím megszerzésére vágyott, és ehhez akarta Bécs és a török támogatását megnyerni. Ez a támogatás azonban a megváltozott politikai körülményeknek köszönhetően sosem született meg, s Pécht az 1621. évi hainburgi béketárgyalások megszakadásakor, 1621 májusában a fejedelem hűtlenség vádjával („a prágai csatáról való elmaradása” és „a haimburgi alkudozások eredménytelensége miatt”)⁴⁰ letartóztatta.

Nincs kézzelfogható bizonyíték arról, hogy Péchi szombatos lett volna politikai pályafutása idején.⁴¹ Sokkal valószínűbb, hogy a szamosújvári, illetve kővári börtönben, magányában fordult (egyres felfogások szerint vissza) a szombatos eszmék felé. A befelé forduláshoz, számvetéshez egy magánéleti tragédia is hozzájárult: 1621-ben meghalt a felesége. A börtönben olvasással, önképzéssel töltötte idejét. Olvasmányai közt szerepelt Sebastian Münster Vulgatától független, protestáns szellemű *Hebraica Bibliá*-ja⁴² és különböző héber nyelvű moráliagyűjtemények.⁴³ Ekkor írta az első *Ávot*-fordítását,⁴⁴ és talán a *Qohelet*-fordítást is.⁴⁵ 1624-ben szabadult, Kornis Ferenc és mások közbenjárására.

Birtokai nagy részétől megfosztva, 1624 után, szenterzsébeti száműzetésében kezdte meg fordítói, irodalmi tevékenységét.

1624 a fordulópont az erdélyi szombatoság történetében. A felekezeti második, legtermékenyebb szakasza kezdődött el ekkor. Péchi különleges elhivatottsággal és képzettséggel dolgozta ki a szombatosok ideológiai-rituális-szervezeti hátterét, miközben saját feladatát is felismerte és megfogalmazta. 1624 és 1629 közt lefordította a *Psalterium*-ot.⁴⁶ A szombatoság egyre nagyobb tért hódított: Udvarhelyszéken, Marosszéken, Marosvásárhelyt és Kolozsvárt is követőkre talált. Péchi Szenterzsébeten szombatos iskolát alapított. 1630-ban újrafordította az *Ávot*-ot; valamint olyan különböző etikai-jogi vo-

⁴⁰ Kohn, i. m., 179. p.

⁴¹ NB: Lővy Ferenc szerint „államférfiúi és diplomáciai elfoglaltsága közepett is foglalkozott rabbinikus irodalommal (...)”. (Lővy Ferenc, „Egy vallásalapító erdélyi főúr”, in: *Erdélyi Múzeum Egyesület I. Vándorgyűlésének Emlékkönyve*: 1906; 60. p.).

⁴² Latin, 2 kötet; Basel, 1534–35; javított kiadás 1546.

⁴³ Lásd a „Péchi Simon munkái” című fejezetben.

⁴⁴ Kohn Péchi letartóztatása előttré helyezi, i. m., 267. p.

⁴⁵ Lővy Ferenc szerint 1624–1634 közt íródott; Lővy, „Egy lap Pécsi Simon Qohelet-fordításából”, *Magyar Zsidó Szemle*: 1908; 286–289. pp.

⁴⁶ A fordítás és kommentár feltételezett eredetieiről Dán ír, i. m. (202–227. pp.). A művek kéziratára és kiadására vonatkozó adatokat lásd egyenként a „Péchi Simon munkái” című fejezetben.

natkozású fordításokat készített, amelyek mondanivalójának, előírásainak betartása feltétlenül szükséges volt a gyülekezet felépítése, működése szempontjából. Szefárd rítusú, teljes liturgiai rendszert felölelő imakönyvfordítását a 30-as években készítette el⁴⁷ – ez a világon a legelső teljes imakönyvfordítás. Az imakönyvet saját, már meglévő és bővülő gyülekezete számára írta, a zsidóságra, a jeruzsálemi szentélyre vonatkozó kifejezéseket átfogalmazta vagy kihagyta. Az Ószövetség-fordításhoz és kommentárhoz a rabbinikus tanítások ismeretében kezdett hozzá a 30-as évek második felében.⁴⁸ A Törvény megtartásának kötelezettségét a Noé-féle parancsokon és a Dekalóguson túl, az egész mózesi Törvényre kiterjesztette, ezzel tulajdonképp megfogalmazta a zsidósággal való (a szombatosság történetében eddigi) lehető legteljesebb azonosságot.

A Tóra tanulmányozásához hasonlóan a Szóbeli Tan, a rabbinikus szabályok, előírások tanulmányozása is kötelezővé vált.⁴⁹ Ekkor már a szombatosok az élő tradícióval is szembe tudtak nézni: 1623-tól ugyanis Bethlen jóvoltából megindult a zsidók beköltözése Erdélybe.

Péchi magánélete időközben – az újránősüléstől eltekintve – egyre tragikusabban alakult, gyermeke meghalt, birtokai visszaszerzéséért vagy megtartásáért folyamatosan pereskednie kellett. A politikai körülmények is mind baljósabbá váltak. A szombatos Székely Mózes⁵⁰ merényletet követett el I. Rákóczi György fejedelem ellen, amiben Péchi ugyan nem támogatta, mégis gyanúba hozták. A szombatosság állandó üldözésnek, veszélynek lett kitéve. 1635-ban az erdélyi országgyűlés megerősítette a „judaizálók” ellen hozott 1618. és 1622. évi határozatokat. Egyelőre „csak” vallásváltásra kötelezték a szombatosokat 1635 karácsonya határideig, 1638-ban azonban a fő- és vagyonvesztés ítéletét mondták ki rájuk (dési terminus).

Megkezdődtek a szombatos perek, kimenetelük minden esetben vagyonvesztés volt. I. Rákóczi politikai ellenzéke megsemmisült. Péchi Simon a

⁴⁷ A *siddur*-fordítás (hétköznapi imakönyv) talán a ferrarai, 1555-ös, a *mahzor* (ünnepi imakönyv) pedig egy velencei, 1614-es kiadás alapján készült. A datálás körüli vitákról lásd Guttman Mihály és Harnos Sándor „Bevezetés”-ét (in: *Péchi Simon szombatos imádságos könyve*, Budapest: IMIT, 1914, IMIT kiadványai, 39, 1–47. pp.).

⁴⁸ A munkák részletezése szintén a „Péchi Simon munkái” című fejezetben.

⁴⁹ Vö. Kohn, i. m., 277. p. (a *Szemág* kapcsán), hogy a szombatosokra csak a tiltó parancsolatok voltak kötelező érvényűek.

⁵⁰ Kohn, i. m., 206–207. pp.

kővári börtönbe került. Szabadulása érdekében ez alkalommal is az erdélyi főrendek fogtak össze.⁵¹

Szabadsága fejében Péchi kénytelen volt megtagadni szombatosságát, 1639-től a református hitre tért át.

1643/1644 körül halt meg, a hagyomány szerint Szenterzsébeten temették el.

⁵¹ Koncz József, „A P. S.-ért kezességet vállalók reverzálisa. 1638. november 11.”, *Keresztény Magvető*: 1883; 309–311. pp.

IV. Péchi Simon munkái

Péchi Simon bibliafordítása⁵² (Thúry, 9. sz.). Jelenlegi lelőhely: Magyar Országos Levéltár, Teleki Levéltár. Jelzete: P. 667 / 10. [133 ívből álló, töredékes, a Genesis 5,14-től az Exodus 12. fejezetéig tartó, *parasáakra* (hetiszakasz, „szombati lecke”) osztott fordítás, magyarázattal. Kommentárjához Péchi zsidó bibliamagyarázatokat, midrásgyűjteményeket, ókori történetírók és a reformáció kiemelkedő képviselőinek munkáit vehette alapul.⁵³ A Genesis-fordítással a könyv végén feltüntetett időpont szerint 1634. szeptember 28-án végzett.]

Szövegkiadás: Koncz József, „Pécsi Simon biblia fordítása”, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*: 1880; 368–373. pp. [Mózes I. könyvéből a 41. fejezet közlése, és szemelvények a fejezethez tartozó magyarázatból.] Koncz József, „Mutatvány Pécsi Simon bibliafordításából 1643. Kilencedik rész I. Mózes”, *Magyar Protestáns Egyházi Iskolai Figyelő*: 1880; 347–348. pp. [Mózes I. könyvéből a 9. fejezet közlése.]

Ismeretlen kódexből származó töredékes Biblia-fordítás.

Szövegkiadás: Lővy Ferenc, „Egy lap Pécsi Simon Qohelet-fordításából”, *Magyar Zsidó Szemle*: 1908; 286–289. pp. [Péchi *Qohelet*-fordításának egyetlen

⁵² A kódexek és az egyes munkák címeinek leírásában Thúry Zsigmond helyesírását, átírási rendszerét követtem (Thúry, *A szombatos kódexek bibliographiája. Különös tekintettel azok énektartalmára*, Mezőtúr: Borbély Gyula, 1912). A datálás tekintetében néhány esetben figyelembe vettem az Elemér Lakó, Comp., Mihály Balázs, Pref., *The Manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the Library of the Academy in Cluj-Napoca*, I: *Catalogue*, II: *Indices* (Szeged: 1997) bibliográfia eredményeit.

⁵³ A kor művelődéstörténeti hátterének ismeretében (sok esetben azonban, sajnos, híján az eredeti művek ismeretének), összhangban Péchi rekonstruált „locusaival”, mára a Péchi-kutatás megállapította, hogy bibliamagyarázatához Péchi használhatta a *Biblia Rabbinica Magna* (kiadva sorozatban: Velence, 1514–1517; átdolgozott változat: Velence, 1548) kommentárjait: Ya`aqov ben 'Áshér Tóra-magyarázatát, Rashi, 'Avráhám ibn 'Ezrá' kommentárjait, a *Rabbi Tanhumá'*, *Midrash Shemu'él* midrásgyűjteményeket; a *Beré'shit Rabbá'*-t (Szaloniki, 1593–94); Hizqiyjá ben Mánoah bibliakommentárját (kiadva: Velence, 1524; Krakkó, 1554); Shim'on ben Yoha'y misztikus bibliaértelmezését (Mantua, 1558–60; Lublin, 1623), Sebastian Münster héber–latin Biblia-fordítását (kiadva: Bazel, 1534–35; javított kiadás: Bazel, 1546) stb.; Josephus Flavius, Luther, Johannes Sleider, Matthias Vehe-Gliirus írásait stb. Bővebben lásd: Dán Róbert, i. m., 263–288. pp.

len lapja. Feltehetően korábban készült, mint a *Tóra-fordítás*, tehát 1634 előtti. Az 1,13–18, illetve a 2,1–10 versek közlése, magyarázattal.]

Péchi Simon zsoldár-fordítása (Thúry, 7. sz.). A székelykeresztúri unitárius gimnázium 224 levélből álló, 9840. számú kézirata. [Részben Péchi saját kezétől származó, részben Bét János által írt (51. zsoldártól), 150 zsoldárt tartalmazó kódex. A fordítás keletkezési ideje az 1620-as évek második fele.]

Kiadás: *Péchi Simon Psalteriuma*. Közzétette: Szilády Áron (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1913). **A kiadás ismertetése:** Borbély István, *Erdélyi Múzeum*: 1913; 377–379. pp. – Harmos Sándor, *Irodalomtörténet*: 1913; 379–381. pp. – Váczy János, *Egyetemes Philologiai Közlöny*: 1913; 339–340. pp.

Péchi Simon talmud-fordítása (Thúry, 6. sz.). A székelykeresztúri unitárius gimnázium 9839. sz. kódexe; jelenlegi lelőhelye: Marosvásárhely, Teleki Téka. Jelzet: 0449. A kézirat fénymásolati példánya birtokomban van.⁵⁴ [A *Pirgé ávot* 1620/21-es fordításának Bét János általi, feltehetően 1629-ből való másolata. A magyarázat Yoséf ben Hayyim Yabec *Ávot*-kommentárja⁵⁵ nyomán készült.]

A kódexről a XIX. század második felében további másolatok készültek, ezek a kéziratok eredetileg a kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárában voltak, jelenleg a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában található. Jelzetük: Ms. U. 775. és Ms. U. 1654/I.

Szövegkiadás: Kriza János, „A szent atyáktól kiszedegetett tanulságok. Péchi Simontól”, *Keresztény Magvető*: 1875; 45–49. pp. [5. szekció, XI., XII., XIII., XVI. textus, magyarázattal.]

Péchi Simon talmud-magyar fordítása (Thúry, 8. sz.). Lelőhelye eredetileg a kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtára; jelenleg a kódex a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában található. Jelzete: Ms. U. 971. Mikrofilmje: az MTAK. Mikrofilmtárban, A. 357 / III jelzeten. [A *Pirgé ávot* mellett Yoséf ben 'Avrahám Hayyun *Millé de-'ávot*-jának⁵⁶ fordí-

⁵⁴ Magát a kéziratot is tanulmányozhattam a könyvtárban, rövid marosvásárhelyi látogatásom (1998) alkalmából.

⁵⁵ *Pérush massekhet 'Ávot*, Drinápoly, 1555.

⁵⁶ Konstantinápoly, 1578.

tása. A kódex túlnyomó részben Péchi saját kezétől származó, azaz autográf. Keletkezésének ideje 1630–1640.]

Péchi Simon fordításainak gyűjteménye (Thúry, 12. sz.). Jelenlegi lelőhelye a Magyar Országos Levéltár, Teleki Levéltár. Jelzete: P. 667 / 10. [Öt, feltehetően 1631/32-ben készült, 1705-ből fennmaradt fordítástöredék (közülük néhány a *Kalocsai kódex*-ben is megtalálható.)] A fordítások sorrendben a következők:

1) *A szentséges törvénynek 365 tiltó parancsolatai, vagy a Szemág első részének fordítása*⁵⁷ [a következő lapon bejegyzések 1784–1815-ből].

2) *Fordítások Israel ben Joseph Alnakawa valláserkölcstani műveiből és Eliyahu ben Moshe de Vida 1574-ben befejezett Bölcsesség kezdete (Reshit hokmah) című könyvéből.* [A kézirat csupán a *Menorat ha-má'or*-ból tartalmaz részleteket, de nagy valószínűséggel Péchi de Vidá's művéből is fordított.]⁵⁸

Szövegkiadás: Kohn Sámuel, *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchi Simon főkancellár életére és munkáira*, Budapest: Athenaeum, 1889, 307–309. pp. [Szemelvények.]

3) *Ez világ szorgalmatosságának vizsgálásáról íratott könyv, kinek authora, szerzője volt amaz igen régi rabbi Simeon, ki a 2. templom alatt élt* [valójában Shelomo ibn Gabirol *Válogatott gyöngyök*⁵⁹ című munkájának fordítása].

4) *Rövid kivonatok zsidó könyvekből* [például Yoséf Caro *Shulhán 'Árukh, Yore dé'á* 60. szakaszának fordítása;⁶⁰ valamint *Az szent írás és az szenttörvény magyarázatjának 13 regulairól és módgyáról*, mellyel Rabbi 'Aqivá' *Sifráját* követve, Rabbi Yishmá'él ben 'Elishá' hermeneutikai szabályait (middot) dolgozza fel stb.].

5) *Életnek ösvénye* ['Áshér ben Yehi'él: 'Orhot hayyim].⁶¹

Szövegkiadás: Koncz József, „A szentatyáktól kiszedegetett tanulságok Pécsi Simontól. Életnek ösvénye”, *Keresztény Magvető*: 1885; 164–169. pp. [A kódex utolsó darabjának önálló bemutatása. Koncz azon feltételezése, hogy

⁵⁷ Moshe ben Ya'aqov mi-Coucy, *Parancsolatok nagy könyve (Séfer micvot gádol*, 1250 körül). Péchi valószínűleg a velencei, 1547-es kiadásból fordított.

⁵⁸ Yisrá'él ben Yoséf 'Álnáqává *Menorat ha-má'or* című munkája 'Éliyáhu ben Moshe de Vida's 1574-ben befejezett *Ré'shit hokmah* című munkájával kolligálva jelent meg Krakkóban, 1593-ban.

⁵⁹ *A Mivhar ha-Peninim* Péchi számára elérhető kiadása: Velence, 1546.

⁶⁰ Péchi feltehetően a velencei, 1565-ös kiadást használta.

⁶¹ Péchi valószínűleg a velencei, 1518-as kiadást ismerte.

az *Az Szent Atyák...* fordítást nevezi meg a kézirat címeként, a Péchi-kutatás legelső stádiumait (a kellő lelőanyag hiányát) jelzi.] Kohn Sámuel, *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchi Simon főkancellár életére és munkáira*, Budapest: Athenaeum, 1889, 306–307. pp. [Szemelvények.]

A kódex szövegének közlése: Szilágyi Sándor – Koncz József, „Péchy Simon lappangó munkáiról”, *Figyelő*: XIX. szám, 1885; 1–7. pp. [A kódex tartalmának kifejtése kapcsán szemelvények az 1. és 2. rész fordításából.]⁶²

Péchi Simon fordításgyűjteménye (Thúry, 60. sz. = 7. A). Lelőhely: Kalocsa, Főszékesegyházi Könyvtár. Jelzete: Ms. 229. Mikrofilm: MTAK. Mikrofilm-tár; A. 633 / I. A kódex mikrofilmjéről készült fénymásolat jelenleg a birto-komban van. [Az 1630-as évekből származó, kis alakú, hártabőr kötésű kódex; 14 különböző szombatos munka fordítása.] Az írások az alábbi rendben követik egymást:

1) *A Péchi-féle imakönyv.*

Kiadás: Péchi Simon *szombatos imádságos könyve*. Közzétette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Guttmann Mihály és Harmos Sándor (IMIT kiadványai, 39, Budapest: IMIT, 1914).⁶³

A kiadás ismertetése: Borbély István, *Keresztény Magvető*: 1914; 239–240. pp. – Harsányi István, *Sárospataki Református Lapok*: 6–7. szám, 1915. – Patai József, *Irodalomtörténeti Közlemények*: 1915; 254–255. pp. – Király György, *Egyetemes Philologiai Közöny*: 1916; 126–127. pp. – Edelstein Bertalan, *Irodalomtörténet*: 1917; 330–333. pp.

2) Következik az bölcs Jochannan versekben szerzett poenitentia tartó éneke könyörgése [Shelomo ibn Gabirol költeménye].⁶⁴

3) Az szentséges Kippur imadsaga köziben való Rabbi Salamon Gabirul fia rendelete, kit hinak Kether Malkut (כתר מלכות) országlás, vagy királyság koronájának.⁶⁵

⁶² A kódexről szóló részletes tájékoztatóban Thúry említést tesz Koncz Józsefről, a kódex felfedezőjéről (i. m., 57. p.).

⁶³ NB: a *Kalocsai kódex* csak a mahzor alapját képezte a kiadásban, a siddur az ún. *Szemináriumi kézirat* (Thúry: *Péchi Simon imakönyv-fordítása*, 11. sz.) alapján készült (lásd Guttmann – Harmos, i. m., „Bevezetés”, 1–47. pp.).

⁶⁴ A XI. századi spanyolországi költő versét Péchi valószínűleg a velencei, 1546-os, más szerzők műveivel kolligált kiadásból ismerhette.

⁶⁵ Lásd előző jegyzet.

4) *Zsoltárfordítás* [megegyezik a Thúry által *P. S. zsoltár-fordítása* címmel jelzett kézirat szövegével].

5) *Az Pasah és Pogácsás Innepnek követésének rövid módja, melyet Agadanak hínak.*

6) *Az Szent Atjaktól ki szedegettetett tanuságok magyarra zsidóbol fordította. Pechi Simontól az Isten törvénye szerető Atyafiak kedviert és épületekert* [megegyezik a Thúry által *P. S. talmud-fordítása* címmel jelzett kézirat *Pirqé ávot* szövegével].

7) *A negyedik sectionak 22-dik részének magyarázatja*⁶⁶ [megegyezik a Thúry által *P. S. talmud-fordítása* címmel jelzett kéziratban a *Pirqé ávot*-hoz írott magyarázat 4,22 részével].

8) *Oly regulák, melyeknek megtartásával eltávoztatnak az örök halálnak törei és megnyeretnek az örök életnek tiündöklő fényes világos világossága* (1–131. regula).

9) *24. Táblánk. Az örök életnek ösvényéről más rövidebb regulák, melyekkel okosbba tétessél és vigyázóbbá – az mennyei jóknak keresésére és megnyerésére mind penig a legalsó pokolnak eltávoztatására* (1–23. pont). [A 8. és 9. számon jelzett fordítás 'Ásher ben Yehi'él 'Orhot Hayyim című művéből való, vö. a Thúry által *P. S. fordításainak gyűjteménye* címmel jelzett kézirat 5. darabjával.]

10) *25. Tábla* (1–58. pont).

11) *27. Tábla Sulchan aruk = Vetett asztal nevü könyvből* (Yoséf Caro; 1–21. pont).

12) *Ugyanazon könyvből 155. jegy alól. Az imátkozó házokról.*

13) *A 157. jeltől.*

14) *Birkat Hamazon. A rész befejezése: Több azon kívül asztali rendtartásokról, mind törvényből, mind tisztességes jó rendtartásokról való ítéleteket a bölcseknek más helyre és üdőnek alkalmatosságára hagyván.* [Yoséf Caro, *Shulhán 'Árukh: Az élet ösvénye ('Orah Hayyim)* című rész töredékfordításai.]⁶⁷

Énekek kiadása: A kódex különböző oldalain (76a, 80a–80b, 81b–82a, 250b–251a, 251b–252a) található énekek kiadása: *Régi magyar költők tára. XVII. század. 5. kötet: Szombatos énekek*, 239–256. pp. Kritikai kiadás; szerkesztette: Varjas Béla, jegyzetek: Scheiber Sándor (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970).⁶⁸ Közülük három ének in: *Szöveggyűjtemény a régi magyar*

⁶⁶ Yoséf ben Hayyim Yabec alapján (Drinápoly, 1555).

⁶⁷ Péchi feltehetően a velencei, 1565-ös kiadást használta.

⁶⁸ Különböző szombatos kódexekből összegyűjtött énekekkel együtt, vö. i. m., „Jegyzetek”, 534–541. pp.

irodalomból, I: *Késő-renaisszánsz, manierizmus és kora-barokk*. Szerkesztette: Kovács Sándor Iván (Budapest: Osiris, 1998), 212–215. pp. [Az itt közzétett három ének közül csak az első (*Az reggeli hamida után*) származik ebből a kódexből.]

Kisebb szövegközlések, levelezés

Milecz Szilveszter, „Szent-Erzsébeti Péchi Simon erdélyi kancellárról”, *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek*: 1863; 349–357. pp. [Péchi Simon kővári fogságában írt levele Bethlen Istvánhoz, 1621. december 29.]

Szilágyi Sándor, „Pécsy Simon levelei Thurzó Imréhez”, *Történelmi Tár*: 1878; 117–136. pp. [1620. december 24. és 1621. május 13. közt kelt levelei, szám szerint 15.]

Koncz József, „Pécsi Simon levelei”, *Keresztény Magvető*: 1880; 390–391. pp. [Vejeéhez, Angyalosi Istvánhoz 1637. február 23-án és 1641. október 16-án írott levél; valamint Szigethy Erzsébet és Angyalosi István 1638. február 13-ai levele a fejedelemhez.]

Koncz József, „Pécsi Simon eredeti levelei a gróf Teleki-család levéltárában”, *Keresztény Magvető*: 1883; 169–174. pp. [Péchi Simonnak vejeéhez, Angyalosi Istvánhoz 1637. április 20. és 1641. augusztus 25 között írt öt levele; valamint egy 1648. május 3-án kelt levél (Kénosi vallatása az agárdi birtok ügyében).]

Koncz József, „Pécsi Simon bözödi birtokos és Bözöd patronusa”, *Keresztény Magvető*: 1883; 41–42. pp. [Levél (okirat) a bözödi birtok ügyében, 1630-ból.]

Koncz József, „Pécsi Simon három vejének reverzálisa”, *Keresztény Magvető*: 1883; 42–43. pp. [Farkas Ferenc, Kénosi Ferenc, Angyalosi István birtokokról szóló levele (okirat), 1637. április 12.]

Koncz József, „A Pécsi Simonért kezességet vállalók reverzálisa”, *Keresztény Magvető*: 1883; 309–311. pp. [1638. november 11-én kelt kiváltó okmány, Ugron Pál, Apaffi István, Székely Boldizsár nevével.]

Vass Miklós, „Péchy Simon levele 1614-ből”, *Keresztény Magvető*: 1904; 274–275. pp. [Kornis Ferenc királybíróvá választása végett Udvarhelyszék rendjeihez írt ajánlás 1614. január 3-án; továbbá egy 1630. június 24-én kelt lajstrom, melyben Péchi „felsorolja, hogy miket vihetett el Kornis Ferenc” birtokairól fogsága idején.]

Vass Miklós, „Péchy Simon három levele”, *Történelmi Tár*: 1905; 288–295. pp. [Dersi Pettky Jánoshoz, 1607. január 25.; valamint két olyan levél, amiket korábban már közöltek: az 1614. január 3-án írott ajánlás

Udvarhelyszék rendjeihez,⁶⁹ és a Bethlen Istvánnak címzett levél 1621-ből.⁷⁰]

Vass Miklós, „Adatok Péchy Simon életéhez”, *Történelmi Tár*: 1907; 499–505. pp. [Péchy Simon levele Kornis Farkasnéhoz, 1616. április 13.; Péchy Simonné Kornis Judit levele bátyjához, Kornis Ferenchez, 1620. június 28.; Péchy Simonné Kornis Judit levele Kornis Ferencné Bornemissza Juditnak, 1620. július 24.; Kornis Ferenc levele Bornemissza Judithoz, 1621. augusztus 6.; Forró Ferenc levele Hajdu Péterhez, 1632. március 18., és Hajdu Péter válasza.]

A Péchy Simonnal foglalkozó irodalom

Monográfiák

Kohn Sámuel, *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchy Simon főkancellár életére és munkáira*, Budapest: Athenaeum, 1889.

Dán Róbert, *Az erdélyi szombatosok és Péchy Simon*, Humanizmus és reformáció, 13, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987.

Cikkek, tanulmányok

Kőváry László, „Péchy Simon, kancellár”, *Keresztény Magvető*: 1871; 34–48. pp.

Koncz József, „Egy kis helyreigazítás és felvilágosítás Péchy Simon halála idejét és Péchy Erzsébet első férjét illetőleg”, *Keresztény Magvető*: 1883; 309–311. pp.

Kohn Sámuel, „Egy kiadatlan irodalom föl nem használt magyar nyelvkincese”, *Magyar nyelvőr*: 1888; 567–573. pp.

Lővy Ferenc, „Egy vallásalapító erdélyi főúr”, *Az Erdélyi Múzeum Egyesület I. Vándorgyűlésének Emlékkönyve*: 1906; 57–69. pp.

Harmos Sándor, „A szombatos imakönyv névtelen írója”, *IMIT Évkönyve*: XXXVI. szám, 1913; 333–343. pp.

⁶⁹ Lásd Vass Miklós, „Péchy Simon levele 1614-ből” (i. m.).

⁷⁰ Lásd Milecz Szilveszter, „Szent-Erzsébeti Péchy Simon erdélyi kancellárról” (i. m.).

V. Péchi Simon héber nyelvtudása

Péchi felfogásában a „lingua primigenia” fogalma a reformáció utolsó irányzatainak eszmei jegyeit tükrözi.

A héber nyelv már nem a biblia népszerűsítésének, nem is pusztán a vallási, ideológiai polémiáknak az eszköze, hanem az igaz vallás követésének az útja, nélkülözhetetlen ismeretanyag.

Péchi nyelvismerete mindemellett ötvözi a reformáció héber nyelvvel kapcsolatos eredményeit: a filológiai igényességet és a kritikai gondolkodásmódot – a vizsgált szöveggel szemben tanúsított kritikai hozzáállást, a protestáns kritikai szellemet.

Péchi héber nyelvtudására tehát egyfelől e reformációs örökség: a filológiai indíttatás jellemző.

A tudományos szövegfilológia művelésével, nyelvtörténeti, nyelv-összehasonlító tárgyú magyarázataival reflektált nyelvtudásról ad számot. A nyelv, amit tökéletesen birtokol, egyben kutatásainak, elemzéseinek is tárgya: nyelvismerete filológusi, nyelvészi nyelvismeret, kontrollált tudás.

De túlmutatván mindezekon, Péchi viszonyulása a héber nyelvhez nem a keresztény hebraisták szemléletével egyezik, hanem jellegzetesen rabbinikus alapokon áll. Fordításaihoz ugyan felhasználja a reformáció kiváló hebraistáinak munkáit, munkásságában azonban egyre kizárólagosabb jelentőséget nyer a közvetlen rabbinikus forrásismeret, a rabbinikus irodalom mint forrásanyag (Misna, Talmud, midrások stb.).⁷¹

Kitűnően ismeri tehát a bibliai héber mellett a rabbinikus héber nyelvet és terminológiát, héber textológiai vizsgálatait (így fordításai is) a rabbinikus zsidóság nyelvi, exegetikai szempontjait mutatják.

Átírási rendszerében is megnyilvánul a zsidósággal való közösségvállalás. Amennyire rekonstruálni lehet, a szefárd közösség kiejtését jelzik konzonáns-átírásai, például a ך szefárd kiejtési hagyományát (χ) követi a *ch*-val és *k*-val, a ם-ét (q, k) a *k*-val, a ן-ét (t, θ) a *t*-vel és *th*-vel, valamint az ן-ét (mint ghain) a *ch*-val és a *h*-val való átírás.⁷²

⁷¹ Vö. a „Péchi Simon munkái” című fejezettel, ahol Péchi rabbinikus kommentár-használata, rabbinikus irodalmi fordításai részletesen fel vannak tüntetve.

⁷² Az askenázi kiejtés ellen döntő érv a ן fonéma jelölése, az askenázi kiejtésben ez ugyanis *s* vagy *š*. Az egyes közösségek mássalhangzó-kiejtésének táblázatát lásd Roth, Cecil – Wigoder, Geoffrey, Ed., *Encyclopaedia Judaica*, 1–16., Jerusalem: Keter, 1972, 85–86. pp.

Péchi héber nyelvtudása így (máshelől) rabbinikus jellegűnek, judaista szemléletűnek minősíthető.

Péchi filológiai precizítására, a rabbinikus irodalomban és terminológiában való jártasságára és szépírói ambícióira újabb példa a Péchi-irodalomban mindeddig feldolgozatlan *Az szent atyáktól...* című fordítás, melynek jelen gondozása remélhetőleg előrelépés a Péchi-kutatásban, és hozzájárul ahhoz, hogy Péchi e világviszonylatban is kiemelkedő jelentőségű munkája a nagyközönség számára is elérhetővé váljék.

VI. Péchi Simon *Pirqé ávot* fordítása

1. A fordítás ideje, forrása

Az *Ávot*-fordítás a Bét János-féle másolat tanúsága alapján 5381-ben, azaz 1620/21 táján készült. Kohn a letartóztatás előtti, 1620. évi dátumot tartotta valószínűbbnek a fordítás keletkezési idejéül, Dán azonban, hivatkozva többek közt Péchi Bethlen Istvánnak egy börtönben írt levelére, mely szerint az írás tőle „eltiltatott” 1621. július 30-a előtt, az 1621. évi időpont mellett érvelt.⁷³

Péchi sztoikus, magába és múltba tekintő fogolyállapota minden bizonnyal alkalmas lehetett az *Ávot* morális elveinek végiggondolására, igazságuk elfogadására. Az egykori kancellár későbbi, közélettől visszavonult életmódját így nemcsak külső erők befolyásolták, hanem valószínűleg a börtönben felismert belső indítékok is: az *Ávot*-nak, az élet leglényegesebb kérdéseit tárgyaló traktátusnak fordításával saját életének értelmét is számba vehette.

Péchi ezzel a fordításával elkészítette az *Ávot* első, európai nyelvre való átültetését. A következő nemzeti nyelvű fordítás (olasz–francia) csak 1629-ben született meg, amikor Péchi már a 2. *Ávot*-fordításán dolgozott. Az 1620/21-es fordítást ugyanis a későbbiekben nem találta kielégítőnek, felülvizsgálta, és az *Ávot*-ot 1629–1630-ban egy más kommentár kíséretében (Yoséf ben 'Avrahám Hayyun, *Millé de-'ávot*; Konstantinápoly, 1578) újr fordította. A kézirat fennmaradt, Ms. U. 971. számon érhető el a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában; mikrofilmen is: MTAK. A. 357 / III. jelzeten.⁷⁴

Az 1620/21-es *Ávot*-fordításához Yoséf ben Hayyim Yabec XV–XVI. századi mantuai prédikátor és exegéta kommentárját használta, amely először 1533-ban Konstantinápolyban jelent meg. Péchi feltehetően az 1555-ös drinápolyi kiadást ismerte.

⁷³ További érvei Dán, i. m., 192. p.

⁷⁴ Részletesen lásd „Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon” és „Péchi Simon munkái” című fejezeteket.

2. Bét János másolata (1629) és a Kalocsai kódexben fennmaradt másolat (1630-as évek)

Ez első *Atyák*-fordítása a XVII. században két kéziratban maradt fenn. Időben az első kézirat 166 levélből álló, rongypapír, negyedréteg alakú, bőrkötésű kódex (9839. sz.), a Thúry-bibliográfiában *Péchi Simon talmud-fordítása* néven a 6. számot viseli.

A kódex tagolása a következő: Péchi az egyes fejezeteket (terminológiájában „sectio”) misnánként („textus”) kommentálja, azaz a textust rögtön a hozzá tartozó magyarázat követi. A bibliai helyekre történő hivatkozások néhány kivételtől eltekintve nem a textusokban (illetve a textusok szövege melletti margón), hanem a kommentárban vannak feltüntetve (vagy csak a margón, vagy a margón és a szövegben is).

Maga a *Pirqé ávot* fordítás, tehát a textusok könnyen olvashatók, egyetlen személy: Bét János szép kézírása. A magyarázat (ami a kódexnek kb. a háromnegyedét teszi ki) szintén tőle származik, de ez már helyenként a textusoknál jóval nehezebben olvasható, sőt: a feltehetően gyorsabb, kurzív írás (kisebb betűk) néhol olyannyira eltér az egyenes, lassú írástól, hogy úgy tűnik, mintha Bét Jánoson kívül más is közreműködött volna a kódex létrehozásában.

Bét személye mellett ugyanakkor több érv is szól. Egyrészt: általában folyamatos az átmenet a lassú írásból a gyorsabb kézírásba, tehát nem hirtelen a váltás, hanem nyomon követhető, fokozatos. Másrészt: a magyarázaton belül is csak hosszabb, értekező-elbeszélő rész esetén jelentkeznek. Így a textusok és a magyarázat kézírása közti esetleges különbség nem több személy jelenlétét, hanem talán a másoló fontossági hierarchiáját feltételezi.

A kódex személyes vizsgálata során rekonstruáltam, hogy oldalszámozása (legalábbis az első 100 oldalé) a régiségből való, azt azonban, hogy Bétől származik-e, nem tudtam eldönteni.

A másik kézirat az 1630-as évekből származó, hártýabőr kötésű, kis alakú (zsebben hordható) kódexben, az ún. *Kalocsai kódex*-ben található (22102. sz. jelzet, Thúry, no. 60 = 7. A), amelynek maga Péchi lehetett a tulajdonosa.

A *Kalocsai kódex* tartalmát az előző fejezetben tárgyaltam részletesen („Péchi Simon munkái”). 314 levele 309-ig van számozva.⁷⁵ A kódex 14 fordítása között az *Ávot*-fordítás a 6. helyen szerepel (254a–273a).⁷⁶

⁷⁵ Thúry, i. m., 116. p.

⁷⁶ Thúry Zsigmond beosztása alapján (i. m., 120. p.).

A textusok sorban következnek egymás után (nincsenek megszakítva magyarázattal), a locusokat a másoló a margón jelölte. Mivel azonban a margón kevés a hely, néhol az egy szóhoz, mondathoz stb. tartozó utalások egymás alá kerültek, tehát átcúsztak a következő sorok mellé, így sok esetben nehéz meghatározni, hogy mely kifejezésre is vonatkoztak eredetileg. A helyzetet nehezíti, hogy a másoló nem jelezte a hivatkozásokat következetesen.

Feltehetően ez a másolat is egyetlen személy munkája. Kézírása igen nehezen olvasható, de végig egyforma és rendkívül szép.

A teljes *Pirqé ávot* fordítás után következik a *Kalocsai kódex*-ben külön a magyarázat, de nem az egész *Ávot* magyarázata, hanem csak a 4,22-höz tartozó (273b–279b).⁷⁷ Az irodalomban azon nézet tehát, hogy ez a fordítás töredékes, kizárólag a kommentár fordítására áll.⁷⁸

Mivel a kéziratokban szereplő *Atyák*-szöveg lényegileg megegyezik,⁷⁹ csak a Bét-féle változatot közlöm teljes egészében. A *Kalocsai kódex* szövegét abban az esetben adom meg [szögletes zárójelben], ha az különbözik az előbbitől, például szóhasználatban, szórendben (az ilyen jellegű eltérésekre aláhúzással hívom fel a figyelmet a Bét-féle változatban), illetve tartalmaz olyan részt, amely nem szerepel a Bét által másolt szövegben (ekkor külön + jelet is használok). A Bét-féle többletet – amely szó, szerkezet, tagmondat, nagyobb egység tehát nem szerepel a *Kalocsai kódex*-ben – *dőlt betűvel* jelzem. A részletes elemzésben e két másolat közti kisebb különbségeket külön is megemlítem.

A másoló tévesztéseit, illetve javításait *két csillaggal* látom el.

A textusok számozását a *Kalocsai kódex* kézírata elejétől fogva feltünteti, a Johannes Bét általi másolat csak a 2. sectio IX. textusától.

A textusok sorszámát egyégesen római számokkal jelölöm.

3. A kéziratok helyesírási, nyelvi sajátosságai; átírásuk

A Bét János másolta kézirat a mondatokat, tagmondatokat elválasztó írásjelek tekintetében igen fejlett fokon áll. A mondatokat Bét – modalitástól függően – ponttal és kérdőjellel zárja, ritkábban vesszővel, kettősponttal vagy pontos-

⁷⁷ Thúry, i. m., 121. p.

⁷⁸ Dán, i. m., 192. p.

⁷⁹ Hasonlóképpen a 4,22 magyarázatának szövege is csaknem teljesen egyforma.

vesszővel. Ez utóbbi három írásjel használata tulajdonképpen felfogható tagmondatzáró szerepűnek is, ha ugyanis Bét, valóban ritkán, mondatvégre teszi őket, akkor biztos, hogy a mondatok között olyan szoros tartalmi-logikai kapcsolat van, mint amilyen egy-egy mondaton belül, a tagmondatok között szokott lenni (például tartalomvárás, felsorolás stb.).

Tagmondat határát jelző írásjelei: vessző, pontosvessző, illetve éppen a mondategység, tagmondatérték közti átmenet folytán egy-két esetben a pont.

A kézirat tehát arról tanúskodik, hogy ekkorra már lezajlott az a tendencia, amelynek következtében a pont és a kérdőjel mondatzáró, a vessző, a pontosvessző és a kettőspont egyéb – például tagmondatokat elválasztó – funkcióra állandósult.⁸⁰

Azért, hogy e tendencia utolsó fázisai vagy az egyes nyelvi szintek közti bizonytalanság szövegszinten tetten érhető legyen, hűen regisztráltam a kézirat eredeti írásjelhasználatát.⁸¹

A *Kalocsai kódex* írója kevesebb írásjelet használ: mondat végén pontot vagy kérdőjelet, tagmondat határán vesszőt. Kettőspontot csak rövidítés és elválasztás jelölésére. Átírásomban precízen követtem tagolását.

Korántsem voltam azonban ennyire hűséges például a nagybetűk visszaadásában. Mindkét kézirat szerzője, koruk szokása szerint, elég következetlenül használja ugyanis: néhol a tagmondatokat is nagybetűvel kezdi (ezt, éppen a tagmondat-mondat problematikára tekintettel, többnyire visszaadtam); máskor olyan közneveket jelölnek nagybetűvel, ahol az illetén kiemelésnek semmi indoka sincs. Ez esetben a mai helyesírási rendszert követtem.⁸²

Az egybe- és különírás terén a másolók használatát vettem át (a kérdőszó, az *is* egybeírása az előtte álló szóval, az igekötők különírása stb.). Ugyancsak megőriztem a toldalékkal ellátott szavak Péchi- vagy másolókéféle helyesírását:

⁸⁰ Keszler Borbála a pontosvessző megjelenését a XVI. század második felére datálja, szerepét a vessző és a kettőspont szerepével azonosítja. A kettőspont a XVI–XVII. században felsorolás tagjai közt, tartalomváró kifejezések után, választó szerkezetekben fordult elő (Keszler Borbála, *A magyar írásjelhasználat a XVII. század közepéig*, Nyelvtudományi Értekezések, 141, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995).

⁸¹ Még az *s* utáni kötőjelet, a címek utáni, nem minden esetben kitett pontot is feltüntettem (megőrizve a következtelenséget) – de már a perióduszáró jeleket értelemszerűen nem.

⁸² Az Istenre vagy Szentségre utaló, méltóságot kifejező közsavak kezdő nagybetűit meg-hagytam.

például a múlt idő egy -t-vel való jelölését magánhangzó után; a kiejtést követő írásmódot birtokos személyjeles, igei személyragos szavak esetén; a maitól eltérő szövelemzés szerinti használatot (például -gy / -gj mint a felszólító mód jele) stb.

Magában a betűk átírásában csak részben voltam hűséges. Megtartottam a névelő jelölését (egységesen *á*-ként). Nem tartottam meg ugyanakkor az *e* mellékjelekkel jelölt formáit. Megőriztem az *i, j* y-vel való jelölését, de már ékezetet nem tettem az y-re, hiába is van úgy a kéziratban.

Nem volt könnyű dolgom az *o, ó; ö, ő; u, ú; ü, ű* fonémapárok megkülönböztetésében. A másolók ugyanis (főként Bét) abszolút rendszertelenül használják ezeknél a hangoknál az ékezetet.⁸³ Ha ki is teszik, annak hosszúságából, alakjából nehezen lehet kikövetkeztetni, hogy hosszú hang jelölésére vagy rövidére szánják. Abban az esetben mertem hosszú hangot írni, ha egyértelműnek bizonyult a másoló jelölése.

Az *uő, uő* ligatúrát *w*-ként írtam át. A főként mondat- és szó eleji helyzetben megjelenő *eő*-t megőriztem (*ö, ő* – Bét-féle kézirat). Fontos szempont volt előttem a székelyföldi dialektusban használatos labiálisok megtartása is (*tw, mw, dwtsöseges, böcsülleti* stb.).

A kéziratokban a mássalhangzók között a *cs, c, v, sz, ly, gy* jelölése tér el a mai alaktól.

E konzonánsok átírásában szintén az eredeti jelölési módot alkalmaztam: a Bét-féle kéziratban a *ts (cs); tz (c); w (v); u (v – intervokalikus helyzetben); z (sz); lly (ly)* betűket; a *Kalocsai kódex* néhány részletének átírásában pedig a *cz, ts (cs); cz, tc, tz (c); lj, llj (ly); gj, gi (gy)* jegyeket, hangkapcsolatokat.

A fordítás nyelvezetén egyéb nyelvi szinten sem változtattam. Megőriztem a régies-népies kifejezéseket, az összetett múlt, elbeszélő múlt időhasználatát, a kor irodalmi nyelvére jellemző passzív szerkezeteket, többszörös birtokviszonyokat, körmondatokat stb.

A Bét által használt hivatkozási rendszert – betűkkel történő utalások – megtartottam, és a locusokat, amik eredetileg a magyarázatban vannak, hozzáírtam az *Ávot* szövegéhez.

⁸³ Mivel a korban még a rövid hangokra sincs egyezményes jelölési elv, a hosszú pedig szinte nincs is megkülönböztetve (lásd Marcsek Tibor, *Helyesírásunk a XVII. században*, Budapest: Hornyánszky Viktor, 1910, 15. p.).

Összefoglalásként: az átírásban a mérsékelten hű / mérsékelten modernizáló elvet követtem, nem voltam túl konzervatív, de túl radikális sem.

E „mérsékelt elv” megválasztásában az a törekvés motivált, hogy lehetőleg megőrizsem a XVII. századi székely nyelvállapotot és korabeli helyesírást oly mértékben, amely még nem lépi túl az érthetőség és olvashatóság határait.

VII. *Pirqé ávot*: Johannes Leusden héber szövege (1665)

A *Pirqé ávot* alábbi szövegkiadását Johannes Leusden (1624–1699) keresztény hebraista készítette, és 1665-ben jelent meg, Utrechtben (*Tractatus Talmudicus. Pirke abhoth, sive capitula patrum*, egybekötve az *Una cum versione Hebraica duorum capitum Danielis* című művel).⁸⁴ A kiadvány a héber szöveg mellett annak latin fordítását, valamint latin nyelvű magyarázatokat is tartalmaz. A latin nyelvű részeket nem közlöm, fontosnak érzem azonban bemutatni az eredeti héber szöveganyag XVII. századi realizációját, még magának a fordításnak közzététele előtt.

A szöveg tördelését jelen kiadás lapméretéhez igazítottuk, egyéb tekintetben azonban nem változtattam rajta.

⁸⁴ A könyv egy példánya megtalálható az Egyetemi Könyvtárban, Hh 499. sz. jelzeten.

Tractatus Talmudicus

פרקי אבות

PIRKE ABHOTH.

sive

CAPITULA PATRUM

UNA CUM

Versione Hebraica duorum capitum Danielis.

AUTHOR

JOHANNE LEUSDEN, Philosophiæ
Doctore, & Linguz Sanctæ in Academia Ultra-
jectina Professoræ Ordinario.

ULTRAJECTI.

Ex Officinâ MEINERDREUNEN, Academiæ
Typogr. Ordinarij Anno cło lxxv.

פרקי אבורה

פרק א

א. ^אשח קבל (א) הורה
^במשיני ומסרה
 ליהושע ויהושע (ב) לוקנים
 חקנים לנביאים הנביאים
 מסרה (c) לאנשי
 כנסת הגדולה: (d) הם
 אמרו שלשה דברים, (e)
 הוא מתנינים בדין (f) והעמידו
 תלמידים הרבה (g) ועשו סוג
 לתורה:

ב. (b) שמעון הצדיק היה
 משרי אנשי כנסת הגדולה,
 הוא היה אומר, על שלשה
 דברים העולם עומד (i) על
 התורה, ועל העבודה, ועל
 גמילות חסדים:

ג. (k) אנטיגנוס איש סוכו
 קבל משמעון הצדיק, הוא
 היה אומר, אל תהיו כעבדים
 המשמשין את הרב על מנת
 לקבל (l) פרס אלא הו

כעבדים המשמשין את הרב
 על מנת שלא לקבל פרס
 ויהי (m) מורא שמים עליכם:

ד. יוסי בן יעזר איש
 צדירה ויוסי בן יוחנן איש
 ירושלים (n) קבלו ממנו יוסי
 בן יעזר אומר, יהי ביתך (o)
 בית ועד לחכמים (p) והיו
 מתאבק בעפר רגליהם, והיו
 שותה בצמא את דבריהם:

ה. יוסי בן יוחנן איש
 ירושלים אומר יהי ביתך
 פתוח לרוחה (q) ויהיו עניים
 בני ביתך, ואל תרבה שחה
 עם האשה באשתו אמרו (r)
 קל וחומר (s) באשת חברו
 מכאן אמרו חכמים כלזמן
 שאדם כרבה שיחה עם
 האשה גורם רעה לעצמו
 צוטרל כדברי תורה וסופו
 יורש לגיהנם:

ו. יהושע בן פרחיה ונתאי
 הארכלי קבלו מהם, יהושע
 בן פרחיה אומר (t) עשה לה

פרקי אבות

יא. אבטלון אומר, הכמים
(zz) החרו בדבריכם שוא
תחובו (bb) חובת גלות
ותכלו (cc) לסקום מים חרעים
(dd) וישוה התלמידים הפאים
אחריהם ויסתו וגמא (ee) שם
שמים מתחלל:

יב. (fff) הלל ושמוי קבלו
מחס. הלל אומר, היו
מתלמדין של אהרן אהב
שלום וחרף שלום, אהב
את הפריות וסקרבן לתורה:

יג. הוא היה אומר (gg)
נגד שוא אבד שמה, (hh)
ודלא מסוף יסף (pp) ודלא
ילף קטלא חייב (qq) ודישתמש
בתנא הלף:

יד. הוא היה אומר (rr)
אם אין אני לי מי לי,
וכשאני לעצמי מה אני, ואם
לא עכשו אימתי:

טו. שמוי אומר (ss) עשה
חורתך קבע, אומר מעט

רבי (tt) וקנה לה חבר, והו
דן את כל האדם (xx) לקפ
זכרת:

ז. נתאי הארכלי אומר (yy)
הרחק משכן רע ואל תתחבר
לרשע (zz) ואל תתיאש מן
הפזרנות:

ח. יהודה בן מבאי ושמעון
בן שמח קבלו מהם, יהודה
בן מבאי אומר, אל תעש
עצמך (aa) כעורכי הדייגין,
וכשיהיו (bb) בעלי דינים
עומדים לפניך יהי בעיניך (cc)
ברשעים וכשנפטרים מלפניך
יהיו בעיניך כזבאין כשקבלו
עליהם את הדין:

ט. שמעון בן שמח אומר,
היו מרבה לחקור את העדים,
וחו וחר בדבריה שרא
בתוכם ילמדו לשקר:

י. שמעיה ואבטלון קבלו
מחס, שמעיה אומר (dd)
ארוב את המלאכה (ee)
ושנא את הרבנות (ff) ואל
תתדע לרשות:

פרקי אבות

פרק ב

א"א ה"א

א. (א) רבי אומר (ב) איזוהי דרך ישרה (ג) שיביר לו האדם כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם. והוי וזר במצוה קלה כבחמירה. שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות. (ד) והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה. והסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא (ה) לירי עברה. דע מה למעלה כמד עין רואה ואון שומעת וכל מעשה בפסד נכתבין :

ב. רבן גמליאל בנו (ו)

של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה (ז) עם דרך ארץ שזיעת שניהם משכחת עין. וכל תורה שאין ענה מלאכה סופה במלה וטורת עין. וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמחם (ח) לשם שמים שזכות אבותם (י)

ועשה הרבה, והוי מקבל את כל האדם (יא) בסבר פנים יפות :

י. (יב) רבן גמליאל אומר עשה לה רב (יג) והסתלק מן הספק (יד) ואל תרבה לעשר אומרות :

יז. שמעון בנו אומר, כל ימי גדלותי בין החכמים ולא מצאתי לנף טוב אלא שתוקה (טז) ולא המדרש הוא העקר אלא המעשה וכל הרבה דברים מביא הטא : יח. רבי שמעון בן גמליאל אומר, על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום (יז) שנאמר אמת ומשפט שלום שפטי בשעריכם :

פרקי אבות

ה. הוא היה אומר אין
 (ז) בור ירא חמא ולא עם
 הארץ חסיד ולא הביישן
 למד ולא (ח) הקפדן מלמד.
 (ט) ולא כל המרבה בסחורה
 מחכים (י) ובמקום שאין
 אנשים השהי'ל להיות איש:
 ו. (יא) אף הוא ראה (יב)
 גלגולת אחת שצפה על
 פני המים אמר לה (יג) על
 האטפת אטפוד וסוף כשיפד
 יטפון:

ז. הוא היה אומר כרבה
 משר כרבה רמה. כרבה
 נכסים כרבה ראנה. כרבה
 נשים כרבה כשפים. כרבה
 שפחות כרבה זמה. כרבה
 עבדים כרבה גול. כרבה
 הורה כרבה חיים. כרבה
 ישיבה כרבה חכמה. כרבה
 עניה כרבה תבונה. כרבה
 (יד) צדקה כרבה שלום. קנה
 שם טוב קנה לעצמו. קנה
 לו רבני הורה קנה לו
 תרי (טו) העולם הבא:

בסיעתם וצדקתם עומדת
 לעד. ואתם (כ) כעלה אני
 עליכם שכר הרבה כאלו
 עשיתם:

ג. הוא וחרין (ל) ברשות
 שאין מקרבין לו לאדם אלא
 (מ) לצורך עצמן נראין
 כאוהבין בשעת הנאתן ואין
 עומדין לו לאדם בשעת
 דוחקו:

ד. הוא היה אומר עשה
 רצונו כרצונך כדי שיעשה
 רצונך כרצונו. (נ) בטל
 רצונך כפני רצונו כדי
 שיבטל רצון אחרים כפני
 רצונך. הלל אומר אל
 הפרוש מן הצבור (ו) ואל
 האמן בעעבך עד יום סוחר
 ואל תדין את חברך עד
 שתגיע למקומו. (ז) ואל
 האמר דבר שאי אפשר לשמוע
 שמועו להשמיע ואל האמר
 (ח) לכשאפנה אשנה שניא לא
 תפנה:

פרקי אבות

ח. כמי ישראל בכף מאונים
 ורבי אלעזר בן הורקנוס אף
 עמחם ורבי אלעזר בן ערף
 בכף שניה מכריע את כלם:

ט. אמר להם צאו וראו
 איזוהי דרך שרה שדבק
 בה האדם. רבי אלעזר אומר
 עין טובה. רבי יהושע אומר
 חבר טוב. רבי יוסי אומר
 שכן טוב. רבי שמעון אומר
 הרואה את (f) הנולד. רבי
 אלעזר אומר לב טוב. אמר
 להם רואה אני את דברי
 אלעזר בן ערף מדבריכם
 (gg) שבכלל דבריו דבריהם.
 אמר להם צאו וראו איזוהי
 דרך רעה שיתרחק ממנה
 האדם. רבי אלעזר אומר
 עין רעה. רבי יהושע אומר
 חבר רע. רבי יוסי אומר
 שכן רע. רבי שמעון אומר
 הלוח ואינו משלים. אחד

ח. רבן יוחנן בן זכאי קבל
 מהלל ומשמאי הוא היה
 אומר אם למדת תורה הרבה
 (cc) אל תחזיק טובה לעצמך
 כי לך נוצרת: חמשה
 תלמידים היו לרבן יוחנן בן
 זכאי ואלו הן רבי אלעזר בן
 הורקנוס ורבי יהושע בן חנניה
 ורבי יוסי הכהן ורבי שמעון
 בן נתנאל ורבי אלעזר בן
 הערף הוא יח מונה שבהן.
 רבי אלעזר בן הורקנוס (dd)
 בור סיד שאינו מאבד מפה.
 רבי יהושע בן חנניה אשרי
 יולדתו. יוסי הכהן חסיד.
 רבי שמעון בן נתנאל ירא
 חמא. ורבי אלעזר בן ערף
 (ee) מעין המתנבר. הוא היה
 אומר אם יהיו כל חכמי
 ישראל בכף מאונים ואלעזר
 בן הורקנוס בכף שניה
 מכריע את כלם. אבא שאול
 אומר משמו אם יהיו כל

פרקי אבות

יב. רבי יוסי אומר היו סמון
הברך חביב עליך כשליך
ודתקן עצמך ללמוד תורה
שאינה (ח) דרשה לך. וכל
מעשה יהיו לשם שמים:

יג. רבי שמעון אומר היו
זהיר (ll) פקרות שמע ובתפלה
ובשאתה מתפלל אל תעשה
תפלתה (m) קבע אלא רחמים
(ע) ותחנונים לפני המקום
שנאמר כי חנון ורחום הוא
ארץ אפים ורב חסד ונתחם
על הרעה. (xx) ואל תהי רשע
בפני עצמך:

יד. רבי אליעזר אומר היו
שקוד ללמוד תורה ודע מה
שתשיב (ע) לאפיקורוס ודע
לפני כי אתה עמל ונאמן
הוא בעל מלאכתה שישלם
לך שכר פעולתך:

טו. רבי טרפון אומר היום
קצר והמלאכה מרובה
והפועלים עצלים והשכר
הרבה (cc) ובעל הבית
דוחק:

הלוה מן האדם בלוה מן
(bb) המקום שנאמר לזה רשע
ולא ישלם ועדיק חונן ונותן.
רבי אליעזר אומר לב רע.
אמר להם רואה אני את
דברי אליעזר בן ערך מדבריכם
שבגלל דבריו דבריכם:

יז. הם אמרו שלשה
דברים. רבי אליעזר אומר
יהי כבוד הברך חביב עליה
(kk) כשליך ואל תהי נוח
לבעוס. (ll) ושוכים אחד לפני
מיתתך. והוי מתחמם כנגד
(mm) ארץ של חכמים. והוי
זהיר בנחלתן שלא (nn) תכזה
שנשיכתן (oo) נשיכת שיעל
ועקיצתן עקיצת עקרב (pp)
ולחישתן לחישת שדף וכל
דבריהם כנחלי אש:

יא. רבי יהושע אומר עין
הרע ויצר הרע (qq) ושנאת
הבריות מוציאין את האדם
מן העולם:

פרק ג.

א. עֲקִבְיָא בֶן מַהֲלֵלָא
 אומר, הסתפל בשלשה דברים
 ואי אתה בא לידי עבירה.
 דע מאין באת ולאן אתה
 הולך ולפני מי אתה עתיד
 ליתן דין וחשבון, מאין באת
 (א) כטפה סרוחה, ולאן אתה
 הולך למקום עפר (ב) רמה
 ותולעה, ולפני מי אתה עתיד
 ליתן דין וחשבון (ג) לפני מלך
 מלכי המלכים הקדוש ברוך
 הוא :

ב. רבי חנינא (ד) סגן
 הכהנים אומר הוי מתפלל
 בשלומה של מלכות (ה)
 שאלמלא מוראה איש את
 רעהו חיים בלעו. רבי חנינא
 בן תרדיון אומר שנים שושבין
 ואין ביניהם דברי תורה הרי
 זה מושב לצים שנאמר
 ובמושב לצים לא ישב. אבל
 שנים שושבין ויש ביניהם
 דברי תורה (ו) שכינה שרויה

ז. הוא היה אומר (aaa) לא
 עליך המלאכה לגמור ולא
 אתה (bbb) בן חורין ליבטל
 ממנה. אם למדת תורה
 הרבה נותנין לך שכר הרבה
 ונאמן הוא בעל מלאכתך
 שישלם לך שכר פעלתך ודע
 כתן שכרן של צדיקים
 לעתיד לבא :

פרקי אבות

ד. רבי חנינא בן חכניאי
אומר הנעור בלילה והמהלך
בדרך יחירי (ח) והמפנה לבו
לבטלה הרי זה מתחייב
בנפשו :

ה. רבי נחוניא בן הקנה
אומר כל המקבל עליו (ט) עול
תורה מעבירין ככני עול
מלכות ועול דרך ארץ וכל
הפורק ככני עול תורה נותנין
עליו עול מלכות ועול דרך
ארץ :

ו. רבי (פ) חלפתא איש כפר
חנניה אומר עשרה שושבין
ועוסקין בתורה שכינה שרדיה
ביניהם שנאמר אלהים נצב (ק)
בערת אל ומנין אפילו הכשה
שנאמר (ר) ואנודתו על ארץ
יסדה ומנין אפילו (ס) שלשה
שנאמר בקרב אלהים ישפוט
ומנין אפילו שנים שנאמר או
נדברו יראי יהוה איש אל

ביניהם שנאמר או נדברו
יראי יהוה איש אל רעהו
וקשב יהוה וישמע וכתב
בספר זכרון לפניו ליראי
יהוה ולחשבי שמו. אין לי
אלא שנים מנין אפילו
אחד שושב ועוסק בתורה
שהקדוש ברוך הוא קובע
לו שכר שנאמר ישב בדרך
(ג) ויהים (ה) כי נטל עליו :

ז. רבי שמעון אומר שלשה
שאכלו על שלחן אחד ולא
אמרו עליו דברי תורה כאלו
אכלו (ז) מזבחי מתים שנאמר
כי כל שלחנות מלאו (ח) קיא
צואה (ט) בלי מקום אבל
שלשה שאכלו על שלחן אחד
ואמרו עליו דברי תורה כאלו
אכלו כשחתנו של מקום
שנאמר וידבר אלי זה השלחן
אמר (י) רבי ה :

פרקי אבות

דעו וקשב יהוה ושמע (i)
 ונו ומנן אפילו אחד שנאמר
 בכל המקום אשר אזכיר
 את שמי אבא אליה
 וברכתה :

ו. רבי אלעזר איש (u) ברתותא
 אומר, (x) תן לו משלו שאתה
 ושלך שלו (y) וכן בדוד הוא
 אומר כי ככה הפל ומידך
 נתנו לך רבי שמעון אומר
 הפהלך ברך ושונה ומפסיק
 ממשנתו ואומר מה נאה אילן
 זה ומה נאה (z) ניר זה,
 בעלה עליו הכתוב כאלו
 מתחייב בנפשו :

ה. רבי דוסתאי בר ינאי
 משום רבי מאיר אומר
 כל השוכח דבר אחד ממשנתו
 מעלה עליו הכתוב כאלו
 מתחייב בנפשו שנאמר רק
 השמר לך ושמור נפשך מאד
 פן תשכח את הדברים אשר
 ראו עיניך (aa) יכול אפילו
 (bb) תקפה עליו מלכותו
 (cc) תלמוד לומר ופן יסורו

מלככה כל ימי חיך הא אינו
 מתחייב בנפשו עד שישוב
 ויסרם מלבו :

ט. רבי חנינא בן דוסא אומר
 כל (dd) שידאת חמאו קורמט
 להכמתו הכמתו מתקיימת
 וכל שהכמתו קומדת לראת
 חמאו אין הכמתו מתקיימת.
 הוא היה אומר כל שרעשו
 מרובין מהכמתו הכמתו
 מתקיימת וכל (ee) שחכמתו
 מרובה כמעשו אין הכמתו
 מתקיימת :

י. הוא היה אומר כל (ff)
 שרוח הבריות נוחה היכני
 רוח המקום נוחה היכני
 וכל שאין רוח הבריות נוחה
 היכני אין רוח המקום
 נוחה היכני רבי דוסא בן
 הרבנים אומר (gg) שנה של
 עזרית וין של צהרים ושיחת
 ילדים ושיבת (hh) פתי בנסות
 של עמי הארץ מוציאין
 את האדם כן העולם :

פרקי אבות

עשה את האדם חביבן
 ישראל שנקראו בניו למקום.
 חבה יתירה נודעת להם
 שנקראו בניו למקום שנאמר
 בניו אתם ליהוה אלהיכם.
 חביבן ישראל שנתן להם
 כלי חמדה. חבה יתירה
 נודעת להם שנתן להם (cc).
 כלי חמדה שבו נברא העולם
 שנאמר כי לקח טוב נתתי
 לכם תורתו אל תעזבו:

טו. הכל (aaa) צפוי (bbb)
 והרשות נתונה (ccc) ובטוב
 העולם נדון (ddd) והכל לפי רוב
 המעשה:

יו. הוא חיה אוכל הכל
 נתון (ccc) בערבון. ומצודה
 פרוסה על כל החיים.
 החנות פתוחה והחנוני (fff)
 מקיף. והפנקס פתוח והיר
 כותבת וכל הרוצה ללות
 יבא ולזה (ggg) והגבאי מחזירין
 תרור בכל יום ונפרעין כן
 האדם כדעתו ושיא כדעתו

יא. רבי אלעזר המודע
 אומר המחלל את (k)
 הקדשים והכבד את (kk)
 המועדות (l) והמלבין פני
 חברו ברבים והפטר (mm)
 בריתו של אברהם אבינו (nn)
 והיכלה פנים בתורה שלא
 (oo) פהלכה אף על פי שיש
 בידו תורה ומעשים טובים
 אין לו חלק לעולם הבא:

יב. רבי ישמעאל אומר (pp)
 חוי קל לראש (qq) ונוח
 לתשחורת גהוי מקבל את כל
 האדם בשמחה:

יג. רבי עקיבא אומר (r)
 שחוק (s) וקלות ראש כרגילין
 את האדם (t) לערוה. (vv)
 מסורת סייג לתורה מעשרות
 (xx) סייג לעושר נדרים סייג
 (yy) לפרישות סייג להכבד
 שתיקה:

יד. הוא היה אומר חביב
 אדם שנכרא בעלים. חבה
 יתירה נודעת לו שנכרא
 בנלם שנאמר בעלים אלהים

שֶׁאֵפִילוּ בֵּל הַרוּחוֹת שְׁבַעֲלֵם
בָּאוֹת וּמְשׁוֹבוֹת בּוֹ אֵין מְזִוּוֹת
אוֹתוֹ מִמְקוֹבוֹ שְׁנֹאמֵר וְהִיא
כַּעֲץ שְׁתוּלָה עַל מִים וְעַל יוֹבֵל
יִשְׁלַח שָׂרְטוֹ וְלֹא יֵרָאֶה כִּי
יָבֵא חוּם וְהִיא עֲלֵהוּ רַעֲנָן
וּבְשֵׁנֶת בְּצוּרֶת לֹא יֵדָאָג וְלֹא
יִמַּשׁ מַעֲשׂוֹת פְּרִי :

יח. רבי אלעזר בן הסמא
אומר (ooo) קנין ופתי נדה
הן הן גופי הלכות (ppp) תקופות
ונמטריאות פרפראות לחכמה :

וַיֵּשׁ לָהֶם עַל מַה שִּׁסְמָכוּ
וְהָרִין דִּין אִמַּת וְהִכַּל מְתוּקָן
(bbb) לַסְּעִידָה :

יז. רבי אלעזר בן עזריה
אומר אם אין (iii) תורה
אין הרר ארץ. אם אין הרר
ארץ אין תורה. אם אין חכמה
אין יראוה. אם אין יראוה
אין חכמה. (bbb) אם אין בינה
אין דעת. אם אין דעה אין
בינה. אם אין (iii) קבץ אין
(nnnn) תורה. אם אין תורה
אין קבץ. הוא היה אומר
כל (nnn) שחכמתו כרובה
ממעשיו למה הוא דומה
לאילן שענפיו כרובין ושרשיו
מועטין והרוח באה ועוקרתו
והזפתו על פניו שנאמר והיה
כעדר בערבה ולא יראה
כי יבא טוב ושכן הררים
במדבר ארץ מלחה ולא
השב אכל כל שמעשו כרובין
כחכמתו לכה הוא דומה
לאילן שענפיו כעטין ושרשיו
כרובין

פרקי אבות פרק ד.

עבירה ששכר מצוה מצוה
ושכר עבירה עבירה:

ג. הוא היה אומר אל תהי
בו לכל אדם (b) ואל תהי
כפליג לכל דבר שאין לך
אדם (i) שאין לו שעה ואין
לך דבר שאין לו מקום:

ד. רבנן לויטס איש יבנה
אומר מאד מאד הוי שפיל
רוח שתקות אנוש רמה.
רבי יוחנן בן ברוקא אומר
(k) כל המחלל שם שמים
בסתר נפרעין מכניו (l)
בגלוי (m) אחד שונג ואחד
מיד בהלול השם:

ה. רבי ישמעאל בנו אומר
הלומד על מנת ללמד מספיקין
בירו (n) ללמד וללמד. והלומד
על מנת לעשות מספיקין
בירו ללמד וללמד לשכור
ולעשות. רבי צדוק אומר
אל תעש (o) עברה להתגדל
בה ולא (p) קרום יחפור

א. (a) בן זומא אומר איזהו
חכם (b) הלמד כפל אדם
שנאמר מכל מלמדי
השכלתי. איזהו גבור (c)
הכובש את יצרו שנאמר
טוב ארך אפים בגבור
ומושל ברוחו כלומר ער.
איזהו עשיר (d) השכח בחלקו
שנאמר יגיע כפיה כי האכל
אשריה וטוב לך (e) אשריה
בעולם הזה וטוב לך לעולם
הבא. איזהו מכבד המכבד
את חבריו שנאמר (f) כי
מכבדי אנכד ובזוי יקלו:

ב. בן עזאי אומר (g) הוי
רץ למצוה קלה, כבהמירה
ובורה כן העבירה, שמצוה
גוררת מצוה ועבירה גוררת

פרקי אבות

המבטל את התורה מעושר
סופו לבטלה מעוני :

י. רבי מאיר אומר הוי
כמעט (cc) בעסק ועסק בתורה
הוי שפל רוח בפני כל
אדם אם נטית בן התורה
יש יד בטלים הרבה כנגדך
ואם עמלת בתורה יש לו
שכר הרבה ליתן לך :

יא. רבי אלעזר בן יעקוב
אומר העושה מצוה אחת קונה
לו (ad) פרקליט אחד והעובר
עבירה אחת קונה לו קטגור
אחד. תשובה ומעשים טובים
(ee) כתרים בפני הפירענות.

רב יוחנן הסנדלר אומר (ff)
כל כנסיה שהיא לשם שמים
סופה להתקיים ושאינה
לשם שמים אין סופה
להתקיים :

יב. רבי אלעזר בן שמעון
אומר הוי (gg) כבוד הלמידך
חביב עליך פשקד וכבוד

בה וכך היה הלל אומר
וראיתמש (h) בתנא חרף (i)
הא לכדת כל הנהנה כדברי
תורה נוטל היו בן העולם :

ו. רבי יוסי אומר (j) כל
המכבד את התורה גופו
מכבד על הבריות וכל
המחלל את התורה גופו
מחלל על הבריות :

ז. רבי ישמעאל (k) בנו אומר
(l) החושך עצמו בן הרין
(x) פורק סרטו איבה ונול
ושביעת שוא (y) והגם לבו
בהוראה שומה רשע וגם
רוח :

ח. הוא היה אומר אל
תחי בן יחדי שאין הן
יחדי אלא אחד (z) ואל
האמר קבלי דעתי (aa) עהן
רשאין ולא גתרה :

ט. רבי יוחנן אומר כל
הפקים את התורה מעוני
סופו לקיימה (bb) מעושר וכל

פרקי אבות

י. רבי יעקב אומר העולם הזה דומה (ss) לפרודור בפני העולם הבא התקן עצמך בפרודור כדי שתפנס ישרקלין :

ז. הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשיבה ובמעשים טובים בעולם הזה ככל (zz) חיי העולם הבא ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא ככל חיי העולם הזה :

ח. רבי שמעון בן אלעזר אומר (uu) אל תרצה את חבריך בשעת פעסו . ואל תנחמו בשעה שבתו כמל לפניו . (xx) ואל תסאל לו בשעת גדרו . (yy) ואל תסתדרל לראותו בשעת קלקלתו :

ט. (zz) שמואל הקטן אומר בגפול אויבה אל תשכח ובהכשלו אל יגל לך פן יראה יהוה ודע בעיניו והשיב מעליו אפו .

חברך (bb) כמרא רבך ומרא רבך כמרא שמים :

ג. רבי יהודה אומר הוי וחדר בתלמוד ששנת (ii) תלמוד עולה ודון . רבי שמעון אומר (kk) שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר (ll) שם טוב עולה על גביהן :

ד. (mm) רבי נהוראי אומר הוי גולה (nn) לסקום תורה ואל האכר שהיא תבא אחריה שחבריך (oo) תימדה בידך (pp) ואל בינת האל תשען :

טו. רבי ינאי אומר (qq) אין בדינו לא משלות הרשעים ואף לא כסודי הצדיקים . רבי מתאי בן הרש אומר הוי מקדים בשלום כל אדם והוי זנב (rr) לאריות ואל תהי ראש לשועלים :

פרקי אבות

להחיות והחיים לדון לידע
 להודיע ולהודיע שהוא אל
 הוא היוצר הוא הבורא הוא
 הכבין הוא הבין הוא עד
 הוא בעל דין והוא עתיד
 לדון ברוך הוא שאין לפניו
 לא עולה ולא שכיחה ולא
 כשיא פנים ולא כקח טוהר
 שהכל שיו ודע שהכל לפי
 החשבון ואל יבטחה יצרר
 שהשואל בית מנוס לד שער
 כרחק אתה נוצר ועל כרחק
 אתה נולד ועל כרחק אתה
 חי ועל כרחק אתה מת
 ועל כרחק אתה עתיד
 ליתן דין והטובן לפני
 מלכי הכרכים הקדושים
 ברוך הוא :

פ. אלשע בן אביה אומר
 הלומד ילד למה הוא דומה
 לדיו כתובה (aaa) על נייר חדש.
 והלומד זקן למה הוא דומה
 לדיו כתובה על נייר מחוק.
 רבי יוסי בר יהודה איש כפר
 הבהלי אומר הלומד כן
 הקמנים למה הוא דומה
 לאוכל עגבים (bbb) קדחות
 ושותה יין (ccc) כגיתו.
 והלומד מן הזקנים למה הוא
 דומה לאוכל עגבים בשלות
 ושותה (ddd) יין ישן. (eee)
 רבי אומר אל תכתבל
 בקנקן אלא במה שיש בו
 יש קנקן חדש מלא ישן וישן
 שאפילו חדש אין בו :

כא. רבי אלעזר הקפר
 אומר (fff) הקנאה והתאוה
 והכבוד מוציאן את האדם
 כן העולם :

כב. הוא היה אומר (ggg)
 יהודים לבית וחממים

פרקי אבות

להודיע כמה (g) חבתו של
אברהם אבינו :
ד. (b) עשרה נסים נעשו לאבותינו
במצרים (i) ועשרה על הים (k)
עשר מכות הביא הקיבה על
המצריים במצרים ועשרה על
הים . (l) עשרה נסיונות נסו
אבותינו את המקום במדבר
שנאמר ונסו אותי זה עשר
פעמים ולא שמעו בקולי :

ה. עשרה נסים נעשו לאבותינו
בבית המקדש לא הפילה אשה
(m) סריח בשד הקדש . (n) ולא
הסריח בשד הקדש בעולם .
ולא נראה זכוב (o) בבית
המטבחים . (p) ולא אירע קרי
לכהן גדול בזם הכפורים ולא
כבו (q) נשמים אש של עצי
המערכה . ולא נצחה הרוח
(r) את עמוד העשן . ולא נמצא
פסול בעומר ובשתי הלחם
ובלחם הפנים . עומדים (s) צפופים
ומשתחווים (t) רוחים . ולא הויק

פרק ה

א. (a) בעשרה מאמרות נברא
העולם (b) ומה תלמוד לומר
והלא במאמר אחד יכול
להבראות אלא להפרע מן
הרשעים שמאברין את העולם
שנברא בעשרה מאמרות וליתן
שכר טוב לנדיקים שמקיטין
את העולם שנברא בעשרה
מאמרות :

ב. עשרה דורות מאדם ועד
נח להודיע כמה (c) ארך אפים
לפניו שכל הדורות היו מכעיסין
ובאין עד שהביא עליהם את
כי המבול . עשרה דורות נסח
ועד אברהם להודיע כמה
ארוך אפים לפניו שכל הדורות
היו מכעיסין ובאין עד שבא
אברהם אבינו וקבל (d) שכר
כלם :

ג. (e) עשרה נסיונות (f) נתנסה
אברהם אבינו ועמד בכלם

פרקי אבות

באין לעולם על שבעה גיפי
 עבירה. מקצתן מעשרין ומקצתן
 אינן מעשרין (bb) רעב של בצורת
 באה. מקצתן רעבים ומקצתן
 שבעין נמרו שלא לעשר רעב
 של מהומה ושל בצורת באה.
 ושלא ליטול את (ii) החלה
 רעב של כליה באה. דבר בא
 לעולם (kk) על כיתות האמורות
 בתורה שלא נמסרו לבית דין
 (ll) ועל פירות שביעית. הרב
 בא לעולם על עני הרין ועל
 עוה הרין ועל המורים בתורה
 שלא כהלכה :

ג. היה רעה באה לעולם
 על שבעת שוא ועל חלול
 השם. גלות בא לעולם על
 עובדי (mm) ע"א ועל גלוי עריות
 ועל שפיכות דמים ועל (nn)
 שמיטת הארץ. בארבעה
 פרקים הדבר מתרבה
 ברביעית ובשביעית ובמוצאי
 שביעית ובמוצאי (oo) החג שבבבל

נחש ועקרב בירושלים מעולם
 ולא אמר אדם להבירו צר
 לי המקום שאלין בירושלים :

ו. עשרה דברים נמראו
 בערב שבת (u) בין השמשות ואילו
 הן (x) ע"הארץ (y) גיפי הבאר (z) גיפי
 האתון והקשת והחן (aa)
 והכסף (bb) והשטר (cc) והכתב
 (dd) והמכתב והלוחות וש' אומרים
 אף המוקץ וקבורתו של משה
 ואילו של אברהם אבינו וש'
 אומרים אף (ee) צבת בצבת
 עשירה :

ז. שבעה דברים (ff) בגולם
 ושבעה בחכם. חכם אינו
 מדבר בפני מי שגדול ממנו
 בחכמה (gg) ובמנין ואינו נכנס
 לתוך רברי הבירו ואינו נבהל
 לחשיב. שואל בענין ומשיב
 כהלכה ואומר על ראשון ראשון
 ועל אחרון אחרון ועל מה שלא
 שמע אומר לא שמעתי וכו' וכו'
 על האמת והלופיהן בגולם :

ח. שבעה מיני פורעניות

פרקי אבות

יב. ארבע מדות בתלמידים
 מדר לשמוע ומחר לאבד
 יצא שכרו בהפסדו וקשה
 לשמוע זקשה לאבד יצא
 הפסדו בשכרו. מחר לשמוע
 וקשה לאבד חכם. קשה
 לשמוע ומחר לאבד זה חלק
 רע :

יג. ארבע מדות בנותני (j)
 צדקה הרוצה שתתן ולא
 יתנו אחרים (ii) עינו רעה
 בשל אחרים. יתנו אחרים
 והוא לא יתן עינו רעה בשלו.
 יתן ויתנו אחרים חסיד. לא
 יתן ויגא יתנו אחרים רשע :

יד. ארבע מדות בהולכי (uu)
 לבית המדרש. הולך (xx) ואינו
 עושה שכר הליכה בידו.
 עושה ואינו הולך שכר מעשה
 בידו. הולך ועושה חסיד. לא
 הולך ולא עושה רשע :

טז. ארבע מדות בדשבי לפני
 חכמים (vv) ספוג ומשפך משכרת

שנה ושנה. ברביעית מפני
 מעט עני שבשלישית. בשביעית
 כפני מעט עני שבששית.
 ובמצאי שביעית כפני פירות
 שביעית ובמצאי החג שבכל
 שנה ושנה כפני (gg) גול
 מתנות עניים :

יז. ארבע מדות באדם האומר
 (gg) שלי שלי ושליך שליך זו
 מדה בינונית. ויש אומרים זו
 מדה סרוס. שלי שליך ושליך
 ושלי עם הארץ. שלי שליך
 ושליך שליך (hh) חסיד. שלי שלי
 ושליך שלי רשע :

יח. ארבע מדות ברעות נוה
 לכעוס ונוה לרעות יצא שכרו
 בהפסדו. קשה לכעוס וקשה
 לרעות יצא הפסדו בשכרו.
 קשה לכעוס ונוה לרעות חסיד.
 טח לכעוס וקשה לרעות רשע :

פרקי אבות

זכה וזכה את הרבים וכות
 הרבים תלוי בו שנאמר צדקת
 יהוה עשה ומשפטיו עם ישראל.
 ירבעם הטא והחטיא את
 הרבים הטא הרבים תלוי
 בו שנאמר על חטאות ירבעם
 בן נבט אשר הטא ואשר
 החטיא את ישראל :

יט. כל מי שיש בידו שלשה
 רברים הללו, כתלמידיו של
 אברהם אבינו, ושלשה דברים
 אחרים, מתלמידיו של בלעם
 הרשע. (bbb) עין טובה ורוח
 נמוכה ונפש שפלה, כתלמידיו
 של אברהם אבינו. עין רעה
 ורוח גבוהה ונפש רחבה
 כתלמידיו של בלעם הרשע.
 מה בין תלמידיו של אברהם
 אבינו לתלמידיו של בלעם
 הרשע. תלמידיו של אברהם
 אבינו אוכלין בעולם הזה ונחלין
 לעולם הבא. שנאמר להנחיל

ונפה. ספוג שהוא סופג את
 הכל. משפך שמכניס בוו
 ומוציא בוו. משכרת שמוציאה
 את הין וקולטת את השכרים.
 ונפה שמוציאה את הקמח
 וקולטת את הסולת :

יז. כל אהבה שהיא תלויה
 בדבר בטל הדבר בטלה אהבה
 ושאונה תלויה בדבר אינה
 בטלה לעולם. איזו היא אהבה
 התלויה בדבר זו אהבת אכסון
 וחמור ושאונה תלויה בדבר זו
 אהבת דוד ויתונתן :

יח. כל מהלוקת שהיא לשם
 שמים סופה להתקיים ושאונה
 לשם שמים אין סופה להתקיים.
 איזו היא כחלוקת שהיא לשם
 שמים זו כחלוקת הללו ושאוי
 ושאונה לשם שמים זו
 כחלוקת קורח וכל עדתו :

יח. כל המוכה את הרבים
 (aaa) אין הטא בא על ידו וכל
 הכחטיא את הרבים אין מספקין
 בדין לעשות תשובה. משה

פרקי אבות

לעצה . בן ששים לוקנה .
בן שבעים לשיבה . בן שנים
לגבורה . בן השעים לשוב .
בן באה כאלו כת תבר
ובמל בן העולם :

כב. (fff) בן בג בג אומר
הפוך בה והפוך בה (ggg)
הכלה בה ובה תהיו וסיב ובלה
בה וכנה לא תזוע שאין לך
כדה טובה הימנה :

כג. בן הא הא אומר (bbb)
לפום צערא אנרא :

אחבי יש ואצרותיהם אמלא .
אבל תלמידיו של בלעם הרשע
יורשים ניהנם יורדין לבאר
שתת שנאמר ואתה אלהים
הורידים לבאר שתת אנשי דמים
ומרכה לא יחצו ימיהם ואני
אכמח בך :

כ. יהודה בן תימא אומר
(ddd) הוי עו כנכר וקל כנשר
ורץ כצבי וגבור כארי
לעשות רצון אביה שבשמים.
הוא היה אומר עו פנים
לגיהנם ובושת פנים לגן
עדן יהי רצון מלפניך יהוה
אלהינו שתבנה עירך במחרה
בימינו ותן חלקנו בתורתך :

כא. הוא היה אומר (eee) בן
חמש שנים למקרא . בן עשר
למשנה . בן שלש עשרה למצות.
בן חמש עשרה לתלמוד . בן
שמונה עשרה לחפה . בן עשרים
לדרוף . בן שלשים לפח . בן
ארבעים לבניה . בן חמשים

פרקי אבות

חורב ומכירת ואומרת אוי לתם
 לבריות (k) מעלבונה של תורה
 שכל מי שאינו עוסק בתורה
 נקרא (l) נוף שנאמר נוס והב
 באף חזיר (m) אשה יפה וסרת
 טעם ואומר וחלוחות מעשה
 אלהים חמה והמכתב מכתב
 אלהים הוא חרות על הלוחות
 אל תקרי חרות אלא חירות
 שאין לך (n) בן חורין אלא מי
 שעוסק בתלמוד תורה וכל מי
 שעוסק בתורה הרי זה מתעלה
 שנאמר ומכתנה נחליאל
 ובחליאל בכות :

ג. הלמד מחבירו פרק אחד
 או הלכה אחת או פסק אחד
 או אפילו אות אחת צריך
 לנהוג בו כבוד שכן מצינו
 בדור סלך ישראל שלא למד
 מאחיתופל אלא (p) שני דברים
 בלבד וקראו רבו אלופו
 ומודעו שנאמר ואתה אנש
 כערפי אלופי ומדעי והלא
 רברים (q) קל וחומר ומה רוד
 סלך ישראל שלא למד

פרק ו.

א. רבי מאיר אומר כל העוסק
 בתורה לשמה זוכה לדברים
 הרבה ולא עוד אלא שכל
 העולם כלו (a) כדו, הוא לו
 נקרא (b) ריע אהוב אהוב את
 המקום (c) אהוב את הבריות
 משמת את המקום כשמה את
 הבריות (d) מלבשתו ענוה ויראה
 (e) ומכשרתו להיות צדיק וחסיד
 וישר ונאמן (f) ומרחקתו מן
 החטא ומקרבתו לדין ומתונהנין
 כמעט עצח ותושיה בינה
 ונבורה שנאמר לי עצה (g)
 ותושיה אני בינה לי נבורה :

ב. נוחנת לו (h) מלכות וממשלה
 וחקור דין ומגלין לו רזי תורה
 ונעשה כמעין הכתנבר וכנהר
 שאינו פוסק והוי צנוע וארך
 רוח ומוחל על עלבונו. וכנהלתו
 ומרומכתו על כל המעשים אמר
 רבי יהושע בן לוי בכל יום
 ויום (i) בת קול יוצאת מהר

ה. גדולה תורה מן הכהנה
 ומן המלכות (x) שהמלכות
 בשלשים מעלות (y) והכהנה
 בעשרים וארבעה והתורה
 נקנית בארבעים ושמנה דברים
 ואלו הן בלמוד בשמיעת האזן
 (z) בעריבת שפתים בכינת
 הלב בשכלות הלב באימה
 ביראה בענוה (aa) בשמחה
 בשמש חכמים בדקדוק חברים
 ובפלפול ההלמידים בישוב
 במקרא במשנה (bb) במיעוט
 סחורה במיעוט שינה במיעוט
 תענוג במיעוט שחוק במיעוט
 דרך ארץ בארץ אפים
 בלב טוב באמנת חכמים
 ובקבלת היסורין :

ו. (cc) הכפיר את מקומו (dd)
 והשמת בחלקו והעושה (ee) סיני
 לדבריו ואינו מחויב טובה
 לעצמו אהוב אהב את המקום
 אהב את הפרוה אהב את
 הדקית אהב את התוכות
 אהב את המשרים כתרחק

באחיחופל אלא שני דברים
 בלבד קראו רבו אלופו ומידעו
 הלמד נחבירו פרק אחד או
 הלכה אחת או פסוק אחד או
 אפילו אות אחת על אחת כמה
 וכמה שצריך לנהוג לו כבוד
 ואין כבוד אלא תורה שנאמר
 כבוד חכמים ינחלו וחכמים
 ינחלו טוב ואין טוב אלא תורה
 שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם
 הורתי אל תעוובו :

ד. כך היא דרכה של הורה
 (i) פת במלה האכל ומים
 בשמורה הלחה ועל דארץ
 תישן והי צער חחיה ובהורה
 אתה עכל ואם אתה עושה
 כן אשריך וטוב לך אשריך
 בעולם הזה וטוב לך לעולם
 הבא . אל הבקש גדלה לעצבך
 ואל תהכוד כבוד יותר מלמדך
 ואל תחאזה לשלהנם של כלבים
 (j) ששלחך גדול כשלהנם
 (k) וכתוך גדול ככהרם וואכן
 הוא בעל מלאכתך שיעלם
 לך שטר פעלתך :

פרקי אבות

תפארת תמנה. ואומר אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. ואומר כי אורך ימים וטנות היום ושלוש יוסיפו לך:

ה. רבי שמעון בן סנאי אומר כשנים רבי שמעון בן יוחאי (kk) הנו והכח והעושר והכבוד והחכמה והזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם שנאמר עשרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא ואומר עשרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם ואומר תפארת בחורים כוחם והדר זקנים שיבה ואומר והפרה הלבנה ובושה החמה כי סוף יהיה צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד:

ט. רבי שמעון בן סנאי אומר אלו שבע מדות שמנו הכמים לצדיקים כלם נתקיימו (ll) ברבי ובניו. אבר רבי יוסי בן קיסמא פעם אחת הייתי

מן הכבוד ולא מניס לבו בתלמודו ואינו שמח בהוראה נושא בעול עם חברו (ff) מכריעו לכף זכות מעמדו על האמת מעמדו (gg) על השלום (hh) מתישב בתלמודו שואל ומשיב שומע ומסיף הלמד על מנת ללמד והלמד על מנת לעשות המחכים את רבו והמכוין את שמעונו והאומר דבר בשם אומרו הוא למדת שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאלה לעולם שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי:

ז. גדולה תורה שהיא נותנת (ii) חיים לעושה בעולם הזה ובעולם הבא שנאמר כי חיים הם למצואיהם ולכל בשרו מרפא. ואומר רפאת תהי לשרה ושקוי לעצמותיך. ואומר עץ חיים היא למחויקים בה ותומכה מאושר. ואומר כי לית חן הם לראשה ועניקים לנרנרותיך. ואומר תהן לראשה עית חן עטרת

פרקי אבות

(iii) בספר תלים על ידי דוד
כלֵךְ יִשְׂרָאֵל טוֹב לִי תוֹרַת
פִּיךָ מֵאַלְפֵי זָהָב וּכְסָף וְאוֹמֵר
לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב אִמֵּר יְהוָה
צְבָאוֹת :

י. חֲמִשָּׁה קִנְיִיִּם קִנְיַת
הַקֹּדֶשׁ בְּרִיךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ
וְאֵלֶּי הֵן (oo) תוֹרַת קִנְיַת אֶחָד
(pp) שְׁמִים וְאַרְצָה קִנְיַת אֶחָד (qq)
אֲבֵרָהֶם קִנְיַת אֶחָד (r) שְׂרָאֵל קִנְיַת
אֶחָד בֵּית (s) הַמִּקְדָּשׁ קִנְיַת
אֶחָד כְּנֵן דְּכָתִיב יְהוָה קִנְיַת
רֵאשִׁית דְּרִכּוֹ קֹדֶם מַפְעִלֹן
כִּאֲוֹ שְׁמִים וְאַרְצָה קִנְיַת אֶחָד
כְּנֵן שְׁנַאֲמַר כֹּה אִמֵּר יְהוָה
הַשְּׁמִים כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הַדָּוָם
רִגְלֵי אֵי זֶה בֵּית אִשְׁרֵי תִבְנֶנּוּ לִי
וְאִזְחָה מְקוֹם מְנוּחָתִי וְאוֹמֵר
כֹּה רַבּוֹ מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּלְמֵם
בְּחִכְמָה עֲשִׂית מְלֵאכָה הָאָרֶץ
קִנְיַת . אֲבֵרָהֶם קִנְיַת אֶחָד
כְּנֵן דְּכָתִיב וּבִרְכּוּהוּ וְאוֹמֵר
בְּרִיךְ אֲבֵרָם לֹאֵל עֲלִיֹן
קוֹנֵה שְׁמִים וְאַרְצָה . יִשְׂרָאֵל

מְהֵלֵךְ בְּדֶרֶךְ וּפְנֵעַ בִּי אֲדָם
אֶחָד וְנָתַן לִי שְׁלוֹם וְהַחֲזוֹרְתִי
לֹא שְׁלוֹם אִמֵּר לִי רַבִּי מֵאִזְחָה
מְקוֹם אֵתָּה . אִמֵּרְתִי לֹא מַעֲרֵר
גְּדוּלָה שֶׁל חַכְמִים וְשֶׁל (iii)
סוֹפְרִים אֲנִי . אִמֵּר לִי רַבִּי רְעוּנָה
שְׂתַדְרֵר עֲמֵנִי בְּמִקוֹמֵנִי וְאֲנִי
אֲתָן לְךָ אֶלֶף אֶלְפִים דִּינָרֵי
וְהֵב וְאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיֹת
אִמֵּרְתִי לֹא בְנֵי אִם אֵתָּה נֹתֵן
לִי כָּל כֶּסֶף וְהֵב וְאֲבָנִים
טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיֹת שְׁעוֹלָם אֲנִי
דֵּד אֵלֶּא בְּמִקוֹם תוֹרָה לְפִי
שְׁבִשְׁעַת פְּטִירְתוֹ שֶׁל אֲדָם
אֵיךְ מְלִיץ אוֹתוֹ לֹא כֶּסֶף
וְלֹא זָהָב וְלֹא אֲבָנִים טוֹבוֹת
וּמְרַגְלִיֹת אֵלֶּא תוֹרָה וּמַעֲשִׂים
טוֹבִים בְּלִבּוֹ שְׁנַאֲמַר בְּהַתְהַלְכְּךָ
תִּנְחָה אוֹתְךָ בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר
עֲלֶיךָ הַקִּיצוֹת הֵיא תִּשְׁחָךְ
בְּהַתְהַלְכְּךָ תִּנְחָה אוֹתְךָ
בְּעוֹלָם הוּא בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר
עֲלֶיךָ בְּקִבְרֵךְ הַקִּיצוֹת הֵיא
תִּשְׁחָךְ לְעוֹלָם הֵבָא זְכֵן כְּתוּב

פרקי אבות

קָנַן אֶחָד מִנֵּי הַכְּתוּב עַד
יַעֲבֹר עִמָּה יְהוָה עַד יַעֲבֹר
עִם וּוּ קְנִיתָ וְאָמַר לְקֹדְשִׁים
אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ הַמָּה וְאֵדִירי כֹּל
חַפְצֵי בֵם . בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קָנִין
אֶחָד מִנֵּי שְׁנֵאמַר מִקְדָּשׁ אֲדִירי
כּוֹנֵן יְדֵה וְאָמַר וַיְבִיאֵם אֶל
גְּבוּל קְדוּשׁוֹ הַר זֶה קְנִיתָ
יְמֵינוּ :

יא . וְכֹל מִה שֶׁבְּרָא
וְקֹדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ לֹא
בְּרָא אֱלֹהִים לְכַבְּדוֹ שְׁנֵאמַר
כֹּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וּלְכַבְּדִי
בְּרֵאתִיו יִצְרָתִיו אֲנִי עֲשִׂיתִי
וְאָמַר יְהוָה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם
וָעַד . אָמַר רַבִּי הִנֵּנּוּ בֵן
עֲקֻשָׁיָא רִצָּה הַמָּקוֹם לְזִכּוֹת
אֶת יִשְׂרָאֵל (") לְפִיכָה הִרְבֵּה
לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת שְׁנֵאמַר
יְהוָה חַפֵּץ לְמַעַן צַדִּיק וַיְגִדֵּל
תּוֹרָה וַיֵּאדִיר :

**VIII. Péchi Simon, *Az szent atyáktól
kiszedegettetett tanulságok.***

A *Pirqé ávot* fordítása

(Szövegkiadás)

**Az szent Atyaktól ki szedegettetet tanulságok magyarra
sidobol fordítatot, mind magyarazattyával egytembe.
Petsi Simontol az Isten teörvenye szerető Atyafiak kedviert
es eppwletekert.**

Marosvásárhely, Teleki Téka, Ms. 0449

Johannes Bet másolata, 1629

[MTAK. Mikrofilmtár. A. 633/I.

Ms. 229. (22102), XVII. századi másolat (1630-as évek)]

Az szent atyaktul ki szedegettetet tanulsagoknak elseo resze

Minden Isráélitanak resze vagon az jóvendő bodogsagban, á mint mondvá vajgjon(...) penig (ertsed Isráéli) mind egyyig (...) eöröкке birjak az feöldet, mint (...) enpedig tsemetei, kezemnek munkai, hogy megditsöittese Esa. 60. v. 21.

Vesd é mellé á Pál Apt. mondásat: Nem á ki nyilván közönsegessen Sido, az á Sido; hanem á ki lelekben reytekben titkon Sido. Annak ditserei, nem emberekteöl, hanem Istenteöl vagon. Rom. 2./29.

Textus [I.]

Moses az törvent Istenteöl veötte az Sinay hegyen, és annak tanítasat magyarazasat, magyarul Jehosuara hatta Szallittotta Jehosua az venekre.^A Az venek hattak az prophetakra. Az prophetakrol maradot annak igazgatasa az nagy gywlekezetnek valasztot ferfiayra.

Ezek harom dolgot parantsoltanak igen erőssen az embereknek es utannok valoknak.^B Egyyiket azt hogy az törvént Sententia mondást nem sietve hanyot homlok, hanem mulatozva, es igen igen jól meg visgalván az dolgot kesedelmezve mondgyak ky.

Masikat hogy sok bölts tanitvanyokat nevellyenek tanitassanak es ügyekezzenek magok utan hadni.

Harmadikat, hogy az teörvény eleiben eöriző kerteket otalmakat tsinallyanak, ki enyet á teörvennek eö parantsolattyának meg szegese ne keövetkeözhessek. [ki enyet á maganak az Törvennek szegese ne keövetkeözhessek.]

[Textus II.]

Zadik Simon az nagi gwlekezet rendi közzwl valo volt, ez aszt mondotta, harom dologgal áll es marad meg jól ez vilagh, Az Torvény, az Isteni szolgálatl, es az irgalmassagos jó czelekedettekkel.]

^A Num. *1. [11.] Jud. 2. v. 7. Deut. 10. v. 17. Jer. 32. v. 18. Dan. 9./4.

^B Psal. 103. v. 11. Psal. 89. v. 3.

Textus [III.]

Antygonus Sukoban lako beolts vötte tudományat ez fellyel meg irt Simontol. Ez aszt mondotta. Ne legyetek az Isteni szolgálatban olyanok, mint az mely szolgak tsak bérért haszonért szolgállyak Urokat. De legyetek olyanok mint azok az szolgak kik tsak az jo hwsegért szívök tisztasagaert jutalomra nem nézvén, mintha^J soha hasznát nem vennek szolgáltyoknak, igaz hwseggel szorgalmatossaggal, szolgállyak Urokat; Es mindenkor legyen Istennek félelme raytatok. Mert az Istent igazan szolgálni elegh dwtsöseges jutalom nem hogy még annak jutalmát ohaytsad, mely meg gondolhatatlan bodogsagh. [jutalom.]

Textus [IV.]

Jose Joáazer fia Zereydai. Es már José Jochannan fia jerusalemi ferfi, Ez fellyel irt Antigonustol veöttek az törvent.

Jose az Joazer fia Zereydai aszt mondgya: Legyen az te hazad^L ragasztva az böltsek hazához, Es az eö labok porátul porosodgyal gyakorta, es igyál szomjuvan az eö bezédekbeöl.

Jose Jochannan fia jerusalemi mondotta: Legyen az te házad tagasson ki nyitva, es az szegenyek legyenek az te hazadnak tselédi. Es asszonyallattal ne szaporítsad beszededet: Eszt penig ugyan á maga felesegereöl mondotta, hogy azzalis felette szaporán s gyakorta ne nyuysa beszélgeteset: Tehat sokkal inkább mas felebarattyanak feleségével; Es innét mondották az utan az böltsek: Valamikor az ember beszédét szaporittyá asszonyallattal, maga gonoszara nyavalyajara okokat szerez: Meg bontya szünteti magában az teörvénnek igejét, és vége ennek hogy Gehennaban kell szallani miatta.

Textus [V.]

Jehosua az Perachia fia, es Nitthai amaz Arbéli. Ezekteöl az Josephekteöl vöttek az törvent, Jehosua az Perachia *fia* szokta volt mondani. Magadnak ember tanitto Mestert^q Ribbit válasz, es tanulo tarsot szerez. Es minden emberreöl tsak josaga jamborsaga szerent tegy iteletet. ne visgallyad bwneit másnak, se gonosságát. [ne visgalljad bwneit se gonosságát masnak.]

^J Deut. 10. v. 13.

^L Psal. 18. v. 27.

^q Eccls. 39./2.

Az Arbéli Nitthay szokta volt mondani: Tavozzál^T el az gonosz szomszedtol, es ne társalkodgyál^V lator gonoz emberrel, es ne essél^X kétsegeben s ne tedle jo remensegedet á bwntetesnek közepiben.

Textus [VI.]

Jehuda Tabeay fia, es Simon Satach fia ezectől vötték az törvént. Jehuda Tabeay fia szokta volt mondani: Ne viseld ugy magadat, es ne tedd magad ollyanná, mint á ki birakat keszit es pereseket keöszörül eöszve. Es valameddig az két fél peres elötte álnak, mind az ketteöt addig egygyarant bwnösök gonoszok^Z gyanánt kárhözassad De mihelt az teörvény sententiajat ki mondog reayok, es aszt magokra fel veszi mindenik; Esmet mind az ketteöt ugy tartsad mint igazakat.

Textus [VII.]

Simeon az Sathach fia szokta volt mondani: kerlek igen igen jol meg visgald kerdezzed az bizonsagokat, es igen meg oltalmazad az magad beszedit az tudakozasközben, valahogy netalam abbol az te tudakozasodbol, ne tanullyanak hamissagot feelni az bizonsagok.

Textus [VIII.]

Semaja es [az] Aphtalion vöttek ezektől az teörvént; Semaja szokta volt mondani: Szeressed á munkat, rabotasagot^C es gywlöllyed az urasagot es ne is wgyekezzeél szegenysegeben maradni.

Aphtalion szokta volt mondani: Óh böltsek böltsek igen oltalmazátok magatokat az tw beszeditokban, né talam okot attok arra vétetek miat hogy egy helyről más helyre kelletik budosnotok, költözödnötök; Es egykor olly helyre akadtok ahol gonosz vizek lesznek, gonosz vizü helyekre költöztök, es az tw tanitvanyitok, kik utannatok szarmaznak azokbol az gonosz vizekből isznak es meg hálnak, es vegre követközik hogy az mennyei Istennek neve tw míattatok gyalasztatik.

^T Num. 2. et 3. Gen. 14./12. et 19. Ps. 91. Gen. 19. v. 29. Jer. 51. v. 6.

^V 2Par. 19. v. 2. „Első soltar kezdete is.”

^X Psal. 94. v. 12. Deut. 31. 32. Ezech. 16. integre Prov. 5./12. 13. 14.

^Z Jos. 7. v. 19.

^C Prov. 15./27. Psal. 128. v. 2.

Textus [IX.]

Hillel es Semaja vötték azoktól az törvent; Hillel szokta volt mondani: Igyekezéssel lenni mindenkor az Aron tanítványi közül valonak. Szeressed á bekeseget es kövessed. Szeressed az bekeseget. Szeressed az teremtet^G allatokat, es inkab az törvény követöket. Ugyan ez szokta volt mondani: Az nagy hir new^H keresessel el vesztetik az eörökke valo jo nev. Es valaki az napot nem toldgya az ey^J hosszabol el takaritatik hamar, es az ki az Sz. törvényért kerüli^K az halalt örök halálra melto az. Es az ki á hw dtwseösegért Coronaért farad szolgál el változtatik. Ugyan ezen mondotta: ha én magam^L nem tartom az Szent törvént magamért, kitsoda tartya én helyyettem? *Es ha tsak én magam tartom magamért, mitsoda vagyok tsak én magam?* Es ha most nem tartom nem tselekedem jot, hat mikor tartom s- mikor tselekedem jot?

Textus [X.]

Seme szokta volt mondani: Tsinaly az te törvény tartasodnak bizonyos el változhatatlan hatarokat, szoly keveset, tselekedgye^N [keveset és czelekedgjel] sokat es lass fogadgy minden embereket vidam orczával jo kedvel.

Textus [XI.]

Rabban Gamliel mondotta: Szerez tanitto böltset magadnak es el tavozhatol az velekedesektől, es ne meregesd meg gyakorta dézmadot. Simon ennek fia mondotta: Tellyes eletemben böltsek között nevedtem de nem találtam jobbat az testnek mint az halgatast^P es az tsendesseget. Es hogy nem az irás magyarázás az böltsesegnek gywkere, hanem az josagos tselekedet. Es hogy valaki szót szaparit vétkezik.

Textus [XII.]

Rabban Simon Gamliel fia mondotta: három dologgal erősítetik meg ez világ, Törvény^Q szolgáltatással, Igassaggal, es bekeseggel mint mondva vagon:

^G Gen. 9/2. 3.

^H 1Par. 17./8.

^J Psal. 119.

^K Dan. 3./26.

^L Prov. 27./1.

^N Gen. 18./8.

^P Prov. 17./28.

^Q Zach. 8. v. 16.

Igassagot, iteletet, es bekeseget [Igassagot es iteletet bekeseget] itellyetek az tw kapuytokban.

Rabbi Chanania az Akasia fia mondotta: Legyen kedves jo akarat az Szent áldot Istennek előtte: Tegye oly érdemessé es meltová Izráélt, hogy örögbitse erősitse benne az ő szent törvényét es parantsolatit amaz mondas szerent: Kedvellye az Mindenható Isten az maga Szent igassagaert, hogy magasztallya es nagysagossá tegje mindenekben az ő Szent törvényét. Isa. 42. v. 21.

Masodik Sectio es részsza Az az, a Pésah innepe után masod Szombatra valo tanulsagh.

Textus [I.]

Ribbi mondotta eszt: Mellyk az az igaz ut, melyben az embernek tökelletes jo remensege lehet? Minden valaki az ő teremő es alkoto Istenenek tiszteletire ditsiretore forgodik es wgyekezik, [tiszteletere –s- dicziretore wgyekezik es forgodik,] es abban az hivektől igaz emberektől tiszteletet es jar kedves uton Isten es emberek elöt.

Es igen örizd oltalmazd bwnőtől magadot az apro parantsolatokban.(...) [+mint szinten az nagjob es nehezeb paranczalatokban.] Mert te nem^T tudod fizetendő jutalmat Isten elöt külön kwlön egy parantsolatnakis, es szwkseg intezned betswlnöd minden hagyó parantsolatnak el mulatasat es hagyásat annak jutalmának el vesztésevel es karával. Viszontag az tilto parantsolatnakis által hagasat meg szegeset á miat következő karoddal es ártalmoddal. Es intlek vigyaz szorgalmatosan ez három dologra es nem esel törvény es tilalom szegesben. Tudgyad mindenkor mitsoda meltosagos vigyazás vagy onnan fellyről feletted es te reád. Nagy vigyazo^X szemek es igazan hallo fwlek es hogy minden *te* tselekedetid jedző könyben irattatnak.

Textus [II.]

Rabban Gamliel az Ribbi Jehuda fejedelem fia mondotta: Szep es igen illendő az törvényben valo böltseség ez földi rabotas gondos elettel eggűt.

Mert valaki mind az kettőben szorgalmatosan faradoz el feleytetnek annak bwnei. Es minden böltseseg tudomány valamely mellet nintsen rabotalkodás munka az vegre, el bomol. Es essz veszesre jutván sok bwnőkre ád okot. Es valaki egyenlő terhet visel az közönseges gyülekezettel, visellye azt á terhet edgyűt velek *edgyut* az Isten nevejért. Mert ez illyenőket az ő attyok érdemes jamborsagais igen támasztván, az ő igassagok megh marad mind örökke. Es én arra felelek hogy ez illyenőknek oly böseges jutalommal^B valo fizetesek lészen, mintha mind attyok s magok igassagát tsak magok tselekedtek volna. Meg ojatok magatokat az szabados fejedelmektől hogy ne legjen jarulasod

^T Deut. 22. v. 6. 7.

^X Dan. 7/10.

^B Psal. 103. Exo. 20.

közösködesed hozzajok kwlömben hanemha az ö szűksegék kivannya, jo kedveket es baratsagokat mutattyak mikor kellellet nekik, de soha melléd nem álnak mikor tantorodasod következik.

Textus [III.]

Ribbi eszt mondotta: Tselekedgyed az Isten akarattyat mint az te tulaydon akarodat, hogj eö is tellyesitse ugy az te akarodat mint szinte tulaydon az maga akarattyat Bonts *el* az te akarodat az eö akarattya elöt, hogy ö is el bontsa masoknak read walo gonosz akarattyat az te akarodat elöt.

Textus [IV.]

Hyllel szokta volt mondani: Ne^G szakadgy hasadgy külön soha az keözönseges gywlekezettől: Es ne hidgy soha magadnakis^H mind halalodnak napjaig. Ne iteld, se kárhoztasd társodat felebarodat mind addigis mig az ö helyere jut. Es ne mond ki az dolgot kit masis meg halhat, mert általam fogva vegre á ki tudodik: Se ne mondgyad az el fedezet dolgot hogy nyilvan vagyon; mert talam nintsen nyilvan még. [mondatkezdet: Megh...] Ugyan ezen mondotta: Nem tiszta sem wres vetektől az ki vétkét rettegi. Es az kösség közöt nintsen Szent. Az felette szemérmes^O sem tanul. Egy haragos sem tanit jól. Es walaki igen wzi az kereskedést nem leszen böltés. Es ahol kevés hasznos emberek vadnak ot wgyekezzeel hasznos ferfiu lenni. Ugyan ez láta egy buborekot^R mely el enyeszék az víznek színén, es monda arrol: Az te kws tsepped más tsepre enyesztödet. Es vegre arrais á ki te read tseppent más tsep enyeztetik. Ugyan ez mondotta: Walaki magat hizlallya es sok hust rak magára tsak sok ferget nyüvet [nywvet ferget] Szaporit. Walaki marhajat gazdagsagat felettéb szaparittya, gondgyait busulasit sokasittya; Walaki (...) [+ sok feleseget vagj aszszonyallatok szerelmet szaparittja az bw bajolást sokasittja, valaki] sok szolgakot szaporit az paraznasagot sokasittya, [szaparittja,] Walaki sok szolgakot szaporit az ragadománt szaparittya. Walaki az Szent törvény tanulast szaparittya, életét hosszabbittya; Walaki veszteg wleset az tanulas felet szaparittya bölteseget sokasittya. Walaki tanatskozusat szaparittya, értelmét sokasittya; Walaki ájoteltet es irgalmas alamisnálkodást szaparittya, bekesegét öregbitti sokasittya. Walaki jo hirt nevet szerez, maganak szerzi aszt.

^G Isa. 66. v. 10.

^H *Prov. [Psal.] 30. v. 7. 8.

^O Prov. 30. v. 32.

^R 1Sam. 24./14. Exod. 21./13.

Walaki az Szent törvényben való böltsegezt szerez az jóvendő eörök életnek bodogsagat szerzi az maganak.

Textus [V.]

Rabban Jochannan az Zachai fia, vötte az tövent Hillelteöl es Samajatul; ez szokta volt mondani: Ha felette igen sokat es jól tanultal az törvényben ne tulaydonits annyi jot magadnak és ne kérkedezzel vele, mert úgy abban meg öriztetöl. Eöt tanitvanyi voltak az Rabban Jochannannak az Zachay fianak. (...) [+ Ezek azok] Ribbi Elyezer az Hurkanos fia, Ribbi Jehosua [hiátustöltés: Jehosuva] Chananiás fia, Ribbi Jose Pap, es Rabbi Simon Nathanaél fia, es másik Rabbi Elyezer az Erach fia; Ez öt tanitvannak Rabbi Jochannán így szamlalta ditsereteket.

Elyezer az Hurkanos fia, mint az jól össze tehelt tsatornás kut, ki egy tseppet sem veszt el vizeiben. Jehosuarol az Chananiás fiarul mondotta: Bodog az ki tegedet szült. Jose paprol mondotta: hogy kegyes Szent. Simeonrol az Nathanael fiarul, hogy bwnától rettegő. Elyezerről az Erach fiarul mondotta: Olyan mint az eöregbedő nevededő forras.

Textus [VI.]

Ugyan ez szokta volt mondani: ha egez Isráelnek minden böltsei á másásának mérő serpenyőnek egyk tablajara, vagy talaban tétetnékis, es másik talaba tablajara Elyezer az Hurkanos fia, minnyajatis meg nyomná egyedül.

Abba Saul penig annak nevereöl még aszt mondotta: Ha egez Izráelnek minden beöltsei az Másásának mérő serpenyőnek egyk tablajara vagy talaba tétetnekis: Es Elyezer az Hurkanos fiais együtt vélek azon tálba volna, másik tablajan penig az Elyezer az Erach fia lenne meg nyomná minnyaját egyedül. Monda egykor ezeknek az eöt beöltseknek az Abba Saul. Jertek nézzetek s-mondgyatok meg mellyik es mitsoda uth *legyen* legh job kedveseb az embereknek melyhez ragazkodgyanak? Felele Ribbi Elyezer, az jo es irigysegnélkül valo szem: Ribbi Jehosua mondotta: [monda.] Az jo tars. Ribbi José mondotta: [monda.] Az jo szomszéd. Ribbi Simeon mondotta: [monda.] Az ki maga gyermeket lathattya. Ribbi Elyezer az Erach fia monda: Az jo es tsalardsagnélkül valo szü. Monda erre [arrol] nekik Abba Saul. Látom én es úgy tetzik emk, hogy helyeseb az Ribbi Eliezernek az Erach fianak Szava értelme minnyajatok Szavanál értelménél mert az ő Sententiajában bé foglal-tatik az tw értelmetek.

Fordula azért ismét Abba Saul es monda nekik: Jertek nezzetek es mongyatok meg mellyik es mitsoda ut legyen legh gonozb artalmasb es kit

legy inkább kel el tavoztatni az embereknek. Ribbi Eliezer felele: Az gonoz irigy szemet; Ribbi Jehosua monda Az gonoz tarsot. Ribbi Jose monda: Az gonoz szomzedot, Ribbi Simeon monda, Azt az ki költsönt kér es meg nem fizeti, Mert noha egy nemely embertől veszi az költsönt, De mint ha Istentől venné az igassagnak tartozásara nézve. Aldot eő es áldot [+ az ö] Szent emlekezeti, mint mondva vagyon: Költsönt véssen az Istentelen es meg nem fizeti, De az igaz könyörül es adakozik. Psal. 37./21.

Ribbi Elyezer monda az gonosz szivet. Monda erre nekik Abba Saul. Latom én, es ugy tetzik ennekem, hogy helyeseb az Ribbi Elyezernek az Erach fianak szava ertelme minnyajatok szavánál értelménél. Mert az ö Sententiajaba szavaban bé foglaltatik az tw értelmek. Ezek ismét eötön [kwlön] harom harom sententiakat mondottanak.

Ribbi Elyezer mondotta. Legyen az te tarsodnak betsülleti oly draga es kedves te nallad, mint szinten tulaydon magad betsülleti. Es soha ne tarts ne nyugosd magadon az haragot.

Es tery meg egy nappal halalodnak előtte. Es fwtözszel melegitsed magadot mindenkor az böltsek twzénél. De igen meg örizd magadot azoknak Parasajatul Szenétől meg ne egessen tegedet Mert az ö marasok Rokaknak marasa, Az ö tövis gyakasok fulakjok Scorpionak fulakja es az ő fuvasok pöstögesők twzes (saraph práster) kígyonak pöstögese, es minden beszedeke egeő eleven Szenek.

Textus [VII.]

Ribbi Jehosua mondotta: Az gonosz^G (masra irigykedő) Szem az gonosz kivansagnak gyeötrelme, es az embereknek s- egyéb teremtet allatoknak, köszönseges gywlölsege igen hamar ki keöltöztetik ez vilagbol az embert.

Ribbi Jose mondotta: Tarsod felebaratod marhajat tartsad eörizzed oly szorgalmatossaggal mint az magadét. Es rendellyed adgyad magadot valoban az törvennek tanulasara, es abban valo böltsesegre, mert ez nem szokot masrol read maradot eöreökseg lenny. Es minden te tselekedetid munkaid Isten kedvejert, es Szent nevének dtwseösegere legyenek.

Textus [VIII.]

Igen vigyaz es örizkedgyél az kiriath semach^N az az vallass teteledben es imatsagodban, es mikor imátkozol ne tsinaly imatsagodban semmi el metzet^O

^G Pro. 27. v. 3. 4.

^N Psal. 72. v. 5.

^O Esa. 28. v. 21. Psal. 30.

hatarozot es kivaltkepen meg nevezet dolgot; hanem tsak az nagy irgalmassagot^P es ingjen valo könyörületesseget kerjed, es azert esedezzel az Sz: Ur ez vilagnak ura elöt. Aldot eö, es aldot Szent emlekezeti, kiröl mondvá vagyón: Mert ingyen könyörülö es irgalmas Isten eö kesedelmes az haragra, gyors es böseges az *irgalmazásra* kegyelmezesre, es meg bannya el fordittyá az el szant gonosztis az meg terö bwnösökröl. Es meg lassad hogy magadban s- magad lelki esmeretiben is latornak [magadnak ismeretiben is lelki latornak] gonosznak ne iteltessel, se ne legy.

Textus IX.

Ribbi Eliezer mondotta: Kely jo reggel fel az törvény tanulasra [+ ugj], hogy tudhass [tanulhas] mit felelni az Epicureusoknak, es igen jól meg gondollyad s= tudgyad ki elöt munkálkodol. Es kitsoda az Ura gazdaja annak az te munkadnak oly tudni illik ki meg fizeti te neked az te faratsagodnak berit jutalmat.

Textus X.

Ribbi tarphon mondotta: Az nap^T igen rövid, az munka igen sok, az munkások igen restek az jutalom felette nagy es gazdag, es az haznak gazdajais valoban izgat szorgalmaztat; Ugyan ez mondotta: Nem te raytad áll, hogy minden munkat eppen el vegezz, es arra sem lehez elegeges hogy azt mindenekteöl el tiltsad, ha sokat es mentöl töb [többet] tanulsz faracz az törvényben attol töb es nagyob jutalommal fizetnek te neked, *attol töb es nagyob jutalommal fizetnek te neked,* es kétsegnelkül igen hw s- igaz az te munkadnak gazdaja, ki megfizetj igazan jutalmat az te faratsagodnak, es tudgyad hogy minden igazaknak jutalom fizetese az jövendeö vilagban bodogsagban vagyón es leszen. Esa. 42.

Ribbi Chanania az Akasia fia mondotta: Legyen kedves jo akarat az Sz. áldot Istennek elötte, tegye oly érdemessé es méltová Izráélt, hogy örögbitse erősitse benne az ö Sz. törvényét es parantsolatinak tartasat amaz mondas szerent: Kedvellye az Mindenhato Isten az ő Sz: igassagaert, hogy magosztallya es nagysagossá tegje mindenekben az ő Szent törvényét. Esa. 42.

^P Exo. 34. v. 6. 7.

^T Dan. 2/44. Dan. 7/14. 18.

Harmadik sectio es rész, az az, Paesa innepe utan harmadik szombatra valo tanulsag.

Textus I.

Akiva az Mechallalel fia mondotta: Vigyaz szorgalmatosan ez három dologra es ugy te nem esel bwnben: Tudgyad honnat miből^X löttél jöttél, es hova kell menned, es ki előtt kelletik jövendőben számot adnod. Honnat miből löttél jöttél? Az bujalkodasnak büdös tsepvereből. Hova kel menned? Az porban es [az] fergek nyüvek emesztésére. Ki előtt kelletik jövendőben számot ádnod? amaz kiralyok kirallya^Z az Sz. aldot Istennek előtte.

Textus II.

Ribbi Chananea az Papi fejedelem mondotta: Mindenkor szűntelen imátkozzal az orszagh^B es fejedelmeknek békeségéjért: Mert valahol az emberek egymast [egi mast, az emberek] nem féltik es imatsagokkal nem segítik nem őrizik, ot az élet el nyeletik el vész es el emesztődik. [? enyesztődik.]

Textus III.

Ribbi Chananea az Theradion fia mondotta: Valahol ket ember talalkozik ülni, es nintsen azok között az Szent törvényről valo beszélgetés. Ime az nyilván tsufolonak tragarkodonak wlő szeri es szeki. Mint mondva vagyon: Es az tsufoloknak^C szeribe szekibe nem űlt. De valahol tsak ketten egygűt ülnekis, es azok között talaltatik az Szent törvényről valo beszélgetes, az Isteni méltosagnak bizonyos jelen volta köztök talaltatik amaz mondas szerent: Akkor szolának azok kik felik az ura; [Uratt] Egygik^D az ő (...) [masik] felebarattyanak, es rea figyelmeze az Ur es meg hallá, es emlekeztető jedző könyben fel irata maga előtt. Mondom azokrol kik félik eötet, es akik gondolkodnak az eő neveről; Nintsen it [ott] ez [az] helylen töbről értelem, hanem *tsak* kettöről Malach. 3. De honnat (...) [+ tanulhatod aszt] hogy ha tsak egyedül^E ülne valaki is, es ugy faradozna tanulna az Sz. törvény beszedeben

^X Lev. 12./2.

^Z Dan. 7./10. et 14.

^B Jer. 29./7. Num. 29.

^C Psal. 1. Psal. 119.

^D Mal. 3./16.

^E Psal. *14./24. Tren. 3./28.

hogy az Sechina, az aki [az] az Isteni méltoságnak dwtőseges jelen volta praesentiaja véle vagyon azzal. Es az Sz. áldot Urísten ugyan akkor kirendeli szakasztya annak az munkanak faratságnak dragalatos jutalmat; mint am mondva vagyon: Egjedül űlvén halgatva gondolkodik es azert magara jutalmat veszen. Tren. 3./28.

Ribbi Simeon mondotta: Valahol három ember eszik eg' asztalnál, es affelet tsak szoval valo emlekezet sem leszen az Sz: törvény beszederől, nyilván már azok ugy vadnak, mint ha á meg^F holtaknak aldoztakat (az az, á balvanyoknak aldoztattakat) ennek mint mondva vagyon: Mert minden asztalok tellyesek okádással s-ganéval sohul tiszta^G hely nem találtatván. Esa. 28./8.

De ismet viszontag valahol három ember egy asztalnál eúén az Sz. törvény beszede talaltatik közöttök, szinten olyan azoknak mint ha az Sz. urístennek asztaláról^H ennének. Aldot az, [ö] es áldot dwtőseges emlekezeti, mint mondva vagyon (es monda en nekem az Angyal) Ez az asztal mely az urnak orczaja elöt vagyon. Ezech. 41./22.

Textus IV.

Ribbi Chanania az Chachinnay fia mondotta: Walaki az Sötét eyjekre be nem takarodik, hanem kűn vigyaz, es a ki tsak egyedül indul jar az uton, es á ki szive gondolatit gonoz dologban [dolgokban] forgattya, ez illyen ados lelke veszedelmével, maga keresi, maga tulaydon [tulaydon maga] veszedelmet.

Textus V.

Ribbi Nechunia Dacana fia mondotta: Valaki magara eppen igazan fel veszi az Isten törvényenek igajat,^M el vetetik arrol az ország fejedelmek es kősseg igaja. Valaki viszontag el taszittya le szaggattya magarul á törvennek igajat, rea vettetik arra az orszagh fejedelem vagy kőssegh igaja.

Textus VI.

Ribbi Chalaphta Capernaumi ferfiu Chanania mondotta: Valahun tizen együt wlvén az Sz. törvennek igejeben, munkalkodnak faradoznak, az Isteni méltoságnak bizonyos jelen volta (egy szoval az Sechina) raytok es közikbe

^F Psal. 106./28. Num. 25./2. 3. Deut. 6. et 8./10.

^G Esa. 28./8. 1Reg. 8./27.

^H Ezech. 41. v. *23. [22.]

^M Prov. 29./25. Job 33. 34. 35. 36. Deut. 28. v. 13. Psal. 50./16. 18. Psal. 1. v. 3.

száll mint mondva vagyon: Az Uristen all az Istenek^O gywlekezetiben. De honnet bizonyitod hogy ahol ötön munkalkodnakis az Szent törvény igejeben ot vagyon es rayok száll az Sechina? Ahol mondva vagyon az Istenek közt itel [+ -s-] törvént teszen. Honnat ismét, hogy ahun harman^Q edgyüt munkalkodnakis az Szent törvény igejeben ott vagyon az Istennek jelen valo meltosaga? Ahol mondva vagyon: Es az ö tsomolekjat, vagy tsomolek köteset afföld körül fundalta. Honnét bizonyitod tehat, hogy ahul ketten munkalkodnakis jelen vagjon az dwtsösege? Ahol mondva vagyon. Akkor szolanak azok kik félik az urat egyyk az mas fele tarsanak es rea fwgyelmeze az ur es meg hallá. Es ugyan ott az többi, mert nintsen ot töbrol szólás hanem tsak kettöröl. De honnat bizonyitod, hogy áky tsak egyedül^S munkalkodikis az szent törvény tanulasaban az Sechina vele vagyon? Onnat ahol *am* mondva vagyon: Minden helyyen valahol említéd emlekezetet tész az én nevemről hozzád jarulok es meg aldlak tegedet.

Textus VII.

Ribbi Elyezer Barthotai ferfiu mondotta: Adgy eő neki az Istennek az önnön sajattyabol; Mert mind te magad, *s-mind* valamid vagyon sajattya tulaydona ő Sz: felsegenek. Es igy bizonyította mondotta eszt David kiralyis mondván: 1Par. 29. Holot mindenek te tölled vadnak, es az tennen kezedből adgyuk ezeket teneked.

Textus VIII.

Ribbi Jacob mondotta: Valaki egyedül jar az uton es á ki olvasván tanulvan Szent letzkejet közben szakasztya, es aszt kezdí mondani: Im mely szép fa amaz, mely szep szantas imez, meltan tulaydonitatik annak mint ha maga veszedelmére adna okot.

Textus IX.

Ribbi Dostai az Janai fia Ribbi Meyr szovával nevevel mondotta: Walaki el feleyt^X tsak egy igitis az ő Misnejoból letzkejoból, annyit tulaydonit annak az iras, mint ha maga volna oka lelke veszedelmének, mint mondva vagyon: Meg ojad azert igen magadat, es felette igen [igen felette] szorgalmatossan, meg

^O Num. 14./27. Psal. 82./1.

^Q Amos 9./6.

^S Exo. 20./24. Psal. 51./19.

^X Deut. 4. v. 9. Josue 1./8.

örizd az te lelkedet hogy el ne felelytsed az dolgokat beszedekek valamellyeket lattanak az te szemeid Deut. 4./9. Lehetsege hogy olyrol mondgya eszt ha ugyan igen nehez letzkeje leszen? Felel erre az Thalmud (ugyan ott vagy on magyarazatty) hogy netalam ki vetned *azokat* az te szivedből tellyes eletedben. Így azert nem leszen kárhozatos külömben hanemha le ülvén el szana es aszt vegezné magaban, hogy azokat eppen sziveből ki vesse.

Textus X.

Ribbi Chanania az Dosa fia mondotta: Valakinek az bwntöl valo felelme nagyob es töb hogy sem mint az böltsege: Ennek böltsege örökös es allando leszen. Viszontag, Valakinek böltsege töb es nagyob á bwntöl valo félelmenél; Annak böltsege allando es örökös nem leszen.

Ugyan ez szokta volt mondani: Valakinek josagos^Z tselekedeti többek nagyobak tudományánál es böltsegevel; Annak beöltsege eörökös es allando leszen. Wiszontag valakinek tudomanya böltsege töb s-nagyob josagos tselekedetinel, annak böltsege s tudomanya allando örökös nem leszen.

Textus XI.

Ugyan ez szokta volt mondani mégis: Valakivel minden állatoknak es az embereknek lelkeknek kedves alkuvasa^A vagy on, az Istennek lelkenekis kedves alkuvasa vagy on azzal es szereti aszt: Valakivel penig az teremtet allatoknak jo kedves tsendes alkuasa nintsen, az Istennek lelkenek sintsen azzal [+ kedves] alkuvasa.

Textus XII.

Ribbi Dosa az Harkinus fia mondotta: Az reggeli alom, az délbeli bor ivás, az iffiuságnak es gyermekeknek meg veztegetese. Es a kösseg tragarkodo gywlekezetiben valo heveres ki takarittyak wdö elöt az embert [az embert wdö elöt] á vilagbol.

Textus XIII.

Ribbi Eliezer modai mondotta: Valaki az Szentseget meg fertezteti, Es á ki meg h gyalazza az Szent innep napokat. Es á ki fel feyti az mi Atyamknak

^Z Ps. 50./16. 17.

^A Esa. 28./21. Esaj. 54./17. Esa. 57./20. 21. Esa. 49. v. penultimo et ultimo.

Abrahamnak frigyét; valaki á törvény világos értelmét bwtwjet idegen magyarázatra fordította, Az ki felebarattyanak ortzájat sokaság előtt megfejeritti gyalazza. Ha szinten ez ilyen emberben egyeb arant az Sz. törvény tudománya benne leszenis es jo tselekedetek talaltatnak keze közöttis; de még is nem leszen resze annak az jövődő világban.

Textus XIV.

Ribbi Simon mondotta: Legy gyors könyw természetel iffjusagodban az Isteni szolgálatra, es vénségedbenis ugyan abban maradgy megh. Es legy minden emberekhez s-fogadgyad öket jo kedvel őrómmel, vigh s- vidam ortzawal.

Textus XV.

Ribbi Akiba mondotta: Az katzagas es maga nadzassal valo feje fel hanyasa szemtelenségre szoktattyak az embert.

Ugyan ez mondotta: Az Sanyargatasok^M törvény tartasra tsatolnak rekesztnek. Az dezma adasok gazdogadasra^N tsatolnak rekesztnek. Az fogadás tételek el valasra szakadasra rekesztnek Az halgatas böltsesegre^P tsatollya es rekeszti az embert.

Textus XVI.

Ugyan ezen (Akiba) mondotta: Kedves teremtet allattya Istennek az ember, holot Isten^Q képére arnyek abrazattya teremtetet, es annál nagyob kedvességét mutatta abban hozzaja, hogy tuttara atta es meg tanította arra az embert, hogy Isten hasonlatosságara teremtetet, mint mondva vagjon: Mert Isten hasonlatosságara tsinála Adamot az embert.

Textus XVII.*

Ugyan ezen mondotta: Kedvesek az Israelitak mert Istennek fiainak^R hivattanak; Es annal nagyob kedvessegét bizonyította mikor tuttokra atta hogy Istennek fiainak hivattatnának, [hivattatnak] amaz mondas szerent: Tw az tw Uratoknak Istenteknek fiay vattok.

^M Ps. 119./71. Psal. 94.

^N Ezech. 4./13. 14. 15. Agg. Mal. 3./8. 9. 10. 11.

^P *Ps. [Prov.] 17./28.

^Q Esa. 28./21.

^R Deut. 14. v. 1.

Textus XVIII.

Ugyan azon mondotta: Kedvesek az Israeliták mert eönekik adattak es reajok bizattak az kivánatos ezkeözök^S edenyek, melyben teremtetet ez vilagh: es azzal annalis nagyob kedvét bizonyította hogy tudniok es erteniek atta hogy azokat az kivánatos ezkeözöket mellyekben teremtetet ez vilagh, nem masra, hanem ö reayok bizta. Amaz mondas szerent. Mert jo tudomant ezkeözöt attam én twnektek az en törvényemet, el ne hadgyatok.

Textus XIX.

Megis ugyan azon mondotta: Mindenek(á teremtő előtt) nyilván^T vadnak, mind azon által szabad akarát valasztas engettetet, az joban. Ez világ irgalmassagból forog, es mindenek á tselekedeteknek töb es nagyob mi voltaszerent iteltetnek s- vegeztetnek.

Textus XX.

Ugyan azon mondotta: Mindenek nagy kezessegen,^V es tsak igen hűseges safarkodásra adattattanak, es igen nagy hálo keritetet minden elő allatok felibe; Az vendeg fogado nytvavagyon, az kortzomaros osztogato safar nagy kesz akarattal *jelen* vagyon: Regestrum es jedző könyw nytva előtte, azon az iro kéz rayta vagyon, mely szwntelen mindent ir, es ákik meg fosztatnak nagy szorgoson, ugyan tsak oda ternek kérni venni, es bosszut álnak az emberen s' meg bwntetik vetkejert vagy tudgya ö vagy nem. Vagyon mind azon által az nyavalyas embernek mihez tamaszkodniok (mert törvenynélkwl nem bantyak es az irgalmassagis igen sok) á törvenj pedig igen hwseges igaz törvény, es mindenek azon vendegsegre keszítettetek rendeltettek.

Textus XXI.

Ribbi Eliezer az Azaria fia mondotta: Ahol törvény nintsen ot ez [az] földi közönseges elet sintsen. Ahol közönseges földi elet nintsen, ot törvény sintsen, Ahol bőltseges nintsen ot nintsen [nintsen ott] félelem. Ahol félem (sic!) nintsen nintsin ot bőltseges. Ahol tudomány nintsen, nintsen ot értelem: Ahol ertelem nintsen nintsen ot tudomány. Ahol ljzt nintsen nintsen ot törvény, Es áhol törvény nintsen ninczen ot lizt. Ugyan azon Ribbi Eliezer mondotta:

^S Ps. 147./20.

^T Psal. 139/2. 3. 4. 2Reg. 10./30. Ezech. 29./18. 19. Isa. 47. Zach. 1./15. Gen. 6./5. 13. Gen. 18./20. Gen. 19. Gen. 11./5. 6. 7.

^V Psal. 139./7. 8. 9. 10. 11. 12. Psal. 145. Psal. 37./9. et 104. v. 35.

Walakinek tudománya böltesege töb s-nagyob hogy sem mint josagos tselekedete mihez hasonlitatik az? Hasonlatos az *zöldello*^B fen allo fahoz kinek aga bogay igen sokak es gyükerei afföldben igen kevesek. Es mikor az szel vesz talallya gywkerestöl ki szaggattya es töveböl fenekeböl fel forgattya á mint mondva vagyön. Es leszen mint az mezitelen Thamaristhusfa az puztaban, ki nem lattya mikor jo jeö az földre de az szomjusagokban marad vad sovany puztaban es soo daras feöldön mellyen emberek sem laknak Wiszontag valakinek josagos tselekedeti többek nagyobbak böltesegeenél mihez kellaszt hasonlítani? Ahoz á fen allo zöldello fahoz, kinek felsö agay bogay kevesbek, es belöl az földben gywkerey igen nagyok sokak erőssek. ki ellen ha ez vilagon valaményi szel veszek fergetegek volnánakis mind rea fuyjanak rohannyanak nem mozdithattyak [mozdittjak] soha ki helyyéböl semmikeppen á mint irva vagyön: Es leszen mint á viz folyasok mellet plantáltatot fa, Es ki az szeptsergedező patakok mellet jo mellyen botsatta az ö gywkereit. Nemlattya meg sem erzi mikor nagy heüsegek követköznek. Zöldellenek az ö Leveley minden kor igen szeppen. Es szarazsag koris mikor az esök meg tiltatnak nem retteg veszödik á ki száradastúl, megh sem szwnik, szép s jo gywmöltis termesbeöl.

Textus XXII.

Ribbi Eliezer az Chisma fia mondotta: Az fészken^C talalt madarrol, es á havifolyasnak törvényeröl magyarazatok, [gjkwereröl valo magjarazatok,] az olyanok teste veleje az magyarazatoknak De á tsillagok jarasi tartozasi terengesi, es az Gymmatariaban valo ertelmek magyarazatok; mint etel utan gywmöltösön walo szedegetesek, tsak olyanok á böltesegeben.

Ribbi Chanania az Akasia fia mondotta: Legyen kedves jo akarát az Szent áldot Istennek előtte: tegye oly érdemessé es méltová Izráélt, hogy örögbitse erősitse benne az ö Sz. törvenyet, es parantsolatit amaz mondas szerent: Kedvellye az Mindenhato Isten az maga Szent igassagaert, hogy magasztallya es nagysagossá tegje mindenekben az eö Szent törvenyt. Esa. 42. v. 21.

^B Jer. 17. v. 5. 6. 7. 8.

^C Deut. 22./6. Lev. 18./19. Lev. 20./18. Rom. 11.

Negyedik perek rész

Textus I.

Az Zoma fia mondotta: kitsoda á Beöls? kit kell tartani bölsnek? Azt á ki minden^E emberektől tanul, mint mondva vagon: Minden tanitoimnal értelmesbé tétetem. Mert az [+ te] bizonsag tetelid en elmelkedesim.

Kitsoda erős? kit kell tartani erőssnek? Az ki meg nyomja es uralkodik maga gonosz indulatin, kivánsagin, á mint mondva vagon: Job az kesedelmes haragu az erősnél, Es á ki uralkodik á maga lelken, job annál á ki varasokat veszen meg.

Kitsoda az gazdagh? Aki meg elegszik; es eörvendez az maga sorsaval;^G Mint mondva vagon: Mikor kezed munkajaval elsz bodogh vagy, es jol (...) [+ vagjon dolgoz, bodogh vagj ez jelen valo vilagon, es jol] leszen dolgoz á jövendö vilagon

Kitsoda az igazan betswletes tiszteletes? Az ákj betsüllü^H az Istennek teremtet allatit á mint mondva vagon: Mert az engemet betswllöket betsültetem, es az engem meg utalokat meg gyalaztatom.

Textus II.

Azay fia mondotta: Fuss Sies igen akar melykitsin josagnak parantsolatnak tellyesitese: Fuss sies igen ismet minden bünöktől törvény szegesektől. Mert egy törvény töltés, es jo tselekedet, más törvény töltésre es jo tselekedetre ád okat. Ismet. Egy bwn tétel vagy törvény szeges más bwntételre törvény szegesre ád okat. Mert az josagos tselekedetnek törvény tartasnak jutalma mas töb josagnak es törvennek tellyesitese, Vizsont á bwn tételnek törvény szegesnek mas bwntétel törvény szeges jutalma.

Ugyan ezen mondotta: Ne utaly meg egy embertis, es ne vess el akarmitis, marhat vagy allatotis, mert nintsen oly ember kinek szükséges oraja elő nem jöhet; Es nintsen oly dolog marha kinek helye nem lehet.

Ribbi Lavitas mondotta: Igen igen alazatos^L lelkw legy minden embereknek előtte: meg gondolvan hogy az ember testi remensege, akar mely nagys tsak nyw, feregh roshadandosag.

^E Psal. 119./99.

^G Prov. 30./8. Abac. 2./6. 7.

^H 1Sam. 2./30. Lev. 19. v. 32.

^L Eccls. 7./38.

Ribbi Jochannan Beroka fia mondotta: Valaki az Mindenhatonak *Istennek* Szent nevét titkon meg fertezetteti karomlya; Nyilvan^M es mindenek láttára, tuttura bwnetetődik meg erette: Vagyon oly ki tudatlansagbol, vagyon ollyis ki vakmerősegből fertezetteti es karomollya meg az Ur Szent nevet.

Textus III.

Ribbi Ismäel mondotta: Aki tsak avégre tanul hogy mástis tanithasson, annyira valo ajandekaz neki [ajandek rendeltetik annak] Istentől, hogy tanulhasson arra walot mellyel masokotis tanithasson. De áki ávegre tanúl hogy á mit tudhat jo tselekedetivel tellyesitse azokat, Szakasztatik annak annyra valo ajandek az UrIstentől, hogy tanulhasson mind masok tanittasara valot megh örezesére es tselekedettel betellyesitesere valot az Sz. tudomannak es parantsolatnak.

Textus IV.

Ribbi Zadok mondotta: Ne tsinald Coronáddá eöket, hogy azokban magasztaltassad magadot, se feyszeddé bardodda hogy azok utan keressed egyed kenyeredet.

Textus V.

Hillel mondotta: Valaki abban Coronával^P szolgál el vész, es [el] változtatik, es valaki á törvény igejéből maga hasznat keresi, elete annak ki szaggattatik ez vilagbol.

Textus VI.

Ribbi Jose mondotta: Walakj meg betsüllü^Q tiszteli az Sz: törvent annak teste egyéb allatok felet meg tiszteltetik betsültetik. Valaki meg gyalazza fertezetteti az Szent törvent, annak teste egyéb allatoknal sokkal inkább meg gyalaztatik.

Textus VII.

Ribbi Ismäél ennek fia mondotta: Valaki megh tiltya tartoztattya magat törvény tevő birosagtul perlekedestől, messze veti magatul masok gyüölőseget, az bitang pvádat es az hamis eskwvést. Es valaki fel fuwalkodot szivw az maga tetczesenek vitatasaban, bolond, lator, es fel fualkodot lelkw.

^M Lev. 19./9. Deut. 24./19. Prov. 26./26. Deut. 19./17. 18.

^P Deut. 17./11. 12. Osé. 5./14. 15. ibid. 13./7. 8. Lev. 26. Psal. 34./8. 2Reg. 6./6. 7. Gen. 32./1. 2.

^Q 1Sam. 2./30.

Ugyan ez szokta volt mondani; ne legy egyedül biro semmiben, mert nintsen, nemis lehet egyedül valo biro töb egynél. Es ne kinaly kenszerges másokat azzal hogy fogadgyak vegyek az te tetzesedet tudomanyodat, mert azok' abban Szabadosok; te peng nem vetheted erővel rájok tetzesedet.

Textus VIII.

Ribbi Jochannan mondotta: Valaki meg tartya tellyesitti á parantsolatokat,^X Szegeny állapottyaban, annak vege az leszen, hogy vegre gazdag állapottyaban is tarthassa tellyesithesse: Valaki peng gazdagsaga es gazdag állapottya miat meg szegi bontogatya az Istennek parantsolatit, arra kell jutni veg*r*e hogy szegeny állapottya miat kenszerittek azokat meg Szegni bontogatni.

Textus IX.

Ribbi Meyr mondotta: kevesitsed meg es kissebbitsed^Y testi Szorgalmatossagodat, es Szorgalmatoskodgyal többet s-jobban az Ur törvényenek tanulasaban: Es legy igen alazatos lelkw minden embereknek szeme előtt, Mert ha közben szakasztottad vagy el mulattad az Sz. törvenben valo tanulasodat kwlso dolgaydert, tudgyad bizonnyal hogy sokan talalkoznak arra valok, kik annak az te kwlseö dolgaidnak eszét veszessek, el bontsak, es áldast nem lathatz rayta. De ha az Szent törvenben hw szível Lelekkel munkálkodol, szamlalhatatlan jutalmok adatnak te neked.

Textus X.

Ribbi Eliezer á Jacob fia mondotta: Valaki egy Parantsolatot be teölt azzal mingyarast maganak egy procatort^Z fogad Isten előtt. Valaki á törvennek által hagasaval egy bwnt meg tselekedik mingyarast egy vadolot^A szerez allat maga ellen Isten előtt. Az bwnből walo ki térés es az josagos tselekedetek mint egy keritessel keörül vesznek az Istennek ostorozasi eleöt.

Textus XI.

Ribbi Jochannan az Sandalar mondotta: Minden gywlekezés^B valamely Isten nevejert tisztessegejert leszen, annak vege allando maradando leszen. De

^X Ps. 112. Exo. 33./19.

^Y Psal. 1. Psal. 127.

^Z Job 33./23.

^A Dan. 4./24. Ps. 32./5. 6.

^B Gen. 11.

valamely gyűlekezet nem Isten nevejert sem tisztességejért vagyon, annak vege allando maradando nem leszen

Ribbi Eliezer az Semuach fia mondotta: Legyen az te tanitvanyod tisztessége oly szorgalmatos oltalomban te nallad mint tulaydon magad tisztessége. Es felebaratod betsülletit tisztességet szinten ugy féltsed oltalmazd mint tanitto uradet Mesteredét. Es tanitto urad tisztességét ugy félyyed es féltsed mint szinten az Menybeli Isten tisztességét.

Textus XII.

Ribbi Jehuda mondotta: igen intője es oltalmazoja legy tanitvanyodnak, mert az tanitvany tevelyese vakmerő kevelysegre megyen vegri.

Textus XIII.

Ribbi Simeon mondotta: Imé három Coronak^E ezek: Szent törvény Coronai [koronaja], feő papsag Coronai [koronaja], kiralsyag es orszaglás coronai: [koronaja] De az jo névnek coronaja meg haladvan sokkal fellywl jar mind ezeken.

Textus XIV.

Ribbi Nehorray mondotta: Jary es budossál annak az helynek^G utanna áhol erted az Szent törvent gazdagon bősegesen tanitatni: Es ne mondgyád hogy á törvény jarjon mennyen te utannad. Avagj hogy valamely tarsod barátod találkozik ki azt meg erősitse az te kezedben es te tsak tulaydon az magad saját értelmere ne tamaskodgyal.

Textus XIV.

Ribbi Jani mondotta: Nem áll s.nintsen az mi hatalmunkban, sem az Is-tenteleneknek^K bekesegek [bölcsesegok] tsendessegok, sem az igazaknak suytolasok es nyomorusagok.

Textus XV.

Ribbi Mathay az Karass fia mondotta: Legy azon hogy keoszönteseddel, es bekesege kivanasoddal minden embert meg eleözz. Es az Oroszlanok közt akartsak fark lehess, Az Rókok között feő se legy

^E Eccls. 51./18. 19. 20. 21. 22. Eccli. 7./1. Lev. 10./1. 2. Dan. 3./28.

^G Deut. 30./11. 12. 13. 14.

^K Exo. 33./13.

Textus XVI.

Ribbi Jacob azt mondotta, ez jelen valo vilag olyan mint az pitvar^O az agyas haz avagy palota elöt az jövendö vilagra nezve, készitsed azért ugy magad az Pitvarba hogy mehes bé az Palotaba, vagy agyas hazba.

Textus XVII.

Ugyan ezen R. Jacob mondotta: Job ez jelen valo vilagon egy oratska igaz poenitentia tartasban es josagos tselekedetekben az jövendö vilagnak minden eleténél. Viszontag job az jövendö vilagon egy oratska az életnek [lelkeknek] meg hivesittesere igaz gyeönyörwsegere tellyes ez [egesz] vilagon valo eletednel.

Textus XVIII.

Ribbi Simeon mondotta: Ne engeszteld fele társodat barátod fel lobbant haragjanak busulasanak orajan: Es neis vigasztald azon oraban mikor halottyat^T el vittek előlle, es ne kery teölle, s-ne intsed az mely oraban Isten számára akar igereteket fogadasokat szentelni. Se ne sies szorgalmatos latogatásara gyalazattyanak orajan.

Textus XIX.

Az kwsseb Samuel mondotta: Mikor el esik ellensed, ne eorüly^Z rayta, es az eö botlásan ne vigadgyon az te szived, ne talam meg tekinti aszt az Isten, es gonoszul tetzik az eo szemei eleöt es elfordittya rolla az ö haragjat.

Textus XX.

Elysach az Abuja fia mondotta: Az ki gyermeket tanit mihez lehet az hasonlo? hasonlo az jo tentához mellyel szep uy pappirosra irnak, hat ákj vén embert tanit mihez lehet hasonlo? Az tentához mellyel vakart pappirosra irnak.

Textus XXI.

Ribbi Jose Jehuda fia Bebelj Capari ferfiu mondotta: Az ki kitsinektül Iffiaktul tanul mihez lehet az hasonlo? [+ Hasonlo] Ahoz á ki eretlen egres szölot eszik

^O Habac. 1. v. 13.

^T Eccls. 3. v. 4.

^Z Prov. 24./17. Jer. 48./20. 1Reg. 20. Ps. 139./22. Ps. 58./11. 12. Ps. 68./24. Exo. 15. Jud. 5. 1Mach. 4. v. 59. 2Sam. 1. et 3./34. Exo. 23./5. Deut. 22./1. Prov. 25./21. 22. Lev. 19. v. 18. Deut. 9. v. 4. 5. 6. Esa. 41. Psal. 64./11. Nachum Cap. 1. v. 15.

es zavaros mustot asz Sayto valujabol iszik: Aki penig vénektul tanul Mihez lehet az hasonlo? Ahoz á ki jól meg ért édes szőlöt eszik, es igen jó ó bort iszik.

Textus XXII.

Ribbi mondotta: Ne nézzed küvröl az kankannának mi voltat, hanem inkább mi vagyon benne aszt visgallyad: Talaltatik oly uy kanna ki igen jó féle ó borral rakva: Talaltatik oly régi ó kanna kiben még uy bor sintsen.

Textus XXIII.

Ribbi Eliezer Capari mondotta: Az irigség^D es bosszuság az gonosz kivanság es az tisztességh kívánás wdö elöt ki szöktetik embert ez vilagbol.

*Textus *XXIV.**

Ugyan azon mondotta: Minden Születtettek halakra valok, es minden halottak meg elevenitésre: Minden elök es meg elevenítettek perre teörvenyre Számadasra kenszeritendök hogy meg tudgyad jól magadis^K es tudni adgyad egyebeknekis, es azokis ismét tudni adgyak minden következőknek, hogy valóságossan eő maga mindenkor minden es azon egy Istenség; Eő az formalo, eő á teremteő eő az el keszitteő, s.elő állato, eő maga á birois, maga az bizonságis, maga affel peresis, es eő á ki jövendőben az keözcönseges iteletben meg perlekedik mindennel. Áldot eő, es áldot az eő Szent emlekezeti, kinek ortzaja elöt nintsen tsalardság,^M sem feledekenség, sem személy valogatás, sem ajandek vétel, mert mindenek magaje tulaydon sajátis, es jól tud mindeneket szam szerent nevezet szerent érték es állapot szerent, es neis biztasson teged *soha az tennenn formáltatasodnak romlandosaga*, hogy jó es örökeös *szalado* mentsegedre való helyyed lehetne neked á koporsod.^N Mert ketelenség alatt vagyon az te szwletesed,^O ketelenség alatt vagyon it való eleted,^P ketelenség alatt meg kell hálnod, ketelenségh alatt fel tamaztván jövendőben törvenre számadasra^Q elő kell állanod, Amaz kiralyok kirallyanak kirallja eleybe az Szent áldot Istennek eleiben.

^D Prov. 14./30. Prov. 27.

^K Psal. 8./7. et 8.

^M Job 23./5. 6. Gen. 15./16. Osé. 13./9. Isa. 24.

^N Job 38./2.

^O Psal. 27. v. 9. 10. Job 29. v. 2. 3.

^P Job 17./12. 13. Gen. 9./5. 6.

^Q Eccls. 12./1. 12. v. ultimo.

Ribbi Chanania az Akasia fia mondotta: Legyen kedves jó akarát az Szent áldot Istennek előtte tegye oly erdemesse es méltova Izráélt, örögbítse erősítse benne az ő szent törvényét es parantsolatit amaz mondas szerent: Kedvellye az Mindenható Isten az maga Szent igasságáért, hogy magasztallya es nagysagossá tegje mindenekben az ő Sz. törvényét. Isa. 42.

Eöteödik perek es rész

Textus I.

Tiz^S parancziolo Szokkal teremtetet ez világh. Hát miért mongya magyarazza az Thalmud hogy tsak egy szoval teremtetet, lehetségese az? Ugyan ugys teremtetet: De az tissuer valo mondás szamlaltatot, hogy nyilván es masolhatatlan bizonsag allyon fen az Istentelenek ellen hogy nem marathatnak azok bwntetetlen, kik el vesztöy es elis vesztik ez vilagot. Mely tiz mondásj által teremtetet az Uristennek. Es viszontag hogy tellyes igaz jutalom fizettetik az igazaknak, á kik fel állatoj es meg tartoi ez vilagnak Mely tiz parantsolo szavai által teremtetet az Uristennek.

Textus II.

Tiz^V nemzetsegek voltanak egymas utan Adamtul fogva Noakig, hogy meg tudassek mely hosszu ideig valo türés vagon az Uristen előtt. Mert mind á tiz [töb] nemzetsegek haragra bosszuallasra ingerlest tselekedtek az ő szine előtt mind addig mig az viz ezönt reajok hozta.

Ismet tiz nemzetseg^X folt Noachtul fogva Abrahamig hogy meg tudassek, mely hosszu ideig valo twres vagon az Uristennek előtte. Mert mind á tiz nemzetsegek haragra bosszu allasra valo ingerlest tselekedtek az ő szine előtt, mind addig mig az mi Atyank Abraham erkezet. Es minnyajanak jutalmat^Y maganak vötte.

Textus III.

Tiz probakkal^Z kesertetekkel kesertetet meg Abraham az mi atyank, es meg maradot tőkelletesen mind azokban, azért hogy meg tudgya es ertse minden mely igen kedves [kevanatos] volt Isten előtt az mi Atyank Abraham.

^S Gen. 2. v. 7.

^V Gen. 5.

^X Gen. 11.

^Y Jer. 30/11. Amos 3./2. Isa. 60. v. 12. Rom. 11./18. Gen. 6. et 7.

^Z Dan. 2./*36. (34.) 45. Gen. 11./14. 15. Gen. 11./31. Gen. 15./7. Gen. 12./1. 2. Gen. 12./10. Gen. 12./15. Gen. 20./3. Gen. 14./ 12. Gen. 15. Gen. 17. Gen. 21./11. 12. 13. 14. Gen. 18./2.

Textus IV.

Tiz tsudakot jegyeket tselekedet az Uristen az mi Atyainkal Egyiptusban,^A es tizet az Veres tengernel; Tiz tsapasokat hozot az Uristen Egyptusra ben egyiptusban, es tizet az Veres tengernelis.

Textus V.

Tiz probakkal kesertették meg az mi atyainkis az Szent áldot Uristent az puztaban.^B Amint mondva vagyon: Es meg kesergettek mar tiz uttal engemet, es nem halgattak sem engedtek az en szomnak.

Textus VI.

Tiz tsudák^C tselekedtettének az mi atyainknak az Istennek Szentseges hazaban: Soha nem vesztették el az terhes asszonyallatok gyermekeket az Szent husnak jo szaga miat. Soha nem veszet roshadot szagosodat meg az Szent hús. Soha nem láztot legy az áldozatra walo meszárlo hazban Soha nem történt az feő papon veletlen mag el menese az Cyppur bwn botsatto innepnek napján. Soha nem olthattak oltották meg semmi eseök az oltaron fabol rakot twzet. Semmi szel veszek nem haborithattak bontogathattak [+ megh] az oltar twzenek fwstít, hogj mindenkor szüntelen mint merő oszlop igyenesen az egben nem ment volna. Soha nem talaltatot^J meg vethető akadaly az Omerben az elseő senge kévejeben, sem az kettős, sem az belső oltarra rakando kenyerekben. Fen álva Szorossan egymast^K érték az emberek imátságokkor az tornatzokban, De mikor le borultak tagasson tavol estek egymástól. Sem kigyo sem Scorpio marás soha nem eset Jerusalembem. Soha nem mondhatta egy emberis aszt felebarattyanak Jerusalemben valo Szállásan mulatásan. Szoross nekem az hely nehezem ferek el szallasomon.

^A Sap. 16. 17. 18. Exo. 14./19. Ps. 78. et 106. Exo. 14./29. Exo. 15./4. et *20. (21.) Ps. 74./13. 14. Gen. 14./30. Cant. 1./9. 10. 11. Exo. 15./12. Gen. 50./2.

^B Exo. 14./10. 11. Psal. 114. Psal. 106. Exo. 14./30. Exo. 15./24. Exo. 17./2. et 3. Exo. 16./11. 12. Num. 11./5. 6. Ps. 78. v. 20. Exo. 32./4. Num. 14./22.

^C 1Reg. 8. Lev. 7.

^J Lev. 24./8.

^K 1Par. 21./5.

Textus VII.

Tiz dolgok teremtettének^N Szombatra jutatando alkony odaskor szinten nap haladat tajat es ezek azok: Az föld szaja, Az Béér kut forras^O szaja, Az Szamar szaja, az Szivarvany,^q az Manna az bot paltza, az sanyr fereg,^T az betük, az iras, es á tablak.^Y Vadnak kik aszt mongyák hogy az arto vesztökis.^Z Az Moses koporsojat;^A es á mi atyank Abraham tölgy faja. Vadnak kik aszt mongyak hogy az első ezközt [+ az] töb ezközeöknek tsinalando ezközit.

Textus VIII.

Hét dolgok talattatának az balgatagban [balgatághsaghban], es hét dolgokkal tartatik az bölts böltsnek. Nem szol az elöt á ki ő nallanál nagyob az böltsesegben es tudományban, Es tarsanak [+ -s-] felebarattyanak beszedet nem ölti által, sem szava köziben nem szol, Es az valasz tevő felelő embert, mikor az tölle kerdet dologra teszen valaszt nem haborittya meg Az ki egyenesen az elötte valo dolognak tulaydosagara teszen valaszt. Az ki elseö kerdesre elősször es az utolsora utolszor teszen valasz; Es á ki mit nem hallot azt mongya hogy nem hallotta; Az ki az igassagrol hüseges vallast teszen. Ismet viszontagh mindezeknek ellenkezöit találod az balgatag emberben.

Textus IX.

Hétféle ostorok^M büntetesek *jőnek* ez vilagra amaz hetféle tsontos szarvas bwnökért. Mikor nemellyekből dézmát adnak, nemellyekből nem adnak dezmat. Oly ehsegnek szwksege jó reayjok, ki miat nemellyek eheznek, nemelly bövölködnek es meg elegendnek. Ha aszt tselekedik hogy semmi dézmát nem adnak nem dézmáltatnak Oly ehsegnek szwksege es dragasag jó reayjok, ki miat minnyajan meg bodulnak. De mikor az Sz.^P lepennek tesztajokbol ki szakasztasatis el tiltyak el hadgyak, akkor meg eölö el fogyato dragasag, ehsegh szall reayjok. Dögh haláll jó ez vilagra azokert az halalokert mellyeket á törvény parantsolt, hogy mikor azokat az törvény szolgaltato birák

^N Num. 16./25. [35.]

^O Num. 21./17.

^q Gen. 9.

^T 1Reg. 6. et 7.

^Y Num. 10. v. 33.

^Z Ps. 94.

^A Deut. 34./6.

^M Isa. 40/.15. 16. 17. Jer. 10./2.

^P Num. 15./20. 21.

kezeben nem adgyak \underline{s} - [az] halallal meg nem bwntetik. Es á hetedik esztendőben termet gwmöltsekért fegywer jó ez vilagra. *Mikor á törvény igassagat el nyomják nyomorittyak,^R avagy á törvény igassagat hamisra fordittyak. Es mikor az Isten igejét törvenyet nem ugy tanittyak magyarazzak á mi annak tulaydonsága volna; Fene vadak^S botsatának ez vilagra az hamis esküvésért, es az Istennek Szent nevenek karomlásaért. Rablás pusztitas^T jeő ez vilagra á báálvány imadasért az paraznasagert, az vér ontásert es az földnek Semitajaért, azaz, heted esztendonkent walo nem Szombalasaért.*

Textus X.

Negy kiwálteppen^V valo rész wdőben szokot regnálni á dōgh halál. Negyedikben, hetedikben. Az hetediknek ki mulasaban, es az nagy innep wegeben mely minden esztendőben esik. Negyedik esztendőben szokot lenni az szegenyek dézmajanak ki nem adásaert (...) [+ meljnek minden harmadik esztendőben ki kelletnek adadni.] Hetedikbenis ugyan az szegenyek számára walo dézmanak ki nem adásaert, mellyet minden hatodik esztendőben *ki kellet volna adni. Az heted esztendő* ki mulasaban lött dōg halál az heted esztendőben valo gywmöltsek miat. Az nagy innep^Z wegeben mely minden esztendőben löt követkőzet dōgh halál, az szegenyek szamara rendeltetet es hagyando adakozasoknak el prádálásaert.

Textus XI.

Negyfele természet talalkozik az emberekben, egyyk á ki aszt mongya: Az mi enyim^B ugyan tsak enyim sajátom, az mi tied, tied az, s am legyen tied Etc. Ez á keőzep renden marado természet ki sem árt sem használ, *Es nemellyek mongyák hogy ez löt volna á Sodomabeliek természeti. Masik á ki aszt mongya: Az enyim tied, es az tiedis enyim, ez az közönseges kősseg természeti es baratsaga. Harmadik ki aszt mondgya: Mind á ki enyim^D tulaydonom sajátom tied, es ely batorsagason véle, mind az te tulaydonod sajátod legjen tied es maradgyon neked, ez az Szentek természeti, Szokasa. Negyedik ki aszt mongya:*

^R Exo. 22./22. 23. 24.

^S 1Par. 21. Exo. 8. 9. 10. 2Reg. 17./24. 25.

^T Exo. 23. et 34./14. 15. 16.

^V Amos Cap. 3./2. 2Mach. 6. v. 12. 13. 14. 15.

^Z Ps. 24./1. Esa. 6./3. Ps. 148./5. 6. et Ps. 146./6. Exo. 20./24. Mal. 3./8. 9. 10. 11. 12.

^B Ezech. 16./49. 50. Gen. 19. v. 26.

^D Gen. 23./15. 16. Gen. 33./8. 9. 10. Num. 16./15. 1Sam. 12.

Az *tiedetis* enymnek tartom, es á magamētis aszt akarom ugyan tsak tulaydon magamé legyen. Ez az Iatrok Istentelenek természetzi.

Textus XII.

Negy természetet talasz az emberi esmeretben: Egyyk á ki keönnyen haragszik, es keönnnyen bekellik engesztelödik. Ennek vesztesege meg jó á nyeresegeböl, [nyeresegeböl.] Masik [Masodik] á ki nehezen haragszik s-nehezen engesztelödik. Ennek nyeresege ki jó az vesztesegeböl [veszteségeböl]. Harmadik á ki nehezen haragszik meg es kőnnnyen meg engesztelödik, Szent ez. Negyedik á ki kőnnnyen haragszik es nehezen engesztelödik Iator Istentelen

Textus XIII.

Negy természet talaltatik az tanulokban is Elseö á ki keönnnyen hamar meg ért meg fog elmejevel mindent, de meg olyan hamar elis feleyti s-el veszti tanulását: Ennek haszna oda leszen á vesztesegeben [veszteghsegeben]. Masik á ki nehezen ért, nehezen tanul akar mitis, de á mit meg tanulhat nehezen feleyti veszti elis Ennek vesztesegeben [veszteghsegeben] meg jó á nyeresegeben [nyeresegeben] Harmadik á ki kőnnnyen ért s-kőnnnyen tanul es nehezen feleyti el á mit tanulhat [+ es] ez á jo resz természet. Nehezen ért nehezen is tanul es asztis hamar el veszti el feleit. Ez á gonosz természet es ros sz resz.

Textus XIV.

Negyféle természet találtatik az alamisnalkodo es jol tevő emberekbē, Elsö az á ki ő maga örömet ad alamisnalkodik de azt akarja hogy masok ne adgyanak se alamisnalkodgyanak Ennek irigy szemei masoknak jova elő menetelj ellen vagyon. Masodik, á ki akarja söt izgattya hogy masok adakozzanak alamisnalkodgyanak, de ő maga nem adakozik sem alamisnalkodik, Ennek irigy szemei maga^L java es maga elő meneteli ellen vadnak. Harmadik á ki magais örömet adakozik safarkodik, masokkalis adakoztat alamisnalkodat ez kegyes Szent. Negyedikele, á ki maga sem adakozik, masoknak sem hadgya adakozni es alamisnalkodni; Ez Iator Istentelen.

Textus XV.

Negyféle természet talaltatik azokbanis, kik az Mydrasban tanulo hazban vagy *praedicatoria* mennek járnak. Első, á kik tsak oda járnak es semmi jo

^L Jer. 17./11.

tselekedetre nem jobbulnak tsak az oda jarasnak jutalma marad kezeben. Masik, á ki tanulni sem akar,^O [jár] de sok jot tselekedik affelől, ennek kezeben, á jo tselekedetnek jutalma marad. Harmadik, á ki tanulni is jar, es á mi jot tanul meg fogván josagokat tselekedik, ez kegyes szent. 4. Aki tanulni sem jár es jot sem tselekedik ez lator Istentelen.

Textus XVI.

Negyféle természetűek á böltsek körül forgolodok es ortzajok szinek előtt lakozok. Elsők Spondia természetűek: Masok, rosta vagy leü szűrő természetűek Harmadok, tsap vagy rekesz természetűek. Negyedik Semlye szita természetűek Az Spondia olly ki minden nedvesseget magához vonson mind addig mig le foly magarulis. Az rostaban vagy [es] leü szwröben: egy felöl á mi be megyen más felöll esmet által Szovarkodik rayta. Az tsap es rekesz ki nyittatván á bort ki botsattya, es á seprejet meg tartya. Az Semlye szita, aloll á lisztet ki botsattya, es a semlyenek valo langját meg tartya meg örizi.

Textus XVII.

Minden szakadás partolkodás valamely Istenért, Isten nevejért vagyon annak vege meg erősítettik, valamely pedig nem Istenert, sem Isten nevejert *va*vaygon annak vege meg nem erősítettik. Az ollyan Szakadas á mely Isten nevejert vagyon mint Hillelnak es Semajasnak egy mastul walo kwlönözések. Es á mely szakadas kwlönözés nem Isten nevejért vagyon, ollyan az, mint az Chorenak minden társaságával egyetembe valo part wtesek es szakadások.

Textus XVIII.

Minden Szeretet valamely tsak mulando okokból^T inditatik el bomolván az inditto ok es dolog; El bomol az Szeretetis. Ismet: Walamely Szeretet nem fundáltatik tsak mulando bomlo okon; Nem bomol az ollyan Szeretet el soha öröкке. Mellyik Szeretet az? á ki mulando okon fundáltatot? Ollyan az Amonnak es Thámárnak Szeretetek. Mellyik tehat az á ki mulando okon nem fundáltatot? Ollyan az Davidnak es Jonathásnak Szeretete.

^O Jon. 4.

^T 1Sam. 20. v 17.

Textus XIX.

Walamely ember^V sokakat meg igazit igaz tudományával [+ es] Szent eletü példajával, nem engedtetik annak oly bünben esese ki miat elkárhozzék. Walamely ember viszontag sokakat vétkeztet bünben eyt, mind hamis tudományával, mind rut gonosz eletü példajával, nem adatik annak meg téresre igaz poenitentia tartásra valo kegyelem. Moses Szent tiszta volt, es sokakat *Szenté* igazzais töt. Sokaknak igassaga tulaydonitatot őnekj: Mint mondva vagyon Deut. 33. Az mindenható Istennek igassagit tselekedte es iteletit Israellel. Jaroban az Nebat fia vétkezet es sokakotis vetkeztetet. Sokaknak vetke büne tulaydonittatik ő neki [örökké] amaz mondas szerent: Amaz Jarobean Nebat fia vétkeszerent ki vétkezék, és vétekezteté Isráéltis.

Textus XX.

Valamely emberben ez három nevezendő dolog találtatik, az [es] á mi atyanknak Abrahamnak tanitvanyi közzül valok, Es valakiben viszontag azokkal ellenkező három dolgok találtatnak az ama lator Bileamnak tanitvanyi közzül valo. Jo es irigység nélkül valo szem, töredelmes Szánakodo kegyes szw. Es alazatos lélek. Ez illyen á mi atyanknak Abrahamnak tanitvanyi közzül valo. Gonosz^A irig szem, maga nadzo kevely szw,^B haragos habahurja, altalkodo^C lelek. Ezek á lator Bileam tanitvanyi közzül valok. Mitsoda külömbseg követi penig á mi Atyank Abraham tanitvanyit, es mitsoda á lator Biléam tanitvanit? Az mi atyank Abraham tanitvanyi ezen ez [az] jelen valo vilagonis jól elnek maradnak, es az jóvendő vilagnakis örökösi lesznek, mint mondva vagyon: Prov. 8. hogy örökössé tegyem az engem szeretőket *valosagos jokon, es az ő tárhazakat kentseket* meg töltsen többitsem. De az Bileam tanitvanyi Gehennat foglallyak eöröksegül, es annakis veszedelmesb also fenekére Szallittatnak, á mint mondva vagyon: Psal. 55. Te penig uram alá veted szallítod az okat az pokolnak veszedelmes verben, [vermeben] az vérszipo es tsalard emberek fele napjokat sem töltilik el en penig tsak te benned bizom.

^V 1Reg. 12./31. 32. Ezech. 13./18. 19. 20. 21. Ezech. 22./24. 25. 26. 27. 28. Isa. 9./14. 15. 16. 17. Dan. 12. v. 3. Psal. 16./10. Prov. 28./17.

^A Num. 24./2. 3. 4.

^B Num. 22.

^C Prov. 16./1. Exo. 33./16. Num. 22./6. Num. 24. Jud. 11. Deut. 2. Mich. 6./5. Jos. 24./9. 10. Nech. 13./2. Num. 25. Exo. 4./25. Exo. 18./11. Jud. 4./17. 18. Jer. 35. Ps. 55./24. Num. 31./8. Jos. 13./22. Psal. 90. 1Par. 17. Jer. 35./19. Jud. 4. 5. v. 21. Psal. 132./12.

Textus XXI.

Jehuda az Teyma fia mondotta: Legy bator mint á parducz, es könyw mint á keselyw, gyors mint á Szarvas, erős mint az oroszlan az te menysei Szent atyadnak akarattyanak tselekedeseben

Textus XXII.

Ugyan eö mondotta: Az Szemtelen^E orczak Gehennaban valok; Az Szemérmes orczak Gán édenben Paraditsomban valok.

Textus XXIII.

Legyen kedwes^F jo akarat az te Szent Szined előtt Sz: Ur mi Istenünk, es mi atyainknak Istene hogy eppitsek meg á te Szent Templomod, házad hamarssaggal az mi napainkban, es engedgyed reszwnket az te Szent törvényed tartasaban.

Textus XXIV.

Bagbagh fia mondotta: Tery es forduly ahoz, mégis ahoz forduly mindenestől fogva tellyesseggel abban legy es mégis ugyan abban legy, es attol soha el ne tavozzal mert nintsen s-nem leszen sem lehet teneked annál job reszed.

Textus XXV.

Hehé fia mondotta: Munkad szerént leszen fizetessed. Ugyan ezen mondotta: Ot^J esztendőkorában tanulásra olvasásra kell á gyermeket fogni Tiz esztendőskoraban az Misne törvény magyarazat hasogatásara Tizemharom^L esztendőskoraban á parantsolatoknak eppen valo követesere tartására 15. esztendőskoraban á Thalmúdra. 18 esztendős^N koraban hazassagra 20. esztendőskorato^O fogva kergettetik es büntetni kezdik bünejert [vetkiert] az egekből 30 esztendőskoraba^P egész erejw 40 esztendőskoraban^Q egészértemw. 50 esztendőskoraban^R tanatsos tanats adható 60 eszt: aggani kezd. 70 eszt:

^E Psal. 16./7. Mich. 6./8.

^F *Jer. (Esa.) 11./9. Jer. 31. v. 34. Esa. 11. Jer. 31. Abach. 2. Ezech. 34. et 36.

^J Lev. 19./23. 24. 25. Psal. 127./3.

^L Gen. 34.

^N Gen. 1. et 2.

^O Num. 14.

^P Num. 4.

^Q Deut. 29.

^R Num. 8.

vénsegre jut. 80 eszt: tsak Istentől erősítettik 90 eszt: görbedesre jut. 100 eszt: mintha meg holt volna el megyen már ki bontokozik es költözik é vilagbol.

Ribbi Chanania az Akasia fia mondotta: Legyen kedwes jo akarat az Sz. áldot Istennek előtte, tegye oly érdemessé es méltová Izráélt, eöregbitse erősitse benne az ő törvényét es parantsolattyat amaz mondas szerent: Kedwellye á Mindenható Isten á maga Sz. igasságáért hogy magasztallya es nagysagossá tegye mindenekben az ő Szent törvényét. Isa. 42. v. 21.

Hatodik perek rész

Textus I.

Magyaroztak á beöltsek á Misne nyelven, Aldot á ki választotta mind magokat a böltseket s-mind magyarozot tudományokat.

Ribbi Meyr mondotta: Minden valaki Istennek nevejert faradoz á teörvény tanulásban érdemel es nyer az, igen sok dolgokat sok jokat, es nem tsak azokat de ugy tetzik mint ha az [ez] egész vilagot,^A világi jovát elegegesen meg erdemlene. Hivatik ez szerelmes társnak^B barátnak; Szereti az Istent, Szereti az ő teremtet állatit; Eörvendzetteti az Istent *es* eörvendzetteti az eö teremtet állatit.

Textus II.

Annak feö eöltözeti alazatosagh, es Isteni félelem annak álhatatosaga az hogi mindenben igaz legyen es kegyes egjenes erkölsü, hüseges, es á bünöknek igen tavoztatoja, es siet igjekezik minden josagra tisztasagra, es kitöl egyebekis sok hasznokat hasznos tanatsokat vesznek, allando jokat meg maradasokat értelmet, eröt, vitezseget, A mint mondva vagyon: Enyim á tanats, enyim á maradando jo, enyim az ertelem az erö es á vitessegh. Es adatik annak országlás, birodalom, törvényeknek böltis hasogatása, es meg nyilatkoznak annak á törvennek titkai,^J es ollyanná tétetik mint á buzgo nevededő forrás, Es mint á folyo viz, ki el nem apad, es ez igen szemérmes nagy twrhető es karomlo szidalmazoynak meg engedő, es ennek nevededese meltosaga es fel magasztaltatasa [magasztalasa] minden allapatok tselekedetek felet walo.

Textus III.

Aszt mondgya Ribbi Jehosua [Jehosuva] á Lévi fia: Mindennap naponkent mennyei Szozat jó ki az Choreb hegyeröl [Hegjetöl] mely aszt kiátya es mondgya: Jay á teremtet allatoknak kik karomollyak á Szent teörvént, Mert minden valakj nem faradoz á törvény tanulásaban meltan Nazufnak^M feddesre dorgalasra meltonak hivattatik, mint mondva vagyon. Mint az arany peretz á díszno orraban ollyan az Szép termetü asszonyallat á ki esztelen.

^A Prov. 10. 25.

^B Psal. 139./17. Prov. 22. v. 11.

^J Job 28. 2Sam. 14./20.

^M Prov. 11.

Textus IV.

Es ismet mondotta: Az tablak penig Istennek tsinalmanyi valának, á rayta valo irasis Isten irasa ugyan be metzve^N á betük á tablabá Exo. 32. De ne olvasd ugy hogy חרות Charut: hanem חרות Cherut. az az, ne olvasd arra az ertelemre hogy á betük be metzve voltak á tablabá hanem arra hogy nemessek szabadosok: Mert nintsen soha töb igaz nemes es szabados fiu s-ferfiu, hanem tsak az á ki á Szent törvény igejeben faradoz böltselkedik Es minden valaki á Szent törvény tudományaban faradoz tanul böltselkedik, nyilván az nagyra es méltosagos^O állapotra megyen, á mint mondva vagyon: Mathanábol Nachalielre [Nachanielre] menenek es Nachalielbol [Nachanielből] Bamotra.

Textus V.

Walaki tanuland az eö felebarattyatul egy pereket sectiot, darab tudománt, vagy egy magyarázatot eg' verset, egy szót, vagy tsak egy betütis, tartozik es adoss á tanúlo annak á kitöl tanúlt hogy betsület^P tegjen neki. Mert ugy talallyuk Davidrol az Israel királyyarúl, hogy nem tanult volt többet Akitoφeltől tsak ket dolognál mégis ötet uranak Mesterenek es jo esmerőjenek hitta, mint mondva vagyon: Ps. 55. Te penig oh ferfiu ki rendemen valo Mesterem es jo esmeröm voltál. Ez pedig olly dolog, hogy á köz rend emberektől sokkal inkább kívántatik, holot David Isráelnek nagy kirallya mikor nem tanult Akitoφeltől többet hanem tsak két dolgot, megis Ribbinak Mesterenek Urának [Uranak Mesterenek] es jo esmerőjenek hitta? Hát á köz ember á ki tanuland felebarattyatul egy pereket, darab tudománt, egy magyarázatot egy verset egy szót, vagy tsak egy betütis mennyi sokkal; Sokkal inkább tartozik hog' nagy betsülettel legyen annak á kitöl tanúlt. Nintsen penig meltob es igazb betsület mint á ki az Szent törvényben walo tudományért betsületik, á mint mondva vagyon Prov. 3. A betsületet á böltsek öröksegül birják, es az tökelletesek, az örök jot örökösön birjak, De nintsen jo is semmi á törvény kivwl á mint mondva vagyon Prov. 4. Mert jo tudománt attam én twnektek az en törvényemet, el ne hadgyatok

Textus VI.

Ilyen pedig úta módgya á teörvennek: Szaraz kenyeredet bator tsak soval egyed, es vizedet mertekkel igyad, es tsak á száraz feüldeön alugyál, es bator

^N Exo. 32./16. Exo. 20. Deut. 33./2.

^O Num. 21. Num. 33. Job 8./5. 6. 7. Job 11./15. 16. 17. Isa. 40.

^P 55. Soltar 2Sam. 11./3. 2Sam. 23./34. Jer. 50. v. 36. Psal. 102. v. 8. Prov. 14./28. Eccls. 1.

sanyarusagnak eletét ellyed, de megis á teörvény tanulasaban igen faradgy! Ha te ekkeppen tselekedel, [cselekedel] bodogh vagy te, es jol leszen neked dolgod. Bodog vagy ez jelen walo vilagon, es jol leszen dolgod ez jövendő vilagon eörökeké.

Textus VII.

Ne keress nagy és méltosagos állapotot, es ne kivany tudomanyod^R erdemed felet walo betsülletet, töb es sok jokat tselekedgyel inkab. Es ne kivannyad á kiralyok fejedelmek asztalát, mert á te asztalod nagyob főveb az ő asztaloknál, es az te Coronád nagjob az ő Coronajoknál. Mert igen hűseges az te munkadnak ura gazdája, ki bizonynyal meg fizeti te neked, minden te munkálkodasodnak igaz jutalmat.

Textus VIII.

Nagyob es meltsagosb á Szent törvenben valo böltseseg mind á feő papsagnak^S [+ -s-] mind [+ az] kiralsagnak meltsogánál. Mert á kiralsagnak 30 dologban áll meltsoga. á feő papsagnak 24ben. Az törvenbeli böltsesegnek penig meltsoga áll *es* szerezmetik 48. dologban; [dolgokban] Ezek penig azok. Első á tanulás 2. á fwlnek hallása. 3. szajanak igazgatasa, 4: sziveknek értelme 5es sziveben á dolgoknak *ertese* meg fontolasa, 6. á félelemben. 7. az rettegesben 8. az alazatossgban, 9. az eorömben, 10 á böltseknek walo szolgatban, 11. az jo tarsasaghoz valo ragaszkodasban, 12. á tanitvanyokkal walo disputalasisban, 13. az veszteg ülesben, 14. az Sz: irasnak Bibliának olvasásaban, 15: á Misne magyarazattyaban. 16 á keves aluvásban;^{S2} 17. á kevés beszedben, 18. Az kevés gyönyörwseghben mulatasban 19. á kevés nevetésben, 20 Az kevés parasztok. es kössegh közt nyajaskodásban, 21. á hosszú twresben, es keserő [kesöre] valo haraguvásban.^{S3} 22. á jo vidam sziben 23. á böltseknek valo hitelben^{S4} 24. á sanyargatásoknak el Szenvedesekben, 25. maga helylyenek meg esmereseben.^{S5} 26. A maga sorsaban állapotjaban örvendőzni meg elegendni 27. maga beszedenek hatart szerzeni. 28. ha mi jot tanúl nem tartya ragadomanyul, sem kevelykedik véle, 29. Szereti magat

^R Jeremias 15. v. 19. Psal. 119./72.

^S Sap. 7./27. Exo. 21. v. 6. Psal. 17./3. Jer. 17. v. 9. Deut. 32./15. 2Reg. 3./15.

^{S2} Ps. 119.

^{S3} Dan. 5./27. 28. Prov. 16./32. Lev. 10./16. Num. 20./10. Num. 31./14.

^{S4} Deut. 13.

^{S5} Isa. 1. Gen. 19. v. 27. Canti. 5./11.

Szereti az Istent, 30. Szereti á teremtet allatokat.^{S6} 31. eörvendzetteti az Istent 32. eörvendzetteti á teremtet állatokat, 33. Szereti az irgalmasság tetelt^{S7} 34. Szereti á dorgálast,^{S8} 35. Szereti az igyenesseget. 36. tavoztattya á hiw ditsöseget es nem wzi kergeti sem jár utanna á hiw ditsösegek;^{S9} 37. Nem fuvalkodik fel szive tudományával böltsegevel 38. es nem örwl á böltsen *vilagoson* valo tanitasnak 39. ki örömet egyenlő terhet visel fele társaival, 40. ki mindenkor egyebeknek igazgatasira hajol inkab hogy sem kárhoztatásara, 41. alhatatos az igassag mellet, 42. álhatatos á bekesegeben, 43. szive nyugodalmas, tsendesz igaz tudományaban, 44. kérd felel halgat s-választ teszen. 45. tanul azertis. hogy tanithasson, tanul azertis hogy sok *tot* tselekedni tudhasson 46. á ki tanitto Mesterét böltsebbé teszi 47. á kj halgatojat magához figyelmezteti, es á ki mondo szavát s- á dolgot nem magatul, sem maga nevével hanem annak nevével mongya, 48. á ki nekiis mondotta, vagy á kitől tanulta, mert lam inset meg tanúltad [tanulhatod] aszt, hogy valaki á dolgot annak nevével mongya; á kitől tanulta vagy hallotta [hallotta vagi tanulta] az ez vilagra es á közönseges állapotra szabadulast hoz,^{S10} á mint mondvá vagyön: Es meg monda Esther á királynak Mardochay nevével á dolgot.

Textus IX.

Dragalatos es meltosagos á Szent teörvény. mert eletet^T ád minden öket [ötet] tselekedöknek mind ez jelen valo vilagon s- mind a jóvendöben mint mondvá vagyön: Mert eörökélet az mindeneknek walakik aszt meg talállyak, Es orvosság^V minden ő testeknek Prov. 4. Ismet: orvosság egesség leszen áz te köldöködnek es jo nedvessittés á te tsontaidnak Prov. 3. Ismet: Eletnek fája az walakik hozza ragaszzkodnak es meg bodogittya minden ő meg tartoit. Ismet: Mert az te fejedhez kedvessegnek ragadása azok; es arany lantz á te nyakad körwl Prov. 1. Ismet: Ád az te fejedhez kedvessegnek ragaszkodásat, es mint szép Coronával ugy oltalmaz tegedet Prov. 4. Ismet. Mert én bennem sokasodnak meg az te napaid es életednek esztendei meg többwlnek Prov. 9. Ismét

^{S6} Ps. 24./1.

^{S7} Job 31. v. 18.

^{S8} Ps. 141./5. Prov 27./6.

^{S9} 1Sam. 10.

^{S10} Cant. 7./9.

^T Prov. 4./22. Prov. 3./8.

^V Prov. 4./22. Prov. 3./8. Prov. 1./9. Prov. 3./18. Prov. 3./17. Pro. 9./11. Pro. 3./16.

Napoknak hosszúsága az ő job keze felől, bal felől gazdagság és tisztesség. Ismet. Mert hosszú napokat és hosszú életnek esztendejét, és bekeseget hoznak Szereznek teneked. Prov. 3. Ismet. Az ő utay gyönyörűséges utak, és minden össvényi bekeseeggel erősítették.

Textus X.

Ribbi Simeon az Menasai fia mondotta: az Ribbi Meyr nevével. Á Szep termet, az erő á betswllet, á gazdagság,^Y á fiak, á böltseges, az eösszseg, á venseg illendök gyönyörűsegesek, az igazaknak gyönyörűsegesek, mondom nem tsak ő magoknak *hanem* az egész vilagnak, mint mondva vagon: Szepsegnek Coronaja á venseg. valamely az igazságnak utában találatik Prov. 16. Ismet mondva vagon: Ekessege az iffjuságnak az erősség, és á veneknek ekessege az eösszég. Pro. 20. Ismet mondva vagon. Coronaja a veneknek a fiaknak fiay. Es ekessege a fiaknak az ő attyok Pro. 17. Ismet mondva vagon: Gyalazatnak tartya az Hold és szegyenli á Nap, mikor országolnj kezd á seregeknek Ura Istene az Cion hegyen, és Jerusalemben, mely nagy ditsőség leszen akkor minden ő venein Jsa. 24.

Ribbi Simeon á Menasia fia mondotta: Ez 7 bodogsagokat mellyeket it számláltak á böltsek az igazak felől mind be tellyesödtek az Ribbin és az ő fiain.

Textus XI.

Eöt foglalást^A birodalmat foglalt az Mindenható Isten és tulaydonitot magának az ő világában, ezek pedig azok: Első foglalás á Sz: törvény. Masik foglalása az egh és föld, harmadik foglalása Abraham: Negyedik foglalása Isráél. Eötödik foglalása a Sz. haz és Szent Templum.

Az Szent törvényről honnat vagon bizonságod hogy Isten foglalása? Onnat ahol am mondva vagon? Prov. 8. Az Mindenható Ur azért foglalt^B (avagy tsinált keszitet) engemet az ő utainak kezdetében az ő munkay elöt még regtől fogva.

Az eghről és földről honnat vagon bizonságod? Ahol irva vagon Jsa. 66. Nekem az egh ülő szekem^C és afföld labaimnak samolya. Tehat hol leszen oly

^Y Prov. 16. v. 31. Prov. 20./29. Prov. 17./6. Isa. 24./23. Dan. 12./3. Exo. 34./29. 30. 31. 33. 34.

^A Prov 8./22. Isa. 66./1. Psal. 104. v 24. Gen. 14./19. Exo. 15. /16. Exo. 15./17. Psal. 78./54. Soltár 91. Job 5. v. 23. Josua 24. v. 15.

^B Prov. 8. v. 22. Soltar 119./113. 163. Deut. 34./10. 2Par. 1./12. Pro. 8./30. 31

^C Jer. 33./20. 25.

ház kit nekem készítetek. Es hol leszen nyugodalomnak helye holot mind ezeket az en kezeim tsinálták Etc. Ismet mondwa vagyon Psal. 104. Mely igen sokak uram á te miveid, mindeneket nagy böltsegeben tsináltal tellyes az egész föld tölled készített foglalásiddal.

Abrahamrol honnat bizonyított? Onnat ahol irva vagyon Gen. 14. Es meg alda ötet (Abrahamot Melchisedek) es monda: Aldot, (vagj meg aldatot [aldottát]) Abraham á felseges Uristentől,^D el lévén foglaltatva á mennek földnek teremőjétől.

Israélreöl honnét bizonyított? Onnat ahol irva vagyon: Exo. 15. Migh által megyen az te neped UrIsten, migh által megyen ez á kit temagadnak foglaltál. Ismet ahol mondva vagyon Psal. 16. Az Szentekhez kik ez földön vadnakes nagy josagban erősekhez minden kedvem akaratom enneked.

Az Sz. hazról templumrol honnat bizonyítod? Onnat ahol mondva vagyon Exo. 15. Be viszed es Plantálod őket az te öröksegednek hegyere, ahol lakohelyet tsináltál foglaltal Uristen magadnak, az Szentsegnek Szentsegét, Mellyet á te kezeid Uristen meg erőssítetttenek.^F Es ismet mondva vagyon: Psal. 78./54. Es be vivé őket az ő Szentseges határara erre á hegyre mellyet az ő job keze Szerzet, es foglalt.

Textus XII.

Aszt mondgya Ribbi Jose az Chisma fia: Egyczer menő utában [utamban] találá engemet egy ember köszöne bekeseget kívánván ennekem. Es enis fogadam közéönetit bekeseget kívánvan ő nekj: Monda az utan nekem: Ribbi uram, Mitsoda helyről valo vagyte? Mondék nekj A maz nagy varosbol valo vagyok, ahol sok böltsek es irás tudok^G laknak. Monda ismét nekem. Legyen jo akarod édes Rabbin jönél mi közinkben es láknál maradnal ez [az] mi helyünkben, es én adok fizetek teneked ezerszer valo ezer arany forintokat draga köveket es gyöngyöket. En penig felelék es mondék nekj: ha ez vilagon valamenyi ezüst es arany volna mind nekem adnád is te, nem lakom soha egyéb helyen, hanem ahol á Sz: törvenben valo böltseget tudom hogy vagyon: Mert így vagyon á Soltar könyben meg irva [megh irva az Soltar könyben] Davidnak az Israél kirallyanak keze által. Job nekem á te Szádnak *draga* törvénye sok ezerszer valo tőmény arannal ezwstnel.^H De nem tsak ez vagyon

^D Pro. 10./25. Ezech. 33./24.

^F Psal. 50./2. Isa. 2./2. 3. 4. Ezechiel 40.-tól könyve végéig. Gen. 28. 1Reg. 8.

^G Psal. 1. Psal. 42. et 84.

^H Ps. 119. Agg. 2./8.

ebben, hanem az mely oraban ki kell mulni ez vilagbol az embernek, nem ragad az emberhez, nalla sem marad, sem ezwsti, sem arannya sem draga kove, sem gyöngyei [gjöngje], [+ sem egjeb] semmi jovai, hanem tsak szinten á Sz. törvenben valo böltesege tudomanya; es abbol valo josagos tselekedeti. Mint mondva vagon: Prov. 6. Mikoron jársz es megy, ez viszen vezérel tegedet, Es mikor feksze ez öríz tegedet. Mikor fel serkenzisz ez beszel tived. Így értvén ez [az] mondas értelmit. Mikor jatsz es megy, értсед ez jelen valo vilagon jarasidat. Mikor fekszel ez öríz tegedet ertsed á koporsoban walo fekwesedet. Mikor fel serkenzisz ez leszen az te beszeded: Ertсед á jóvendő vilagban. Ismet mondva vagon: Enyim az Ezwst, enyim az arany aszt mondgya á Seregeknek ura Istene Hagg. 2. Mindeneket *valamiket* teremtet az Sz. áldot Uristen az ő vilagaban nem teremtette egyeb vegre, hanem tulaydon tsak az maga dwtsősegere^K á mint mondva vagon Jsa. 43. Minden valami neveztetik az en nevemben az magam dwtsősegemre teremtetem aszt arra formáltam eötet es á vegre tselekedtem. Ismet mondva vagon: Az Ur orszagol kiralykodik mind örökkön örökké Psal. 146.

[Aldot legjen az örökke aldando Ur Isten mind örökkön örökke. Amen es Amen]

halelujáh

Ribbi Chanania az Akasia fia mondotta: Legyen kedwes jo akarát á Sz. áldot Istennek előtte, tegye oly érdemessé es meltová Israelt, eöregbitse erősitse benne az ő Sz. törvenyet parantsolattyat, amaz mondas szerent: Kedwellye az Mindenhato Isten az ő maga Sz. igassagaert, hogy magasztallya es Nagytsagossa tegye mindenekben az ő Sz. törvenyet Isa. 42. Amen

^K Isa. 30./18. 19. Deut. 10./17. Ps. 50./1. Ps. 136./2. 2Par. 2./5. Psal. 97./7.

IX. Péchi *Pirqé ávot* fordításának összevetése az eredeti héber szöveggel

Összehasonlító elemzésemben a Péchi-fordítást és az eredeti héber szöveget⁸⁵ fejezetről fejezetre, mondatról mondatra kísérem. Igyekszem kitérni az eltérések mellett az egyezésekre is. Az elemzést mind alaktani, mind mondattani, mind pedig szövegtani szinten végzem, és megkísérlem a Péchi-szöveg és az eredeti stíluskülönbségből adódó következtetéseket levonni.

Hogy könnyebben el lehessen igazodni az elemzésen, a misnai fejezeteket (*sectio*) nemcsak az adott fejezet elején jelölöm, hanem minden egyes lap alján is (élőláb). A misnákat Péchi textusai szerint tagolom, a *Kalocsai kódex* számozásával (**kövér betű**), de feltüntetem az Albeck-féle beosztást is valamennyi textus elején {kapcsos zárójelben}.

Péchtit a mai magyar köznyelvi állapot és helyesírási rendszer szerint idézem.

I. FEJEZET

Bevezetés (Sanh. 10,1)

Dán Róbert nem látta az *Atyák* fordításának Bét János-féle másolatát, így nem tudhatta, hogy az 1620/21. évi fordítás szövege is hozza a *Sanhedrin* traktátus 10. fejezetének 1. misnáját (nemcsak a 1629–1630-beli). Csak a *Kalocsai kódex* változatát látta, ebben az Izrael jutalmáról szóló bevezető rész valóban hiányzik. Dán e kihagyást szándékosnak minősítette, és a kezdeti korszak „ideológiai elképzeléseivel” magyarázta.⁸⁶

Mindazonáltal Dánnak igaza van, hiszen a Yesh. 60,21 verset magában foglaló misnát Péchi „megszorítással” idézi, Izrael kiváltságos szerepét *értelmezi* egy idézettel és így vonatkoztatja magára, illetve gyülekezetére. A szom-

⁸⁵ Munkámhoz az Albeck-féle szövegkiadást használom (Hanokh Albeck, Ed., Comm., i. m., 353–388. pp.).

⁸⁶ Dán, i. m., 194. p.

batosok e kezdeti korszaka tényleg nem volt még tisztán zsidózó jellegű: egy tágabban értelmezett hagyomány szellemiségében zajlott. Ezt még csak tovább erősíti az a tény, hogy az idézet újszövetségi, Pál apostoltól származik (Róm. 2,29) – a szombatosok korai zsidóságértelmezése tehát a Pál apostol általi értelmezésnek felelt meg, s e Pál szerinti zsidósággal fogalmazták meg az azonosságukat. Az Újszövetség ekkor még az Ószövetséghez hasonló szerepet tölthetett be életükben.

A bevezető idézet eléggé megrongálódott, így csak töredékeiben olvasható. Az *עולם הבא* (szó szerint: 'az eljövendő, az eljövő világ') kifejezést Péchi „jövendő boldogság”-nak fordítja, amellyel a szerkezet állandósult, eschatologikus jelentésrétegére, messianisztikus értelmére utal. A kifejezést a rabbinikus gyakorlat is ilyen értelemben, gyakran az *עולם הזה*-vel ('evilág') való szembeállításaként használja.⁸⁷ Mivel a magyar nyelv a *jönni* ige beálló melléknévi igenévképzős alakját + *világ*-szintagmát szintén a 'túlvilág' jelentésre állandósította, így Péchi a héber kifejezés állandósult jelentéstartalmát stílszerű magyar megfelelővel adja vissza.

Jellegzetes hebraizmus (vagy talán új-hebraizmus) a tagolójel-értékű *עַל־כֵּן* *lefordítása* („amint mondvá vagyom”). Ez a kifejezés minden esetben az idézetek előtti pozícióban, azt bevezetendő, tehát kvázi kettőspont-értékben szerepel (értelmi tagolójel-értékű), ezért sok esetben felesleges visszaadni.

Péchi a fejezeteket „sectio”, „rész” és az eredeti héber „perek” (פרק 'fejezet') elnevezéssel, a misnákat pedig „textus”-sal jelöli.

1. textus {1.}

Az 1. sectio 1. textusában azonnal szembetűnik az a fordítási sajátosság, amely Péchi egész munkájára jellemző: a bővítő, szerkezeteket halmozó, szinonim jelzőket felsorakoztató stílus. Tevékenysége éppen e kifejezési lehetőség által lépi át a szorosan vett fordítás határait.⁸⁸

⁸⁷ Például *Pesáhim* 50a, *Berákhót* 51a stb.

⁸⁸ Péchi valamennyi kiadója, szövegközlője méltatta Péchi irodalmi tevékenységét is, Kohn Sámuel például a következőképpen: „iránya világos, erélyes s rendszeren élesen tünteti fel a gondolatot; mindazonáltal terjengős s áradozó. Kedveli, sőt keresi a szószaporítást, kivált a jelzők halmozását, s a fogalmat, melyen a fősúly fekszik, két vagy három hasonértékű szóval szereti adni” (in: Kohn, i. m., „Péchi Simon mint fró és mint hebraista”, 286–291. pp.), Guttman és Harnos „élénkségről”, „költői lendületről”, „szavak közbeszúrásáról”, „fokozásról” beszélt Péchi stílusa kapcsán (i. m., „Bevezetés”) stb.

A héberben a תורה (Tóra) nem pusztán törvényt jelent, hanem a mózesi Törvényt. Ha nincs kiteve eléje a határozott névelő, a fogalom egyértelműsége miatt nincs, s kissé talán „tulajdonnév” jellege folytán (hiszen önálló életet él, az Isten metaforája). Péchi a Tórának és Sinaynak a zsidó vallási életben betöltött meghatározó kultikus, szakrális jelentőségének tudatában – a héber grammatikai megjelenítéssel ellentétben – határozott névelővel fordít. A tárgy, ti. hogy mit adott át Mózes, a héberben tárgyi suffixummal van jelen. Péchi a ragot feloldja, szinonim fővekekkel („tanítását”, „magyarázását”) értelmezi a hagyomány és szöveg egészének ismeretében. A „magáról” szó betoldásával (ami tehát szintén nem szerepel az eredetiben) a tradíció személyről személyre történő átadását érzékelteti, nyomatékosítja.

A posztbiblikus héber nyelv jellegzetessége a tömörítés, a sűrű, igei állítmányokat nélkülöző, expresszív stílus. Ebben a nyitó összetett mondatban csak három ige van (קבל 'kapta', מסרה 'átadta azt', מסרה 'átadták azt'), két tagmondatban pedig egyáltalán nincs állítmány. Péchi bővíti: tárgyragos, rokon értelmű fővekekkel.

Az אמרו igét ('mondták') a következő mondatban 'parancsoltak' jelentéssel adja vissza – a szerzői intenciót (fenyítés) tartva szem előtt. Az eredetiben meg nem lévő „részhathatározókat” kiteszi: „az embereknek és utánuk valóknak”, értelmezvén a szituációt és saját kortársaira is kiterjesztve a felszólítást. Ezt a tanítás-fenyítés-erkölcsi intés célzatot támasztja alá az a jelzős módhatározó jelenléte („igen erősen”), amit a héber egyszerű mondat ugyancsak nélkülöz.

A felsorolt utasításokat a héber deskriptív módon egymás mellé helyezi, Péchi ezzel szemben a mondásokat számozva vezeti be, és a lehető legkifejtőbb stílusban oldja föl tömörségüket. A מרון 'megfontolt', 'óvatos', 'figyelmes' jelentésű, szinte semleges stílusértékű melléknevet például körülírva, mondatba komponálva nagyítja fel: „nem sietve hanyatt homlok, hanem mulatozva” stb. A létige imperativusáról (דור) csak a felszólító mód jelzésével vesz tudomást, de sem a személyt nem egyezteteti (a héberben plur. 2., Péchinél az általános alany pedig plur. 3. személlyel kifejezve), sem pedig magát a létigét nem illeszti be a mondatba, hanem értelem szerint a „mond”-dal operál. A כי főnevet ('kerítés', 'sövény') jelzővel („öriző”), szinonimával („oltalmakat”) és az utasítás megindoklásával bővíti.

2. textus {2.}

A következő textus a Johannes Bét-féle másolatból hiányzik.⁸⁹

Szinte szó szerinti Péchi fordítása – eltekintve attól, hogy שיר 'maradvány', 'maradék' jelentésű névszót „rend”-nek fordítja (feltehetően a XVII. századi 'vallási vagy világi közösség' értelemben).

3. textus {3.}

A 3. misnában folytatódik a héber kihagyásos szerkesztési eljárása (קבל 'kapta', 'átvette' grammatikai tárgy nélkül), amely űrt Péchi természetesen kitölti: „tudományát”. Az איש-t ('ember', 'férfi') tágabb értelemben, az *Ávot* szellemében „bölcst”-nek fordítja, a 'valahová való tartozást' kifejező, hátravetett, jelöletlen jelzőt (סוכי 'sokhoi') pedig határozós szerkezetté bővíti („Sukoban lakó”).

Hogy a tradíció átadásának menetét mind inkább láttassa, Péchi visszautal a legutóbb, közbevetések előtt megnevezett bölcsre („felül megírt...”), amivel egyfelől kohéziót teremt, másfelől igazolja, hogy írott nyelvi hagyományanyag feldolgozását végzi. További betoldások: „isten szolgálatban”; „bérért, haszonért” határozóhalmozás; a héber egyszerű tagmondatának (szó szerint: 'nem bér-kapás céljából') szinte terjengős, többszörösen összetett mondatban való lefordítása, s ezen belül újabb szintagmaparalelizmus („jó hűségért”, „szívük tisztaságáért” stb.).

A שמים ('menny' / 'ég', plur.) az Istent jelöli, Péchi ennek ismeretében fordít („Istennek félelme rajtatok”).

A következő, „Mert az Istent...” kezdetű mondat nem szerepel az eredeti szövegben, Péchi talán ismét a tömör mondást (... יהי מורא 'legyen félelme' stb.) próbálja érthetővé tenni.

Yosé b. Yo'ezer mondásainak bevezetésében a participium jelen idejűségét helyesen visszaadja (אומר 'mondja'), a bölcs első mondását azonban nem: a ועד-ot (a בית-tal alkotott constructusban: 'gyülekezés / találkozás háza') „ragasztva”-nak olvassa.

4. textus {4–5.}

Az 5. misnát Péchi nem választja külön a 4.-tól. Nyelvi érdekességei: elsőként két magyar nyelvtörténeti vonatkozás: a „család” szóhasadással elkülönült

⁸⁹ Bár a szakirodalom mind ez ideig a *Kalocsai kódex*-ben fennmaradt változatot tartotta töredékesnek (lásd fent; Dán, i. m., 192. p.).

változatának, a „cselédek”-nek 'család vagy háznép tagja', s az „állat”-nak 'szubsztancia' jelentésű használata; továbbá a קל וחמר (*a minori ad majus* hermeneutikai eljárás) megfelelő „tehát sokkal inkább”-fordítása; az אמרו „mondta ezt”-ként való értelmezése – nem összekeverve a sing. 3. tárgyi suffixumot a plur. 3. igei személyvégződéssel – s e tárgyi suffixummutatónévmás hosszú tárgyi alárendelésben való kifejtése (betoldás: „ezt” = „azzal is felette szaporán s gyakorta...”); a גורם רעה לעצמו ('rosszat / bajt okoz magának') kép „maga gonoszára nyavalyájára okokat szerez”-re való átültetése (stiláris, irodalmi többlet), ahol is a „gonosz” és „nyavalya” valódi szinonimái egymásnak, hiszen mindkettő a régi magyar nyelvben 'baj', 'kár', 'nehézség' jelentésű; a ירש ('örököl') ige kifejezőbb, erőteljesebb szóval való fordítása, utalva a tárgy-„Gyehenna” irányának, helyének képzetére: „kell szállani” (azaz 'leszállni'); és végül a „miatta” okhatározói értelmű ragozott névmás jelenléte, mely a szentenciában eddig tárgyaltak összefüggését biztosítja.

5. textus {6–7.}

A következő textusban, amely 2 misna összevonása, a hátrautaló מזה-*et* ('tőlük') Péchi feloldja („Jozsefektől”), és a tárgyas ige ki nem tett (előzőekből azonban logikailag levezethető, tehát tulajdonképpen jelen lévő)⁹⁰ tárgyát ismét jelöli („törvényt”). A „szokta volt mondani” a későbbiek megelőlegezése, hiszen itt még היה nélküli a participium (e két elem együttesen fejezi ki a gyakoriságot a héberben). A רב-*ot* ('mester') Péchi magyar megfelelővel is visszaadja, de héberül is közli halmozott mondatrész minőségben (kísérletet téve a szó meghonosítására?). A לכה זכרה ('érdemei iránti hajlandósággal / elsődlegesen azt figyelembe véve ítélni’) frázist egy tagmondat betoldásával megmagyarázza („ne vizsgáljad...”).

A משכן רע ('gonosz szomszédtól') jelzős szerkezet a héberben határozatlan. Péchi ellátja határozott névelővel a szintagmát, a mondat szerkezet obligációja folytán azonban mégis megmarad általános alanyi vonatkozása („távozzál el a gonosz szomszédtól”).

A következő utasítás Péchi-féle fordítása szó szerinti („ne társalkodjál... gonosz emberrel”), sőt az eredetileg 'társul' jelentésű szó gyakorító képzése a

⁹⁰ A קל (tételszó) ti. ebben a kontextusban implikálja a „Tóra”-t, így a tárgykitétel redundanciának minősülne.

héber ige (החבר 'barátkozni', 'kapcsolatba lépni') hitpa'él igetörzsbeli, reciprok jellegű is tükrözi.

A misna utolsó intését azonban Péchi félreértelmezi: a 'ne add fel / ne mondj le a büntetésről' parancs önmagán túlmutató jelentése az, hogy 'ne feledkezz el az isteni büntetésről', azaz 'ne add fel az isteni megtorlás eszméjét'; Péchi pedig éppen ellenkezőleg, a figyelmeztető fenyítés helyett vigasztaló szavakat intéz: „ne essél kétségbe, ne tedd le jó reménységedet a büntetések közepette”.

6. textus {8.}

Yehudá ben Tabbay intő mondása többféleképpen is értelmezhető, egyrészt: 'ne tedd magad olyanná, mint aki tanácsokat osztogat (a pereseknek)' – azaz mint bíró ne légy részrehajló; másrészt pedig: '...mint aki előkészíti a bírákat' – tehát olyan személy ne légy, aki a bírót – mielőtt az még az ügyet hallotta volna – befolyásolja, megnyeri az egyik fél számára. Péchi ez utóbbi olvasat szerint értelmezi, ahogy ez a két magyar ige régi jelentésének fényében világosan kiderül: „készít”: 'uszít, bujtogat vkit vki ellen'; „köszörül”: 'összeugrasz', 'egymáshoz dörzsöl'.⁹¹

A nyelvi közvetítés többletére, irodalmi gazdagságára példa a בעיך כרשעים יהי ('legyenek a szemedben mint a rosszak') fenyítésjellegének kihangsúlyozása: „mind a kettőt egyaránt bűnösök, gonoszok gyanánt kárhoztassad”.

A ...וכשנפטרם ('de mikor távoznak') kezdetű mellékmondat fordítása Péchinél kimarad, a főmondati konklúzió azonban nem, sőt a főmondat üzenete még tovább nyomatékosodik azáltal, hogy Péchi a tagmondatok sorrendjét felcseréli és párhuzamos mellékmondatot illeszt be a körülmények részletezésébe (az eredetiből ugyanis hiányzik a „de mihelyt a törvény szentenciáját kimondod rájuk” tagmondat).

A „szemeidben olyanok legyenek” képet magyarosítja (talán a szó- és szerkezetismétlés elkerülése végett is): aktív „úgy tartsad” kifejezéssel fordítja, ezáltal eléri azt, hogy tudatosodjon a megszólítottban (általános alany), hogy ő a cselekvés irányítója, hogy a felszólítás betarthatósága az ő elhatározásán, nem pedig rajta kívül álló tényezőkön múlik.

⁹¹ Pejoratív jelentéstartalmára lásd például a „rajta köszörüli a nyelvét” mondást.

7. textus {9.}

A következő textus személyes hangvételt a „kérlek” szó betoldásának köszönheti. Ez a kontaktusteremtő kifejezés az eredetiből teljességgel hiányzik. Péchi az *Ávot*-ot olyan etikai kódexnek tekintette, amely mindig időszerű és bárki által betartható. Ezt a hitet szerette volna olvasóiban is kialakítani. Az a koncepció vezérelte tehát Péchit a fordítás létrehozásában, hogy személyessé tegye az *Ávot*-ot, hogy mindenkivel elfogadtassa az *Ávot* igazságtartalmát mint rá személy szerint is vonatkozó szabálygyűjteményt (→ prédikáció).

Stílszerű a ך prepozíció ('-ban / -ben') „közben” névutóként való fordítása, ugyanis Péchi ezzel már a következő tagmondat héber szóhasználatát evokálja (מהזוכה 'közülük'). Ezt azonban itt főnévvel helyettesíti, az előző utasításra vonatkoztatja („a te tudakozásodból”). A mondat állítmányát kettős tárgygal bővíti, a héberben meglévő infinitivusi tárgyat pedig (לשקר 'hazudni') főnévi tárgyként helyezi a mondatba („hamisságot”), alárendelve a héber mondatfelépítéssel párhuzamosan itt is megtalálható tárgy funkciójú főnévi igenévnek, melyet azonban – a szituációnak megfelelően – a „felelni” tölt be.

8. textus {10–11.}

Péchi a következő két misnát újra egy textusban közli.

Régi magyar, szláv eredetű kifejezéssel él a „munka” rokon értelmében, a „rabotáság”-gal ('rabszolgamunka', 'jobbágyi munka', 'robot'), a רבנות-ot a képzés szerint is adekvát „uraság”-gal adja vissza ('úrhatnáság' értelemben; a héber ת- elvont fogalom-végződésnek a magyar -ság / -ség elvont fogalomképző felel meg).

A 3. felszólítást Péchi félreérti. A רשות ti. homonima, egyszerre jelenthet 'szegénységet', és 'hatalmat', 'autoritást' is. Péchi a 'szegénység' jelentéssel operál, és a ידע hitpa 'él igetörzsbeli jelentését ('barátságot tettetni') 'maradni'-nak fogja fel.⁹² Összhangban azonban a 2. fejezet 3. misnájával a רשות alatt itt 'hatalmasok', egészen precízen az '(idegen) uralkodó hatalmak' értendők, így a tiltás tulajdonképpeni jelentése: 'ne lépj bizalmas viszonyba az uralkodó hatalmakkal' / 'ne tessed pártosnak magad velük'.

A 11. misnában újabb szervesetlen mondatrészek beiktatásával („Ó” indulatszó; illetve a megszólítás megkettőzése) az eredeti szöveghez képest han-

⁹² Egészen biztosan rosszul olvashatta, hiszen analóg tévedés ועד kapcsán merült fel (lásd 1.3).

gulati többletet teremt. A formailag célhatározói értelmű fenyítést („nehogy bekövetkezzék”) logikai funkciójában, azaz a jövőbeni esemény lehetséges („netalán”) bekövetkezésének indokaként ülteti át, és nem is elégszik meg az eredetiben megfogalmazott okkal (amire a tiltás irányul), hanem általánosabbá minősíti: +, „vétketek miatt”.⁹³ A חֻבַּת גְּלוּת ('száműzetés büntetése') birtokos szerkezetet Péchi a fordításban névszói jellegétől megfosztja, az ige חָבַת ('büntetést viseltek') jelentését véve kiinduló alapul, és összetett mondat formájában fejti ki: „okot adtok arra vétketek miatt, hogy egy helyről a más helyre kelletik bujdosnotok...”.

Péchi a misna sűrített szintagmatikus fogalmazását mellékmondatokká alakítja: héb. 'rossz vízű helyre' Péchinél: „oly helyre..., ahol”; er. 'utánatok jövő / következő tanítványaitok' Péchinél: „a ti tanítványaitok..., akik”; er. 'találtatik... megszentelteléntve' Péchinél: „végül [az] következik..., hogy”. A „gonosz vizek”, ami ebben a szövegkörnyezetben a téves, hamis tanok metaforája, a magyarban is megtalálható 'gonosz szokású, természetű népek' jelentéssel;⁹⁴ a kifejezés kétféle használatának érintkezési felülete tehát az *idegen* jelentéselem, amely Péchi korában valószínűleg ismert volt, ezért nem kell, hogy külön megmagyarázza.

9. textus {12–14.}

Shamma'y nevéét talán analogikusan, talán más okból (mássalhangzó-torlódás feloldása?, népetimológia?) „Shemaja”-nak írja (következő textus).

A 12. msnában a Hillélnek tulajdonított mondást Péchi minden egyes elemében külön megfelelteti, az állítmány beiktatásával azonban éppen az élet veszi el. Hiszen az „igyekezzél” az intés betartásának nehézségére utal, s ezzel mintha magától a betartási kötelességtől is felmentené a hívőt. A „mindenkor” viszont éppen azt jelzi, hogy a kísérletet, az állandó nekirugaszkodást sohasem szabad abbahagyni, mert – sejteti – meglesz a jutalma. E két betoldás kapcsán tehát valamiféle jövőbeni tökéletesség eszméje körvonalazódik meg Péchi felfogásában, a végső megigazulás (eschatológia).

A „szeressed a békességet” felszólítást megismétli, az „inkább a törvénykövetőket” azonban egyértelműen helytelen fordítás. A pi 'él participiumban álló

⁹³ Persze vita tárgya lehet, hogy magában hordozza-e Péchi utóneves szerkezete a kijelölő-jelzős jelentést (ti. „e vétketek miatt”), mert ha igen, mégiscsak a mondásban megtiltott cselekedetet, nem pedig általában a bűnös dolgokat kell érteni rajta.

⁹⁴ És hozzá vö. az „issza a gonoszságot, mint a vizet”, „majd megiszod a levét” stb. rosszálló mondásokat.

igei származék ugyanis tárgyi suffixummal van ellátva (מקרבו 'közel hozza őket', ami a בריחה 'emberekre' utal vissza), ez az, amit Péchi participium többes számú végződésnek vél. Péchi tehát halmozott tárgyként értelmezi a minősítést, így gyakorlatilag megbontja a felsorolás grammatikai párhuzamát – tévesen: „[szeressed a teremtett állatokat] és inkább a törvénykövetőket”. A mondas helyes értelmezése: 'és [olyan legyél, mint] aki közel hozza őket a Tórához'.

A következő misnában megjelenik a היה + participium, a (múltbéli) gyakoriságot kifejező szerkezet, amit Péchi mind ez idáig megelőlegezett fordításában.⁹⁵ Az 1. aforizma sajtásága Péchinél az elvont főnevekkel és ennek megfelelően a passzív igével való behelyettesítés, aktív igék és agens helyett (er. '[aki] hírnevét kiterjeszti...'), Péchinél: „hírnév kereséssel...” stb.).

A 2. aforizma érdekessége „régies-népies” közmondásos átültetése.⁹⁶

A tömör, 3. mondas 1. felét Péchi félreérti. A pontos magyar megfelelő ugyanis így hangzik: 'aki nem tanul [a Tórát], az halált (~büntetést) érdemel', Péchinél pedig: „aki a Szent törvényért kerüli a halált...”. Talán a יליך ige ('tanul') 1. radikálisát értelmezi imperfectumi prefixumként, és így helytelenül a לך ige gyököt ülteti a fordításba, ami 'kapcsolni', 'egyesíteni', 'csatlakozni', 'találkozni' jelentésű – tagadószóval tehát: 'nem csatlakozik', tágabb értelemben: 'kerüli'. Továbbá, ha ezt a feltételezést elfogadjuk, úgy tűnik, rosszul is tagolja a mondatot, a második tagmondat (főmondat) tárgyát (קטלא 'halálbüntetés'), amely valójában a חיב ('köteles') alá van rendelve, az első tagmondatba (mellékmondat) vonja be, a לך igei állítmány bővítményeként.

A 4. rövid maxima (arámi) szó szerinti fordítása a következő: 'aki felhasználja a koronát, elmúlik' – vagyis, aki a Tórát világi haszon, előnyszerzés céljára hasznosítja, az *kivágatik* (a világból). Péchi 'világi koronát', '-dicsőséget' ért a חנה-n, és a ב prepozíciót célhatározói értelemben ('-ért') fordítja, a חלף ige pedig a 3.:⁹⁷ 'cserél', 'változik' jelentésével adja vissza („és aki a hiú dicsőségért, koronáért szolgál, elváltoztatik”).

⁹⁵ Megjegyzem, Péchinek igaza van, hiszen nem nyilvánvaló és talán nem is rekonstruálható, hogy az összes többi esetben egyszeri mondásról van-e szó, vagy pedig, mint itt, többször ismétlődő cselekvésről.

⁹⁶ Lásd „éjt, napot egyé tesz”, „éjt nappallá tesz” mondásokat. A „told” a „tol” átvitt értelmű ('későbbre halaszt') -d gyakorító képzős alakja.

⁹⁷ A Jastrow-szótárban az ige e jelentésének szám szerint való feltüntetése (lásd Marcus Jastrow, i. m., 471. p.).

A 14. misnát ez előbbiekkal egybeszerkeszti. Péchi a kérdéseket konkretizálja azok implikált jelentésrétegével: a „Törvény”-re, illetve „jócselekedetek”-re vonatkoztatja őket. A mondat fordítása tehát formai megjelenésében is több, mint a héber eredeti.

10. textus {15.}

A következő misnát önálló textusban közli. Már találkoztunk azzal a fordítói mechanizmussal (a גורם רעה לעצמו 'rosszat okoz magának' kapcsán),⁹⁸ amit Péchi ez alkalommal is követ, ti. hogy az egyszerű bővített mondatban lévő bővítményeket (itt Á-[A]-H-T) másként használja fel, de a mondat jelentése (az eredetihez képest) nem módosul. A textus további felszólításait szó szerint tolmácsolja, azzal a megszorítással, hogy mint mindenütt, itt is jelen van szinonimitás, ritmikusan ismétlődő gondolat, amely az eredeti szöveghez képest természetesen eltérésként jelentkezik.

11. textus {16–17.}

A 16. és 17. misnát Péchi összevonja egy textusba.

Az utolsó felszólítás kapcsán a tartalmi közvetítés elsőse motiválhatta Péchit. A héberben ugyanis egészen konkrét dézsmát jelentő szót (תרומה és מעשר) átvittebb értelemben adja vissza: (magyar) 'pénz'-jelentéssel, a mondat értelmét így megmásítja. A 'Mégha sokat is, [akkor se] adj taláalomra / becslésre dézsmát' intést tehát a következőképpen ülteti át magyarra Péchi: „ne méregesd meg gyakorta dézsmádat”. Talán a vagyongyarapítás a felekezet hívei számára reálisabb kihívást jelentett, ezért volt szükséges a fenyítést aktualizálni. De az is elképzelhető, hogy a börtönben raboskodó Péchi saját múltjára gondol, mikor megfogalmazza ezt a mondatot, azért, hogy mindenkorra intő példát állítson gyülekezete elé: ő maga bizony engedett a mammon kísértésének („gyakran méregette dézsmáját”), így juthatott ilyen siralmas állapotba.

A következő misna fordításában említésre méltó a több tagból álló kötőszó és comparativus együvé tartozásának felismerése (לא... טוב... אלא, Péchinél: „nem... jobbat, mint”), a terminus technicusok helyes értelmezése, illetve kifejtőbb-művészibb megközelítése: a מדרש mint „írás-magyarázás”, az עקר

⁹⁸ Lásd 1.4.

('gyökér') mint a „bölcesség gyökere”,⁹⁹ a מעשה ('tett', 'cselekedet') mint a „jócselekedet”, és a מרבה דברים mint a „szó szaporító” „szakkifejezése”.

12. textus {18.}

A fejezet utolsó önálló misnája a héber szöveg szóról szóra történő fordítása, még halmozó alakzatot sem tartalmaz.

Befejezés

A מכה-ból (*Makkot* traktátusból) való idézetben (R. Hananyá' ben 'Aqashyá' mondása) Péchi az állítmányi sing. 3., perfectumos igealakot ('azt / úgy akarta') felszólító modalitású főnévként adja vissza („legyen... akarat”), megszabva ezzel a gondolat menetét a mondat egészére nézve. Nevezetesen: a múltbeli történést ('azt akarta, hogy érdemessé / tisztává tegye...') jövőre irányuló cselekedetté változtatja („tegye oly érdemessé...”); a múltbéli történésből következő múltbéli esemény elbeszélése helyett pedig ('ezért szaporította nekik a Tórát / adott nekik bőséges Törvényt') fok-mérték határozói alárendelést fordít („oly érdemessé..., hogy öregbítse...”). Ezzel ismét egy esemény jövőbeni bekövetkezésének vágyát fejezi ki, amit a bibliai vers is megerősít (Yesh. 42,21).

A grammatikai eltérések háttérben ezúttal is az interpretáció többlettartalmát érhetjük tetten: a szombatos irányzat mind ez ideig érdemek nélküli életének deklarálását, és annak a szándéknak a kinyilvánítását, hogy ez érdemtelen állapot érjen véget Isten akaratából.

⁹⁹ Az עקר legelső, legkonkrétabb jelentése a 'gyökér'; Péchi azáltal, hogy ezt az elsődleges jelentést megtartja, és a szót egy elvont fogalommal összefüggésbe hozza (bölcesség), metonimikus költői képet alkot. A bölcesség szó betoldása arról is tanúskodik, hogy Péchi nem feledkezett el a műfaji hovatartozásról sem; s ez további bizonyíték globális műfordítói szemléletére.

II. FEJEZET

1. textus {1.}

Péchi Rabbi Yehudá ha-Nási' mondásának fordításában eltér az eredeti szövegtől. Kifejezőbb fordítási megoldásnak tekinti a ברר ('választ') aktív ige helyett a „reménysége van” szerkezetet, hangsúlyozva ezzel az emberi erőfeszítés önmagában elégtelen voltát, a függés, ráutaltság képzetét.

A kérdésre a (héber) tömör, szentenciózus választ Péchi többszörösen feloldja – halmozott mondatrészek beiktatásával és a kép megmagyarázásával. A mondás szó szerinti fordítása ugyanis: '(Mind)az, amelyik dicsőséget (hoz) annak, aki műveli, (és) dicsőséget (hoz) neki az ember(ek)től'. Péchinél azonban az עושה (participium 'tevé', 'cselekvő', itt: 'művelő') nem az emberre, hanem az Istenre vonatkozik („teremtő” és „alkotó”), a תפארת ('dísz', 'dicsőség') főnév pedig igei értelemben szerepel, az 'út'-tal (דרך) összefüggésben („tisztelőtére és dicséretére forgódik¹⁰⁰ és igyekezik”). Az út Péchinél sem tárgyi valóság, hanem metafora; mintha eleve arra is adná a választ, hogy mit kell tennie az embernek, nem pedig arra, hogy milyen kell legyen az út. Ennek megfelelően a „minden valaki” kifejezést emberekre kell értsük, nem pedig az útra, ahogy a héberben. Az utolsó tagmondat kiegészítésével pedig már teljesen elrugaszkodik a héber szövegtől: „Isten és emberek előtt”.

A következő mondat Péchi-féle fordításának sajátosságai: „örizd... büntől magadat”, az egyszerűbb 'légy óvatos' helyett; a hasonlító helyzetben lévő כבחררה ('mint a súlyos / szigorú előírásban') kihagyása a Bét-féle változathoz; az „Isten előtt” álszintagma betoldása.

Ezt követően az „intézned”,¹⁰¹ „becsülnöd” rokon értelmű szavak után (a mondatban alanyok, eltérően az eredeti állítmány szereptől) a tárgy különbözik a héberben megjelenőtől. Az eredeti mondás ugyanis: 'vedd számításba a parancs [teljesítésével járó] veszteséget, a jutalmával szemben', ahol is a parancs általánosan értendő. Péchi viszont szűkíti a jelentéskörét: „hagyó parancs”-ként értelmezi. A הפסד-et ('veszteség') pedig a שכר-ra is ('jutalom') vonatkoztatja, így nem szembeállít, hanem reális következményt ír le: „hagyó parancs elmulasztása” → „a jutalom elvesztése”. A folytatásban a „tiltó parancsolatokkal” jut ugyanerre a következtetésre.

¹⁰⁰ A régi magyar nyelvben 'forog', azaz 'valamilyen irányba fordul', 'valamitől függ' jelentésű.

¹⁰¹ A régi magyar nyelvben a jelentése: 'valaminek tart, becsül'.

Az utolsó mondat már hűen visszaadja – az állandó halmazó, kifejtő elemek kíséretében (bővítés: „intlek”, „szorgalmasan”, „nem esel”, „mindenkor”, „nagy”, „igazán” stb.).

2. textus {2–3.}

Ugyanez a megállapítás áll a következő textus nyitó mondatának 1. tagmondatára is. Péchinek nem elég, hogy valami 'szép', „igen illendő” is amellelt. A 'Tóra-tanulás' (תלמוד תורה) „törvényben való bölcsesség” is egyben. A 'világi foglalkozás / elfoglaltság' (דרך ארץ) nála: „e földi rabotás, gondos élet”.

A 2. tagmondatban Péchi megbontja a nominalitást, és összetett mondatá alakítja át az eredetileg egyszerű mondatot: 'kettejüknek munkája (azaz a kettőben való fáradozás) a bűn elfelejtetője / elfeledteti a bűnt'. A tagmondatok a héber birtokviszonyból alakulnak. Így az 1. alanya: „valaki”, állítmánya: „fáradoz”, s a héberben birtokos jelző itt határozó: „kettőben”; a főmondatban viszont meghagyja a 2. mondategységet, bár passzív szerkezetűnek: „elfelejtetnek bűnei”.

A 'Tóra'-t továbbra is „bölcsesség”-nek fordítja, így az emberi elmére vonatkoztatja R. Gamli'él következő kijelentését (→ „észveszés”).¹⁰²

A 3. mondasban az עמל stativus participium activumát „egyenlő terhet visel” jelentéssel közvetíti, ez egy kicsit erőteljesebb, mint az elsődleges 'foglalkozni' jelentés. A לשם prepozíciójellegét ('céljából', 'kedvéért') Péchi nem érzi igazán, értelmének visszaadásában a főnévi eredettel és besugárzással operál: „(az Isten) nevéért” (a לשם funkcióját tehát pusztán a ל célhatározói vonatkozású prepozíció tölti be; שם: 'név'). S hogy e felszólítást a következő tagmondatral összekösse – amit az eredetiben a ו ('mert') kötőszó indokol – Péchi megint tesz egy azonosító-betoldást; nem elégszik meg az eredetiben meglévő magyarázattal: „az ilyeneket”.

A következő mondat egyenes idézetét (az Isten beszél a gyülekezettel, nyilvános ügyekkel foglalkozókhöz) Péchi bevezető szavakkal látja el („És én arra felelek”), kifejti („oly bőséges...”; „mind atyjuk, s maguk igazságát...”), és a megszólítottak személyét fölcseréli plur. 2. helyett plur. 3.-ra („ilyeneknek”). Ezzel válik nyilvánvalóvá, hogy Péchi az előző mondatban említett és a most megígért jutalmat ugyanarra a személy(ek)re vonatkoztatja: egyaránt a

¹⁰² Nagyon szemléletes Péchinél az „elbomlik”-igehasználat, ami a régi magyar nyelvben 'összezavarodik', 'megbolondul'-t jelentett. Mindmáig megőrződött egyébként ez a jelentése különböző állandósult szószervezetekben, így például a „megbomlott az elméje” idiómában.

gyülekezettel foglalkozókra, nem pedig magára a gyülekezetre, mint ahogy azt az eredeti teszi (amiről az אָרַם 'ti' kiemelt pozíciója is árulkodik).

A 3. misnát Péchi ugyanebbe a textusba emeli. A fenyítést még plur. 2.-ban fordítja („megóvjátok magatokat”), az alárendelésben azonban váratlanul „számot” cserél: „hogy ne legyen járulásod hozzájuk, különben hanemha az ő szükségük kívánja” (מִקְרִבִּין לוֹ לְאָדָם 'közelednek az emberhez' helyett mintha לְאָדָם מִקְרִבִּין 'ne közelíts hozzájuk'-at fordítana). Ezzel tehát a problematikus részt kikerüli,¹⁰³ sőt megváltoztatja: a becsmérő kijelentést felszólításként értelmezi (talán ismét saját felekezetére és a hatalmak közti viszonyra gondolva?).

A többi mondatot sing. 2.-ban ugyan (héb. 'előnyük idején' Péchinél: „mikor kellett nekik”,¹⁰⁴ 'szükség óráján' Péchinél: „mikor tántorodásod következik”), de híven tolmácsolja.

3. textus {4a.}

Péchi az *Ávot* 4. misnájának első két mondását külön tagolja. A textus információs többlete a רִצּוֹן אַחֵרִים (szó szerint 'mások akaratát') magában hordozott jelentésének explicit közlése: „másoknak reád való gonosz akaratját”.

4. textus {4b–7.}

Hillél mondásait egy textusba szerkeszti.

A textus jellemzője a szó, gyakran nyelvtani szerkezet szerinti hűség. Figyelemre méltó benne a צָבֹר ('gyülekezet', 'közösség'; első jelentése: 'halom', 'rakás') „közönséges gyülekezet”-ként¹⁰⁵ való átültetése; az אַל תֹּאמַר ('ne mondj') kezdetű mondat sajátos értelmezése,¹⁰⁶ ahol Péchi az אֲפֶשֶׁר לְשָׁמוֹעַ ('lehet hallani') szerkezetet „kit más is maghallhat”-nak fordítja, a -hat / -het képzővel kellően átadva az אֲפֶשֶׁר jelentését, a לְהִשְׁמָע-t ('hallatik', 'meghallják') pedig „kitudódik”-nak, melyben a nif'al passzív tulajdonságát tükrözteti híven az ige „mediális” természetével.¹⁰⁷

¹⁰³ A nehézséget a ל prepozíció jelenléte (לִי) okozhatja a mondatban.

¹⁰⁴ A „kelletik”-ból.

¹⁰⁵ „Közönséges”, a szó régi, 'közösség' értelmében.

¹⁰⁶ Sokféle interpretációja létezik e maximának, például: 'ne mondj semmi olyat, amit nem lehet azonnal megérteni, abban a reményben, hogy végül majdcsak megértik' (Joseph Hertz, *Transl., Comm., Sayings of the Fathers*, New York: Behrman House, 1945, 33. p.).

¹⁰⁷ Magyar nyelvtörténeti érdekesség az „atalan fogva” (tulajdonképpen redundáns alkotóelem) használata, ami azt jelenti, hogy 'vmi által', 'vmin keresztül, át'. A Bét-féle másolatban az „által” ragos alapszó jobban látható.

A misna utolsó mondása azonban kimarad fordításából ('ne mondd azt, hogy majd ha lesz időm, tanulok, mert hátha nem lesz idő'), ehelyett újra a titkos dolgok titokban tartásának kötelezettségéről ír („ne mondjad az elfedett dolgot...”). Péchi talán más mondatot láthatott, vagy ezt a mondást olvasta rosszul, hiszen az általa használt igealakok sing. 3.-ban vannak ragozva, holott az eredetiben sing. 1., illetve sing. 2. prefixumok vannak.

A továbbiakban folytatja a Hillélnek tulajdonított bölcsességek fordítását.

Az első mondásban azonban megváltoztatja a grammatikai szerepeket, és ezáltal a mondás tartalmát is. A בורר-t ugyanis a חסם-tel constructusi viszonyba kapcsolja, így az 'üres'-t, 'üresfejű'-t „vétektől üres”-ként értelmezi (er. 'az üresfejű nem büntől félő / nem féli a bünt'). Magát az egyszerű mondatot alanyi alárendeléssé alakítja, s a főmondatban állítmányként szerepelteti a tulajdonképpeni alanyt: „nem tiszta, sem üres vétektől az, ki vétkét rettegi”.

Péchi a következő mondás „község” szavának 'közönséges' értelmű használatával az eredeti jelentést adja vissza.

A héber szöveghez viszont hozzátesz az alábbi esetekben: „tanít jól” (er.-ben csak 'tanít'); „nem lesz bölcse” (ahol a birtokos személyjel arról tanúskodik, hogy Péchi a kereskedésre érti a מוכרים-ot, míg az eredeti önmagában, általában vett 'bölcs'-re gondol); „hasznos emberek” – „hasznos férfiú” (az er.-ben jelző nélkül, csupán 'emberek' és 'ember', amely tehát több, Péchi ez esetben éppen a hozzátoldással szűkíti a jelentéskört); a נגלה (‘koponya’) „buborék”-ként való értelmezése, és így a mondás élének tompítása – hiszen a buborék-elenyészés kép mintha akarattól független, törvényszerűen bekövetkező történést ábrázolna, aminek létrejöttében nincs személyes felelősség¹⁰⁸ (er. 'ami miatt te fullasztottál / okoztad [másoknak] a vízen való úszást, megfullasztottak, és végül a te fullasztóid is megfulladnak’).¹⁰⁹

A מרבה – מרבה ('sokasítja – sokasítja' / vagy 'minél többet – annál többet') tömör, mondókaszerű felsorolást Péchi halmozott szintagmákkal, lexémákkal kiegészítve közvetíti: például er. szó szerint 'sokasítja a húst', Péchinél: „magát hizlalja és sok húst rak magára”.¹¹⁰ A textus szinonimái: „férget, nyúvet”;

¹⁰⁸ Érdemes megfigyelni, Péchi miként él az „enyész(ik)” ('elpusztul', 'megsemmisül') ige különböző jeles-ragos alakjaival, az arám טרף ige af'él-beli pre-, suffixumos alakjainak megfelelően.

¹⁰⁹ NB: Péchi vagy kihagyja a 2. igét (אטיף), vagy az 1.-t főnévként értelmezi, és nem ismeri fel a 2. ige sing. 2. tárgyi suffixumát.

¹¹⁰ Ma is él a népnyelvben a 'meghízik' ehhez hasonló idiomatikus parafrázisa, vö. „húst vernek magukra”, „kis húst adott magára” mondásokat.

„marháját, gazdagságát”; „gondjait, búsulását”; „jótételt és irgalmas alamizsnáldokást” stb. Az eredeti jelentés továbbfejlesztésére példa: er. תורה (Tóra), Péchinél: „szent törvény tanulás”; er. ישיבה ('iskolázás', 'iskoláztatás'), Péchinél: „veszteg ülése a tanulás felett” – amellyel híven érzékelteti a főnév igei természetű alapjelentését. A מרבה נשים ('szaporítja a nőket') kezdetű mondas csak a *Kalocsai kódex* változatában maradt fenn, szintén másképp azonban, mint az eredeti szövegkörnyezet: „feleségét, vagy asszonyállatok szerelmét szaporítja...”

Péchi kerüli a szóismétlést. Ahol lehet, a מרבה-t olyan rokon értelmű szavakkal adja vissza, amelyet a kontextus is engedélyez, például „életét hosszabbítja” „békességét öregbíti”;¹¹¹ de mivel a magyar nyelv is szűkösködik kifejezőeszközökben, legalább az egy mondaton belüli szóismétlést kerüli el (realizáció: X-t szaporítja – Y-t sokasítja).

A hangnem és lendület egységessé tételét szolgálja az er. múlt idő jelennel való átültetése a קנה 'szerzett' Péchinél „szerez” igepár köré szerveződő mondasokban. Kitekintve azonban a stilsztika képzetköréből: ez egyben üzenet is az olvasó (gyülekezet) felé. A jelen idővel kifejezett nemes cselekedet ugyanis mindenki számára (még) adott lehetőség, szemben egy esetleges „múlt”-tal, amely sokakat megfoszthatna a reménykedéstől.

5. textus {8a.}

A következő, Rabbán Yohánán b. Zakka' yjal kezdődő bon mot-kat (8. misna) Péchi is külön textusban tünteti föl.

Az 1. mondas tiltásának fordításában („ne tulajdoníts... magadnak”) a „ne kérkedezzel” kifejezést használja szinonimaként, megfelelően visszaadva ezzel a héber frazéma 'büszkének, dicsekvőnek lenni' jelentésárnyalatát.

A תוצרת-t azonban nem a יצר igéből ('alkotni', 'formálni') származtatja ('teremtettél'; a tagmondat pontos fordítása tehát: 'mert ezért lettél megteremtve'), hanem נצר ('megőrizni') szerint fordítja a magyarázatot. Így a tilalom jogosultságát (hogy miért ne legyen hivalkodó a tudásoddal) a következőképpen interpretálja: „mert úgy abban megőriztetel” – amely kijelentés vonatkozatható a kérkedő állapotban való megmaradásra, de a tudásszint megtartására is egyúttal.

¹¹¹ Az „öregbít” szavunk sem igen ismeretes ma már, talán csak a „hírt”, „dicsőséget”, „tekintélyt” szavakkal alkotott jelentésárnyalata. Az ige jelentése: 'vmit gyarapít, hatékonyságát, mértékét növeli'.

Péchi a בן-t R. Yohánán b. Zakka'y tanítványainak felsorolásánál minden esetben lefordítja („fia”), a tulajdonnévként funkcionáló foglalkozásmegnevezéssel egyetemben („Pap”).

A 'szokta számlálni dicséretüket' (היה és participium: מונה) „így számláltá”-nak fordítja. A jelölőelem (határozószó) szerepe itt újra az előremutatás, a mondatok közti tartalmi összetartozás biztosítása, a „szokta” kihagyása pedig a cselekvés egyszeri megtörténtére utalhat.

R. Yehoshu'a érdemét egyenes idézettel (sing. 2., „ki tégedet szült”) adja vissza, noha az eredetiben a participium sing. 3. tárgyi suffixummal van ellátva ('az ő szülője' / 'aki szülte őt').

A többi mondást szó szerint ülteti át magyarra. Említésre érdemes, hogy a מתגר (גבר – hitpa'él) participiumát folyamatos melléknévi igenévvel jelzi („öregbedő”, „növekedő”).

6. textus {8b–10.}

Péchi a szefárd imakönyvben (is) meglévő tagolást követi, mikor a misna folytatását újabb textus keretei közt tárgyalja. Ott ez a 12. misna.

R. Yohánán b. Zakka'y mondásainak folytatásában a magyarázó, kifejtő fordítói technikát figyelhetjük meg; az ismétlést: „mázsának, mérő serpenyőnek”, „egyik táblájára, vagy tálában”, „egész Izraelnek minden bölcsei”; illetve a kiegészítést: „egyedül” határozószó betoldása.

Ugyancsak eltér az Albeck-féle szövegezés a szefárd imakönyv szövegétől (amely szöveg alapján Péchi is fordít), míg az előbbiben nincs teljesen kiírva R. 'El'ázár neve, az utóbbiban igen – Péchinél tehát: „R. Elyezer az Erach fia”.

R. Yohánán b. Zakka'y tanítványainak kikérdezését az אמר qal perfectumi sing. 3. alakja vezeti be. Péchi az „egykor” időhatározószót helyezi mellé, a להם-et ('nekik') pedig az „ezeknek az öt bölcseknek” kijelölős szerkezettel egyértelműsíti.

A válaszok az eredetinek megfelelő fordítások, különbség csak a kifejtés, illetve a határozott névelővel való ellátottság terén van. A héber feleletek ugyanis többségükben (egy kivételével) határozatlanok, Péchi azonban mindet határozott névelővel látja el. A „helyesebb...” kezdetű tagmondatot Péchi nem magyarázatként fűzi a mondatba, hanem a másik szöveg hagyomány מדברייכם ('szavaitoknál') összehasonlítását követve.

Irodalmias megnyilatkozás Péchitől a „szó” „értelem”-mel (hisz csakis amit a szó jelent, lehet „helyes” vagy kevésbé „helyes”), illetve a kontextus által lehetővé tett „szentenciá”-val vont párhuzama (szinte már a nagyobb műfaji egységre emlékeztető műfaji kritérium gyanánt). Továbbá, hogy a reduplikált

bevezető formulát (אמר להם 'mondta nekik') megváltoztatja a szóismétlés elkerülése érdekében („Fordula azért ismét”).

Az ellentétes tárgyú kérdés föltevésének fordításában Péchi superlatívusi jelzőket iktat be a רעה 'rossz' melléknév és יתרחק 'távol tartja magát' ige mellé. Így az eredetileg 'rossz út, melytől el kell távoznia az embernek' Péchinél: „legyen leggonoszb, ártalmasb és kit leginkább kell el távoztatni az embereknek”. Mivel a kiegészítendő kérdés tárgyesetben lett megfogalmazva („kit”), a feleletek is tárgyragosak. A kérdőszó ténylegesen azonban nominativusban áll (איזהו 'melyik az'), ezért a válaszok is szükségképpen.

A továbbiakban (a válaszok értékelése) ugyanazzal a metódussal jár el, mint az előző rész befejezésének fordításakor: bővítés; az igei állítmányban jelzett alany explicit megnevezése magyarázatképpen stb.

A következő misnát (10.) ugyanabban a textusban tárgyalja.

A דהם-et ('ők') megnevezi („ezek ismét öten”), a ת-דבר ('szó', 'dolog') „szentenciának” fordítja. Azaz „szentenciák”-nak, s ebben, úgy látszik, a héber nyelvi logikát követi – a magyar nyelv rovására –, hiszen a héber többes számot használ a „többet” kifejező számnevek (mennyiségjelzők) után.

R. 'Eli 'ezer bölcsességeinek visszaadásában Péchi hangulatfestő, hangutánzó szavakkal is él: „füttözzél”,¹¹² „tövis gyakásuk”,¹¹³ „pöstögésük”,¹¹⁴ melyek szinte párban állnak a mai köznyelvben is ismert kifejezésekkel: „melegítsd magadat”; „fullánkjuk”; „fűvásuk”.

E pontos s igen szemléletes fordítás mellett két apró eltérés is észlelhető. Az egyik az אל תהי... ('ne legyél') tilalom fordításában a נוח (itt adverbium 'könnyen') igeiként (נוח: 'pihen', 'nyugszik', 'fekszik') való értelmezése. A határozószó a mögötte lévő infinitívus constructusszal (לכעם) alkot szerves egységet ('könnyen haragítható'). Péchi viszont mintha a לכעם-t sima főnévként interpretálná („haragot”), és a תהי és a נוח valamiféle kombinációjából vezetne le a mondat állítmányi részét („ne tartsd, ne nyugoszd magadon”).

A másik a תכוח ige (נח'al 'megégve / kiégve lenni'), amely felfogható sing. 2., m.-nak, de az alaki egybeesés folytán sing. 3., f.-nak szintén. Az eredeti mondat helyes fordítása a 2. személyű variáns (ezt támasztják alá a párhuzamos mondatokban lévő sing. 2. felszólítások is). Péchi azonban a 3. személyes

¹¹² A „füttözik” 1. jelentése: 'tűz vagy kályha mellett melegedik'.

¹¹³ A „gyaka” főnév jelentése: 'kihegyezett rúd, karó'. Székelyföldön a háztetőre, a kerítésre, illetve a szekér vagy szán oldalára helyezték, ez utóbbiak esetében azért, hogy a rakományt rögzítsék vele.

¹¹⁴ A „pessedez” igét a vízzel összefüggésben, a vízfakadásra szokták érteni.

változattal fordítja a mondatot („meg ne égessen”), s ez esetben aktív jelentéssel ruházza fel a passzív igealakot és a נחלת ('parázs') nőnemű főnévvel egyeztetet.

A következő mondások közül kettőt egy textusba von össze.

7. textus { 11–12. }

R. Yehoshu'a erkölcsi axiómáit alaposan megmagyarázza, ehhez zárójeles közbevetést is használ. További eszközei a bővítés, például – „s egyéb teremtett állatoknak közönséges”; „igen hamar”. A יצא ige hif'il- (műveltető-)jellegét a „kiköltöztetik” szóval megfelelően érezteti.

R. Yosé 1. utasításának kulcspozíciójú חביב ('kedves', 'szeretett') szavát határozói bővítmenyű szerkezettel adja vissza: „tartsad, őrizzed oly szorgalmatossággal”. A „tartsad” a héber szó perspektívájában talán az 'oly kedvesnek tartsad' jelentést implikálja, de az „őrizzed” ezt az implicit értelmet hatástalanítja, és a 'megtartani', 'megőrizni' jelentést vetíti rá. Ennek értelmében, úgy tűnik, Péchi mintha más szituációt beszélne el, nevezetesen, ha az emberre a társa vagyont bíz, mi a teendő azzal a vagyonnal – míg az eredeti általában a másik vagyonához való viszonyulást taglalja.¹¹⁵

A további felszólítások a jellegzetes halmazások, bővítmenyek mellett („rendeljed, adjad magadat valóban”, „törvénynek tanulására, és abban való bölcsességre” stb.) két vonatkozásban érdekesek a nyelvi összehasonlítás számára. Az egyik a főnév ירושה ('örökség') szintén főnévvel való átültetése („örökség”), s az eredeti beszédhelyzet tökéletes explikálása („nem szokott másról rád maradt...”); a másik a לשם-mel való művelet, ahol a megfelelő fordítású szintagma (לשם שמים 'Isten kedvéért') szinonim ismétlésekor előjön a prepozíció főnévi alaptermészete: „szent nevének dicsőségére”.

8. textus { 13. }

A következő textus mindkét másolatban eltekint a tekintélymegnevezéstől (R. Shim'on), s név nélkül, csak a neki tulajdonított mondásokat közli.

A mondások fordításában azonnal feltűnik egy „idegen elem”: a קריאת שמע (qeri'at shema', Péchinél: „kiriath semach”) latin betűs átírása, még mielőtt a magyar fordítása is megjelenne. Valószínűleg azért tette be Péchi a héber birtokos szerkezetet a fordításba, mert kevésnek találta a „vallástétel” megfelelőt, hiszen itt nem pusztán valamiféle hitnek a megvallásáról van szó, hanem

¹¹⁵ Ti. a „marha” itt is (régí magyar) 'vagyon' jelentésű.

a legfőbb hitvallásról, Izrael hitvallomásáról, amely a kezdő szavairól kapta a nevét.¹¹⁶ Ugyanakkor az imádság nevének feltüntetése azt is jelzi számunkra, hogy ismert lehetett. Ám ha mégsem, éppen ez a betoldás tanúskodik arról, hogy Péchi megtette az első lépéseket az ismertté válásához.

A bölcs mondásokat pontosan megértette és megértette Péchi. Néhány kifejezés azonban a mai nyelvérzékekkel talán nehézkesnek és nehezen érthetőnek látszik: ezek a héber kifejezőeszközök ismeretében nyerek el az értelmüket.

Ilyen például a קבע fordítása. Elsődleges jelentése a szónak az 'állandóság', de mindig van egy kontextuális jelentése is. Ebben a szövegkörnyezetben 'állandó mechanikus cselekedet'-nek fordítható, a tiltás egésze tehát: 'ne végezd [úgy] imádat, mint egy megszabott, mechanikusan elvégzendő feladatot'. Péchi a קבע-t „elmetszett, határozott és kiváltképpen megnevezett dolog”-ként felelteti meg, ahol az „elmetszett” a 'megszabott'-tal, a „határozott” a 'meghatározott'-tal, a „kiváltképpen megnevezett” az 'erősen utasított', azaz 'megparancsolt'-tal ekvivalens.

Miként a héberben a המקום ברוך הוא ('az Úr, áldott ő') bevett, szokásos formula, úgy Péchinél az ezt közvetítő „áldott ő, és áldott az ő szent emlékezete” is (funkcióazonosság).

Az utolsó utasítás tömörségét Péchi kénytelen feloldani (szó szerint: 'és ne légy gonosz saját magad előtt') a látszólag funkció nélküli „és meglássad”-betoldással; a „lelkiismeret” szónak használatával; és egy kis nyelvi leleménnyel, amely a látszat – valóság dualizmusára épül: „ne ítéltessél, se ne légy”.

9. textus {14.}

R. 'El'ázár mondásai újabb textusban vannak összegyűjtve.

A שָׂקוּד participium passivumban álló igealakot ([légy] buzgó) Péchi a buzgóság képszerű, metaforikus megjelenítésével adja vissza: „kelj jó reggel fel”, és célhatározói főmondatá alakítja át.

10. textus {15–16.}

A fejezet utolsó két misnáját (R. Tarfon mondásait) Péchi nem különíti el egymástól.

A 15. misna fordítására a szó szerinti hűség (a határozottság visszaadása; az Isten בעל הבית 'a ház ura' megszemélyesítésének összetevőnkénti lefordítása)

¹¹⁶ Mind a *Shema*, mind pedig annak lefordítása, a *Hallel Izrael* adekvát és gyakorlatban lévő elnevezés, de az előbbi talán (*Shema*) még inkább.

és a határozói kiegészítés jellemző (az állítmányok előtt: „igen”, „felette”, „valóban”).

Az utolsó misna átültetésében a 2. állítást Péchi kissé megváltoztatja. Az eredeti mondás magyarul így hangzik: 'és nem vagy szabad ember, hogy mentes legyél alóla'; mármint a 'munka' alól. Péchi a $\text{בן חרין} \dots \text{ל-א}$ átvittebb, 'valamihez kevésnek lenni' jelentéssel ruházza föl, a בטל a nif' al igetörzsi jellegét ('mentes', 'felmentett') nem adja vissza (a cselekvő „eltiltani” igével fordítja), a ממנה-t pedig (itt: 'alóla') plurálisként értelmezi (és határozatlan névmásként). A következőképpen fordítja tehát a mondást: „és arra sem lehetsz elégséges, hogy azt mindenektől eltiltsad” –, de hogy mi az az „azt”, és miért kellene „eltiltani”, nem derül ki a szövegösszefüggésből.

A továbbiakban szorososan követi az eredeti mondanivalót, s a befejező gondolat eschatologikus távlatát is explicit közvetíti („a jövőben világban, boldogságban”). A jutalomadás Péchinél azonban nemcsak a jövőben (héber eredeti), hanem a jelenben is zajlik – ez egyfajta kontinuus szemléletre vall.

Péchi éppen e kontinuitásteremtéssel emeli ki az isteni igazságszolgáltatás eszméjét. A theodicaea vigasztaló ideájára a hányatott sorsú szombatos felekezetnek éppúgy szüksége van, mint a börtönben szenvedő Péchi Simonnak.

III. FEJEZET

1. textus {1.}

Ettől a fejezettől kezdődően már mindkét másolat feltünteti a textusok mellett azok sorszámát is.

‘Aqavjá’ b. Mahalale’él bölcsességeit Péchi híven közvetíti. Az interpretáció többlettartalma a „kell” beiktatása, ami a halál és az isteni ítélet emberi akarattól független voltát és bekövetkezésének bizonyosságát hangsúlyozza.

Az eredeti szöveghez képest betoldás továbbá egyes képeknek a kibontása, érzékletessé tétele is, például héb. מַטְפֵּה טְרוּחָה (‘büdös csöppből’), Péchinél: „bujálkodásnak büdös csepp véreből”; רַמָּה וְחֹלְעָה... לְמִקְוָם (‘féreg és kukac helyére’), Péchinél: „féreg, nyúvek emésztésére”.

2. textus {2a.}

A textusban Péchi saját korabeli erdélyi viszonyaira vonatkoztatja a héber szöveg politikai felhangú utalását (‘imádkozzál a királyság békéjéért / jólétéért’): „...az ország és fejedelmek békességéért”.

Az összetett mondat folytatása (magyarázat; időhatározói feltételes alárendelés): ‘mert ha ennek félelme nem volna [ti. a királyságé – genitivus obiectivus], egyik ember a másikat / egymást élve elnyelné’. Péchi felrúgja a tagmondatok közti tartalmi-logikai viszonyt (nála: helyhatározói alárendelés), s a mondatban lévő mondatrészi minőségeket is megváltoztatja. Így az 1. tagmondat er. alanya מִרְאֵה (‘félelme’) Péchinél állítmányi szerepben jelenik meg (‘nem féltik és imádságokkal nem segítik, nem őrizik’), és az alany nála az ‘emberek’ lesz. Teljesen másként értelmez tehát, mint az eredeti; csakúgy, mint a 2. tagmondatban. A בִּלְעָו (‘elnyeli azt’) aktív állítmány ugyanis az רַעְדָּה אִישׁ אֶת אִישׁ (‘egyik a másikat’) logikai egységgel egyeztetendő, a חַיִּים (‘élve’) az állapothatározó. Péchi, ettől eltérően, az ‘egymást’ az előző tagmondatba emeli be, és az חַיִּים-ot alanyként fogva föl, az állítmányt passzív jelentéssel adja vissza (‘ott az élet elnyeletik, elvész és elemésződik”).

Az eredeti kontextus szekuláris képzetkörét így Péchi szakrális s főként morális síkra tereli. Úgy tűnik, lényegesebb szempont számára az egymás iránti felelősségvállalás a közélet vezetősége iránti tisztelet tudásnál. E fordítói koncepció háttérében ismét a múltjával leszámoló politikust kell elképzelnünk.

3. textus {2b–3.}

A szefárd imakönyvekben is meglévő szöveghagyomány R. Hananya maximáit külön misnában tünteti föl – Péchi a 3. misna esetében e rendszer szerint tagol. A 4. misna rendjét viszont már nem veszi figyelembe: R. Shim'on mondásait az előzővel együtt közli.

Ez az összefüggő, nagyobb szakasz többnyire szó szerint követi az eredeti szöveget, kivéve: a bibliai locus (Mal. 3,16) יָתַב ('íratott') szava, aminek nif'al voltát Péchi nem ismeri föl, és aktív (sőt műveltető) igével adja át („felíratá”); ugyanennek az idézetnek a tagolása, Péchi ugyanis a לִפְנֵי-vel ('előtte') zárja a bibliai mondatot, és az az utáni szavakat már az *Ávot* interpretációs eszközének véli: „mondom azokról, kik félik őt...”; az *egyre* irányuló kérdés föltevése (אָחַד מִן שְׂפִילוֹ 'honnét, még akkor is, ha csak egy'), ahová Péchi az előző választ (mint a törvénytannalás következményét) is megfogalmazza a tényleges feleleten kívül; R. Shim'on mondásainak jelennel (illetve jövővel) való átírata (a múlt idő helyett); az 1. és 2. mondás אָמַר igéjének szenvedő szerkezetű realizációja: „szóval való emlékezet sem lesz”, illetve „beszéde találtatik közöttük”; a *Yesh 'ayá*-beli מָקוֹם (Yesh. 28,8) „tisztá helyként” való értelmezése, holott a rabbinikus nézőpont *Isten*-nek olvassa.

Az eltérések mellett fontosak azonban a magyar nyelvi keretek közt megvalósuló fogalmi egyezések is. A שְׂכִינָה az Istennek a képze, az isteni jelenlét ember által érzékelhető voltának a kifejeződése, fordítása éppen ezért általában 'isteni jelenlét'. Péchi először „az Isteni méltóságnak bizonyos jelen volta”-ként fordítja, teljesen visszaadva ezzel a lényegi jelentést; másodszorra pedig még tovább megy a fogalmi precizításban, a kifejtés mellett („az isteni méltóságnak dicsőséges jelen volta”) mind a héber שְׂכִינָה kifejezést, mind pedig a latin megfelelőt feltünteti („Praesentia”).

Szemléletes a קִיבַע, itt 'megszab' jelentésű szónak a tolmácsolása is: „kirendeli”, „szakasztja”. E két szinonimával Péchinek sikerül az ige 'parancsolni', illetve 'meghatározott mennyiséget adagolni' árnyalatait kellőképpen érzékeltetni.

Továbbá pontos a מוֹבַח מְחִים átültetése (szó szerint: 'a halottaknak áldozatai' – genitívus obiectívus). Péchi helyesen meglátja a mögöttes utalást: a 'halottak' alatt 'halott bálványok' értendők. Megoldása tehát a következő: „holtaknak áldoztakat”, amit ráadásul meg is magyaráz – hiszen tisztában van azzal, hogy idegen kultúrában a kép szokatlanul, bizarrul hathat – egy zárójeles közbevetéssel: „(azaz a bálványoknak áldoztattakat)”.

A textus következő figyelemre méltó fordítási megoldása a *Yehezqé'l* idézettel kapcsolatos (Yeh. 41,22). Péchi az „Angyal” szó betoldását szükséges-

nek véli a kontextusból kiragadott mondat értelme szempontjából, és az idézet itteni elhelyezkedésének indoklásaképpen egyaránt.

S végül azáltal, hogy a לפי ('előtt') prepozíciót „orcája előtt”-nek fordítja, az előljárószó פנים ('arc') *etymon*-jára utal.

4. textus {4.}

R. Hananyá b. Hakhina'y mondását a magyar szöveg némileg módosítva írja le. A העורר 'ébren levő'-t jelent. Péchi ezt úgy érti, hogy „kint vigyáz”, „nem takarodik be”, mintha csak a következő tagmondat *utcai* képét vetítené előre.

A מתחייב בנפשו „adós lelke veszedelmével”-nek fordítja, irodalmiasan és helyesen. Az ismétlő-kiegészítő betoldással azonban („maga keresi maga tulajdon veszedelmét”) az eredetihez képest talán jobban kihangsúlyozza a bűn elkövetésében való személyes felelősséget.

5. textus {5.}

A következő textusban a bölc's nevét Péchi (illetve a másoló) Haqáná helyett „Dacana”-nak olvassa. Maga a szöveg az eredeti misnának pontos közvetítése. A מלכות-ot a már ismert módon aktualizálja („ország, fejedelem”); a דרך ארץ-et ez alkalommal „község”-nek fordítja.¹¹⁷ Az akaratlagos tett leírásában egy fokkal erőteljesebb kifejezést használ, mint a héber semleges stílusértékű lexéma (פרק: 'levet' / 'elvet', 'kibont' / 'kibogoz' / 'megold'; Péchinél: „eltaszítja”, „leszaggatja”).¹¹⁸

6. textus {6.}

A 6. (illetve a másik szöveghagyomány alapján 7.) misnában a bölc's megnevezése Péchinél problematikus. Két különböző névvel illeti a tekintélyes személyt ti.: „R. Chalapha”, aki „Chanania” is egyben (Bét-féle változat). Valójában R. Halafitá' a neve.¹¹⁹ A héber bevezető formula emellett említést tesz származási helyéről (איש כפר חנניה): 'Hananyá-falubéli férfi', ezt a helynevet olvassa Péchi személynévként. Nem minden alap nélkül, hiszen a כפר a mondatban önmagában állva (mint ahogy Péchi értelmezi, hiszen a Hananyá eddig személynévként jött elő) a Caparnaum helységnevet jelölheti (tapadás).

¹¹⁷ A „község” valószínűleg itt is 'közönséges', 'általános' értelmű.

¹¹⁸ A „vizontág” kötőszó a mai magyar köznyelvben már nem használatos. Régen annál inkább az volt – 'vmihez hasonlóan', 'kölcsonösen' jelentésben.

¹¹⁹ Más szövegvariánsok hozzátesszik a ben Dosá' „apai nevet” is.

A mondások tömörségét Péchi ezúttal is feloldja. Minden egyes kérdést kiegészít: „de honnét bizonyítod, hogy ahol X-en munkálkodnak is a szent törvény igéjében, ott vagyon...” (er. 'de honnét, hogy ahol X-en?'). A szóismétlést is kerüli: „ott vagyon”, „rájuk száll”, „jelen vagyon”, „vele vagyon” (a Shekhináról).

Ekkor még Péchi nem rendelkezhetett azzal a rabbinikus tudással, amit a hagyományban felnevelkedtek birtokolnak – bizonyíték erre a két bibliai idézet összekeverése, amik éppen a számok megalapozottságát hivatottak igazolni (vö. az „öt” és a „három személy”-t alátámasztó pásuqokat).¹²⁰

Az Exodus-mondat citálásakor (Ex. 20,24) Péchi mellőzi az igealak (אוֹכִיר) precíz visszaadását: az אוֹכִיר אֶת שְׁמִי 'megemléttetem az én nevemet', azaz: 'okozom, hogy az én nevem említve / emlékezve legyen' tárgyias szerkezetet ugyanis „említed, emlékeztet tész az én nevemről” szerkezetnek fordítja.

7. textus {7a.}

R. 'El'ázár mondását Péchi a szövegösszefüggés egészének ismeretében tolmácsolja, erre utalnak a következő betoldások: „az Istennek” (noha az eredetiben csak személyes névmás szerepel); „sajátja, tulajdona az ő Szent felségének” (a héber csak birtokos névmást ír); valamint a magyarázó-nyomatékosító állítmányhalmozás: „így bizonyította, mondotta ezt”.

8. textus {7b.}

Az Albeck-féle kiadás a következő mondást R. Shim'onnak tulajdonítja, de lábjegyzete hozzá a másik szövegvariáns szerinti R. Ya'aqov nevet is.¹²¹

A misna életkép-felidézéssel beszél el egy tanulságot. Ebben a rövid elbeszélésben az időlinearitásért participiumban álló igék felelősek. Péchi a participiumok egyidejűséget kifejező tulajdonságát (מַדְרִיג: 'jár', מְפַסֵּק: 'félbeszakít', שֶׁנֶּלֶם: 'tanul') jó érzékkel megragadja a határozói igenevekkkel: „egyedül jár – olvasván, tanulván – közbeszakítja”; s hogy az אוֹמֵר-t mozzanatos jelleggel adja vissza („kezd mondani”), a narratívum narratív ismérvének tesz eleget (utóidejűség).

¹²⁰ Péchi az 'Ámos-idézetben (9,6) szereplő אֶמְדָּה főnevet ('csomó', 'köteg') annak pontos megfelelőjével adja vissza: a „csomolék”, „csomolékkötés” régi magyar kifejezés ugyanis 'köteg'-et, 'bog'-ot, 'gombolyag'-ot jelent; e főnév és a göngyöleg-gel analóg *csomolyag* ma is él a népnyelvben.

¹²¹ Hanokh Albeck, Ed., Comm., i. m., 365. p.

9. textus {8.}

A textus eredetije iránti hűség Péchi egész fordításában megnyilvánul. Két sajátoságot fontos azonban kiemelni: szépírói törekvését a szóismétlés elkerülésére – a דבר-*t* ugyanis hol „igé”-nek, hol „dolog”-nak, hol pedig „beszéd”-nek fordítja (a főnév potenciális jelentésköréből kiindulva); valamint hogy a magyarban meghonosodott műszavakat itt is héber hangalakjukban tünteti föl: a Misnát „Misné”-nek; és tévesen „Talmud”-nak a misnai szakszókincs valójában Bibliára vonatkozó szavát.

10. textus {9.}

R. Haniná' b. Dosá' két mondása alkotja e misnát; azaz az első mondása megkettőzve, egy változó elemmel. A kulcsszavak (magyarra fordítva): bölcsesség, istenfélelem – jócselekedetek. További nyelvi játékot a קדם ('valamit megelőzni', 'előbb lenni') és אדם (hitpa 'él 'megmarad') igék képeznek. A misna struktúrája ritmikus ismétlődésen alapul tehát.

Péchi ezt a zeneiséget, ritmikus ismétlődést érvényre juttatja azáltal, hogy nem kerüli a szóismétlést: „több és nagyobb” (3x), „bölcsessége” (5x), a „tudománya és bölcsessége” (3x), illetve hogy a אדם-ot „nagyobb” és „több” szavakkal fordítja, amelyek már a következő, hasonló struktúrájú misna állítmányával csengenek össze.

11. textus {10a.}

R. Haniná' ezúttal is olyan kijelentéseket tesz, amelyek egyforma elemekből tevődnek össze: a két állítás – következtetés – közt a különbség mindössze a létige tagadása (אין: 'nincs').

A ונתן (itt: 'öröme van') Péchi „kedves alkuvás”-ként ülteti át – a kifejezés háttérében a pozitív tartalmú 'egyezségre / egységre jut', 'megállapodik' képet kell felismernünk.

Továbbra is jellemző Péchi fordítására az állandó jelzőhalmozás, értelmi kiegészítés: „kedves”; „...és szereti azt”; „kedves, csendes”.

12. textus {10b.}

R. Dosá' bölcsességét Péchi önálló textusba foglalja (mint például a szefárd ritusú imakönyvben is meglévő hagyomány).

A textus eredeti szövegének üzenetét megérti és kellő hatással kívánja továbbítani. Ennek érdekében változtatja meg a שיחה ('beszéd') önmagában semleges stílusértékű szót a hatásosabb „megvesztegetés” kifejezéssé (így a valójában 'gyermekkel való beszélgetés' Péchinél „ifjúságnak és gyerme-

keknek megvesztegetése”),¹²² a ישיבה-t ('ülés', 'tartózkodás') „heverés”-sé,¹²³ és illeszti be a „trágárkodó” jelzőt az er. ezt nélkülöző tagmondatba (így a héber 'tudatlanok gyülekezési házaiban való tartózkodás / azok látogatása' Péchinél „a község trágárkodó gyülekezeteiben való heverés”).¹²⁴ Miután mindezen vétkeket szemléletesen lefesti, egy (ugyancsak) erőteljes képpel fenyegetővé is teszi: „kitakarítják idő előtt az embert a világból”, az er. enyhébb 'kivezetik / elűzik az embert a világból' helyett.

13. textus { 11. }

A következő misnát – R. 'El'ázár mondásait – Péchi pontosan tolmácsolja. Két esetben tér csak el az eredetitől: a felsorolás er. 3. tagját ('és aki nyilvánosan gyalázatnak teszi ki társát') az utolsó helyre teszi; illetve bővít: az utolsó mondat nominalitását igei állítmányokkal oldja fel („benne lesz”; „találtatik”).

A héber rokon értelmű szavait a becsmérő cselekedetek leírásánál magyar szinonimákkal felelteti meg: „megfertőzti”, „felfejti”, „gyalázza”, „idegen magyarázatra fordítja” (amely képben mind az elfogadott, bevett tradícióellenesség, mind pedig e magyarázat *téves* volta benne rejlik), „fejéridi, gyalázza” (ahol is a לבן – itt hif'il – ige elsődleges jelentését is feltünteteti szinonimaként).

14. textus { 12. }

Az Albeck-kiadás szerinti 12. misna, tehát a következő, R. Yishmá'él mondásait örökíti meg, Péchi azonban ezeket a mondásokat „R. Simon”-nak tulajdonítja, és másként is értelmezi, mint ahogy a standard fordítások szokták.

A רץ הוא קל לראש azt jelenti jelen esetben, hogy 'légy gyors a feljebbvalóhoz', azaz 'mindig igyekezz a parancsot végrehajtani'. Péchi talán a ראש-t az emberi életkor *elejére* vonatkoztatja, ezért fűzi hozzá, hogy „ifjúságodban”. Ám az is lehet, hogy nem az explicit mondatra támaszkodik, hanem szabadon interpretál, és az „isteni szolgálatra” kiegészítés az, aminek háttérében a ראש (mint 'tekintély', 'elöljáró') húzódik. A kontextust tekintve adekvátan megadja viszont a קל 1. jelentését, halmozott mondatrész minőségben, a „gyors” rokon értelmű szavaként: „könnyű természettel”.

¹²² A „veszteget” alatt a szó régi használatú jelentése értendő, ti. 'tétlenül időt veszteget, időzik valahol' (itt: valakivel).

¹²³ Ebben a szóban is a 'henyél', 'tétlenül / haszontalanul mulatja az időt' jelentésárnyalatot kell felfedeznünk.

¹²⁴ A „község” itt 'tudatlan' értelemben szerepel.

A 2. felszólítás, a נוח להשחרר, az 1. utasítás gondolatmenetét folytatva és a 3. szellemében azt jelenti, hogy '[légy] kedves a fiatalsághoz'. Péchi is az előző felszólítás magatartási normájából indul ki, de úgy fordít, hogy „vénségedben is ugyanabban maradj meg”. A תשחרר főnevet tehát éppen ellenkező értelműnek véli, a נוח nomen pedig, melynek igei eleme az előző tagmondatban helyezkedik el (הוי), igeként olvassa (נוח többek közt 'megmarad' is).

A 3. mondást pontosan visszaadja, sőt, az imperativusi létige és participium (הוי מקבל) kombinációját is szemlélteti: „légy minden emberekhez és fogadjad őket...”.

15. textus {13.}

A textus sajátosságai a következők.

A קלות ראש a 'könnyelműség' idiómája; Péchi az állandósult szókapcsolatot nem az egyszavas megfelelőjével, hanem kissé körülményesen, összetevőiben fordítja: „maganagyással való feje felhányyása”.

Az ערוזה ('nemi gyalázat', 'tisztátalanság'; 'obszcenitás') szónak Péchi a konkrét szexuális vonatkozását a „szemtelenység” szóval nem érezteti kellőképpen.

Szintén nem tükrözi a „csatolnak, rekesztnek” fordítás az eredeti סיג ('kerítés') főnévi természetét. A főnév igei eredetét viszont (alapszavát, tövét) visszaadja (→ 'körülkerít', 'be-, elrekeszt', 'körbefog,-csatol').

További példák a textusban lévő fordítási eltérésekre: a מסורה-et ('Maszóra', 'Maszóret', 'hagyomány') Péchi „sanyargatások”-nak fordítja – talán a מסר ('átadni') mint 'önmagát átadni' → 'lemondani' gyökből kiindulva?; a פרישות-ot pedig a szó elsődleges értelmével („elválás”, „szakadás”) ülteti át, az ide inkább illő absztraktabb 'önmegtartóztatás', 'valamitől való tartózkodás' jelentése helyett.

16–18. textus {14.}

Péchi R. 'Aqivá' újabb mondásait (melyek azonos szerkesztési elvre és mondanivalóra épülnek)¹²⁵ az eredetivel ellentétben három textusba különíti el (egy misna).

Fordítási sajátosságai: az „Istennek” szót Péchi kiírja oda is, ahová a héber nem, akire az eredeti csak a szövegösszefüggéssel, illetve grammatikai eszközök igénybevételével utal. Továbbá: az előforduló igeörzsi karakterisztika

¹²⁵ Állítás – magyarázat – az állítás megerősítése – az előbbi magyarázatban foglalt tény nyomatékosítása, tudatosítása által.

kumot, ahol a magyar nyelvi keret megengedi, képzőkkel, ragokkal Péchi mindig híven jelzi, ahol viszont nem, ott az azonos értelem alapján alakítja át: נברא „teremtetett”, נקרא „hívattatnak”, נתן „adattak”; de aktív szerkezetű transzformálja: נודעת להם (‘tudva van / tudott lett számukra’) „tudtukra adta”, „tudniuk és érteniük adta”. Végül: a 18. textusban, hogy a *Példabeszédek*-beli vers elhelyezkedését érthetővé és indokolttá tegye, beilleszti a „tudomány” szó mellé az „eszköz”-t is, amivel a misnában eddig elhangzottakra reflektál.

19. textus {15.}

A következő textus elején az összetartó erőt biztosító kiegészítést mondatok közti szintre emeli („ugyanazon mondotta”).

R. ‘Aqivá’ mondásának szabad akarat kérdését tárgyalva Péchi hozzáfűzi azt, hogy a „jóban”, az egész kijelentést tehát így fordítja: „szabad akarat, választás engedtetett a jóban” (er. ‘a szabadság adott’). Hogy ezen azt érti-e, hogy az ember Istentől eredő joga csakis a jónak választására korlátozódik (s a rosszra való akarat a negatív pólustól, a Sátántól származik?), vagy pedig pusztán csak a következő tagmondat első szavát olvassa egybe ezzel a tagmondatdal,¹²⁶ nem világos, mindenesetre akármi legyen is az ok, a szöveg így – egy nyelvi elem betoldásával – olyan teológiai tétel kimondására válhat alkalmasá, amely nem fedi az eredeti szemléletet.¹²⁷

A נדון (‘ítéltetik’) helyett „forog” igét fordít, ami tompítja a mondás élet (tulajdonképpen ‘irgalmassággal ítéltetik’ Péchinél: „irgalmasságból forog”). Az ítélet képzete azonban nem marad teljesen említés nélkül, az utolsó mondás fordításából Péchi már nem hagyja ki („mindenek a cselekedeteknek több és nagyobb mivolta szerint ítéltetnek...”).

20. textus {16.}

A következő misna az előzőben megfogalmazott doktrína kereskedelmi nyelvre való átültetése.

A mondás legtöbb kifejezését, tagmondatát Péchi szinonim kifejezésével, illetve tagmondatával együtt adja vissza, ezáltal válik a vízió színessé, élővé: például er. ‘boltos’ Péchinél „kocsmáros, osztogató sáfár”; er. ‘és a kéz ír’ Péchinél „azon az író kéz rajta vagyon, mely szüntelen mindent ír” stb.

¹²⁶ Esetleg a másoló is elkövethette ezt a hibát.

¹²⁷ Albeck kommentárában külön hangsúlyozza, hogy ez a hatalom (רשות) jó és rossz közti választásra jogosítja az embert (Hanokh Albeck, Ed., Comm., i. m., 367. p.).

Néhány ponton azonban nem egészen precíz a fordítás. Ilyen például az er. 'mindenki, aki kölcsönözni akar' tagmondat „és akik megfosztatnak nagy szorgosan”-ként való fordítása; a גבאים ('gyűjtő', 'pénzbeszedő') főnév teljes elhagyása a fordításból; s végül a 'fizetséget behajtanak az embertől' már-már magyarázatszerű közvetítése: „bosszút állnak az emberen és megbüntetik vétkéért”.¹²⁸ E magyarázó jelleget még stílusossá és hatásossá is teszi zárójeles közbevetésével.

21. textus {17.}

R. 'El'ázár mondásainak fordítására az értelmi és irodalmi hatást keltő betoldások jellemzők: az אילן ('fa') „zöldellő, fennálló fa”-ként való átültetése, az „ágai-bogái” ikerszó használata (az er. csak 'ágai' helyett); a 'szél' szemléletesebb, megrázóbb „szélvész”, illetve „fergeteg” képekkel való fordítása; a héb. באה 'jön' és נשב 'fúj' igék „talál”- és „rárohan”-ként való olvasata; a szó szerint 'arcára fordítja' (הרפכתו על פניו) viharleíráskor líraibb „tövéből-fenekéből felforgat”-fordítása; valamint a bibliai idézetek (Yer. 17,6;8) egyéb kiegészítései: a „mezítelen” jelző használata mint az er. 'magányos' (implikált) jelentéstartalom ekvivalenciája; az állapothatározói többlet („szomjúságokban”; illetve „zöldellenek igen szépen”); a „szép csergedező patakok” kép alkalmazása az er. szimpla 'folyó' helyén; a בצרה ('szárazság', 'aszály') kifejezés időhatározói mellékmondatban való kifejtése („mikor az esők megtiltanak”); és végül a דאג 'aggódni' ige „retteg”, „vesződik” szinonimákkal való erőteljesebb, kifejezőbb közvetítése.

Péchi művészi kifejezőereje, irodalmi nyelvhasználata kézzelfoghatóan megnyilatkozik, ha csak e textust tekintjük is. Stílusérzéke, szakértelme kimagasló, méltán nevezhetjük fordítását műfordításnak.¹²⁹

22. textus {18.}

A fejezet utolsó misnája R. 'El'ázár b. Hismá' hasonlatait tartalmazza.

Péchi קנין-t (*Qinnim*: misnai traktátus elnevezése, mely a madáráldozatokkal foglalkozik) „fészken talált madár”-nak fordítja a Deut. 22,6-ra támaszkodva (és egyben fel is tüntetve a kifejezés *etymon*-ját: קן: 'fészek'). A נדה-t magyar

¹²⁸ A אע ige nif'alban valóban jelentheti azt is, hogy 'megbosszul'.

¹²⁹ Szakmai elmélyültségét, nyelvi tudatosságát pontosan e textus kapcsán is igazolja, a textushoz fűzött magyarázatában ugyanis a héber (általa „zsidó”-nak nevezett) ערער szót külön is megmagyarázza: „...mint a pusztában való Tamariscus (annak akarjuk tudni a Myricat, a zsidó szó Ararart), ki soha végét nem látja maga dolgainak...”.

megfelelőjével közli: „havifolyás”. A הַנּוֹף-ot (itt a הַלְכוּת-tal birtokviszonyban: 'fontos / fő előírások') ismét konkrét értelmében adja vissza: „teste, velege”.

A misna 2. felében előforduló szakkifejezéseket vagy újra etimologizálja (תְּקוּפָה: 'asztronómia' – Péchinél: „csillagok járásai, tartozásai, terengései”, a תְּקוּפָה 'körforgás'-ból),¹³⁰ vagy eredeti hangalakban latin betűkre írja át (גִּמְטְרִיאוֹת: 'aritmetika' – Péchinél: „Gymmataria”), vagy pedig etimologizálja és körülírja (פֶּרַפְרָת: elsődleges jelentésben 'saláta', 'hasé' mint 'étvágygerjesztő', illetve 'desszert'; itt: 'pótlék', a חֲכָמָה-val birtokviszonyban: 'pótfilozófia / -bölcseesség' – Péchinél: „mint étel után gyümölcsön való szedegetések...”).

Ez utolsó misna tartalma annyira foglalkoztatja Péchit, hogy a textus Yabec-féle magyarázata mellé megfogalmazza saját gondolatait is (főként a kabbaláról, amelyhez még az Újszövetséget is idézi).¹³¹

Nem megalapozatlan tehát az a hagyomány, amelynek szellemében a szép-író Kemény ábrázolja Péchit:¹³² mint aggastyán tudós visszavonultan él saját birodalmában, ahol különböző asztronómiai, asztrológiai kalkulációkkal, titkos tudományokkal, csillagok állásán alapuló jóslások készítésével tölti idejét, inkább otthon érezve már magát az égi, mint a földi világban.

¹³⁰ A körforgás-jelenséget jól érzékelteti ellenpontjainak megragadásával: a „tartozás” a 'megállás', 'megpihenés', 'fogódzás' és a „terengés” a 'jobbra-balra térés', 'térülés-fordulás' kifejezése.

¹³¹ Saját interpretációját a következő szavakkal fejezi be: „Kérlek pedig édes olvasóm, hogy a kis digressziót, melyet az előttem levő kommentáriuson kívül kelletik ide jegyzennem, ne nehezeld.”

¹³² A *rajongók* című regényében (1858, i. m.).

IV. FEJEZET

1. *textus* {1.}

A 4. peraq 1. misnájának kérdéseit-feleleteit apróbb eltérésektől eltekintve pontosan átadja Péchi.

B. Zomá' kérdéseinek fordításában Péchi a magyar nyelvi gondolkodás jellegéből adódóan, kiteszi a határozott névelőt a melléknevek elé – egy kivétellel: „kicsoda erős?” –, és így tulajdonképpen főnevekké változtatja őket („kicsoda a bölcs?”; „kicsoda a gazdag?” stb.). A határozottság folytán bekövetkező főnevesülés azt jelzi, hogy a felsorolt tulajdonságok birtokosa eggyé válik tulajdonságával, elválaszthatatlan lesz tőle, nem létezhet nélküle (részegész érintkezésen alapuló szókép). Péchi tehát grammatikai jelölőelem segítségével megint módosít az eredeti tartalmon: amely az eredetiben *egy bizonyos* attitűd, magatartásforma, Péchinél *lényegi* tulajdonsággá, életformává válik.

A *textus* egyéb sajátosságai: az első *Zsoltárok*-beli idézet Péchinél teljes mondatos, mint például a szefárd rítusú hagyomány szerint is (Zs. 119,99), szemben az Albeck-kiadás szövegezésével (csupán a vers 1. fele).

A 3. karakter („gazdag”) tárgyalásakor ismét *Zsoltárok*-beli idézet szerepel a meghatározás alátámasztásául (Zs. 128,2), melynek rokon értelmű kapcsolatos felsorolását hermeneutikai jelentőséggel interpretálják (citátum: 'boldog vagy és jó neked'; s az idézet *Ávot*-értelmezése: 'boldog vagy – ezen a világon, és jó neked – az eljövendő világon'). Péchi szinte eleve a rabbinikus értelmezés perspektívájából fordítja a verset: „Mikor kezded munkájával élsz, boldog vagy, és jól leszen dolgod a jövendő világon”, kontaminálva tehát magát a bibliai szöveget a misnai interpretációval.

Az utolsó fordítási jellegzetessége a *textus*-nak a *Shemu'él*-mondatbeli קל' ('könnyűnek / csekélynek lenni' → 'megvettetni') igével függ össze. Péchi ugyanis „meggyaláztatom”-nak fordítja. Ez a megoldás azonban nemcsak a beszédhelyzetnek megfelelő (hiszen Isten beszél egyes szám első személyben), hanem a műveltető képző alaki egybeesése által (-at / -et; -tat / -tet) a szenvedő jelleget is kifejezi (-atik / -etik; -tatik / -tetik igerag).

2. *textus* {2–4.}

A következő *textus* R. 'Azza'y, R. Levitás és R. Yohánán b. Beroqá' mondásait tartalmazza (er. 3 különálló misna).

Főként stilisztikai különbség az eredetihez képest az egyszerű szavak összetett szavakkal, illetve szószerkezetekkel való átültetése vagy kiegészítése,

például: héb. elliptikus 'parancsra' (למצוה) Péchinél: „parancsolatnak teljesítésére”; héb. 'a bűntől' (מן העברה) Péchinél: „bűnöktől, törvényszegésektől”; héb. 'parancs' itt 'jócselekedet' Péchinél mindkettő: „törvénytöltés és jócselekedet” stb.¹³³

'Azza'y 2. gondolatsorát pontosan közvetíti Péchi, egyedül a דבר jelentését bővíti: „akármí”-ként (ez fedí az eredeti kontextuális jelentést), „marha”-ként és „állat”-ként is lefordítja ugyanis.¹³⁴

R. Levitás származási helyét Péchi kihagyja a fordításból (לוייטס איש יבנה), azaz 'R. Levitás Yavné-ből való férfi'), csak a nevét írja le.

Mondása – Péchi kiegészítéseinek köszönhetően – a reformáció egyházi nyelvezetére, prédikációs szövegeire emlékeztet – talán az Újszövetség felebaráti szeretetről szóló központi üzenetét is kihalljuk belőle? (a dőlő betűk jelzik a betoldásokat): „Igen igen alázatos lelkű légy minden embereknek *előtte: meggondolván*, hogy az ember testi reménysége *akármely nagy is*, csak nyű, féreg, rohadandóság.”¹³⁵

A következő bölcsességfordítás abban tér el az eredeti szövegtől, hogy míg a héber kifejezi az utolsó mondat előzőekkel való logikai összefüggését, addig Péchi megoldása egy látszólag független ténymegállapítást közöl.

A héber logikai-tartalmi viszony ugyanis választói természetű közbevetés, a 'minden körülmények között' gondolat megfogalmazása: 'akár véletlenül, akár készakarva gyalázzák az Istent / történik az istenkároklás, [mindenképpen] büntetést szenvednek miatta' (er. fordítva: a körülményhatározó az állítmányi rész után). Az אחרד ... אחרד tehát páros kötőszó, többnyire modális árnyalatú választást jelez, vagyis annak jelölésére használatos, amikor a többféle lehetőség közül a beszélő számára mindegy, melyik jut érvényre. Péchi az אחרד páros funkciójú jelentéstartalmát nem ismeri, önálló és elsődleges értelmével fordítja, ezért alkot a misna 2. fele nála külön egységet a mondanivaló szempontjából: „Vagyon oly, ki tudatlanságból, vagyon oly is (...)”.

¹³³ A régies „töltés” ebben az összefüggésben a 'teljesítés', 'megvalósítás' jelentésben szerepel.

¹³⁴ NB: Az „állat”-nak van 'dolog' jelentése is, ha ezt a jelentéstartalmat érti Péchi rajta, akkor az „állat” szó használata esetén mindössze szinonimahalmozásról, nem pedig jelentésbővítésről van szó. Mindazonáltal a *marha* a régi magyarban a 'vagyon', 'kincs' jelentésen kívül 'áru'-t, 'jószág'-ot, 'háziállat'-ot is jelent, s amennyiben ez utóbbi jelentéssel használja, általában elmondható, hogy Péchi az דבר – אדם szembeállításon az ember – állat fogalompárt képzei.

¹³⁵ A „nyű” 'féreg', 'tetű' jelentésben a „féreg” valódi szinonimája; a vitatott eredetű „rohadandóság” elvont fogalom pedig a 'rothadás', 'elenyészás', 'felbomlás' megjelenítése.

3. textus {5a.}

R. Yishmá'él mondásait Péchi magyarázó kiegészítésével tolmácsolja. Bővítései a mondatban: „aki *csak* avégre tanul, hogy...” (e tanulási cél alacsonyabb értékének kifejezése); „*mást is* taníthasson”; „*annyira való* ajándék az neki *Istentől*”; „*arra való*t, mellyel *másokat is* taníthasson” (az illető számára adatott képességnek, tudásnak tehát a mennyiségén van a hangsúly – jelzi kiegészítésével Péchi); „*szakasztatik* annak *annyira való* ajándék az *Úristentől*” (a már említett mennyiségjelleg kiemelésén túl az „agens” megnevezése a betoldás az eredetihez képest, illetve figyelemre méltó a fordításban az igehasználát az ismétlés elkerülésére); „...beteljesítésére való t a *szent tudomány*nak és *parancsolat*nak” (az implikált jelentéstartalom kimondása).

4. textus {5b.}

R. Cádóq mondása külön textust alkot Péchinél.

Érdekessége a fordításnak a mondat 2. fele. A קרדם jelentése ugyanis: 'ásó', Péchi „fejszé”-nek, „bárd”-nak fordítja. A חפר ige 'ásni', a קרדם-mal összefüggésben tehát: 'ásóval ásni'. A tárgyiasított kép azt szimbolizálja (vagyis az ellen tiltakozik), hogy a Tóra szavai az önzés eszközéül is felhasználhatók ('és ne [tegyed őket] ásóddá, hogy ássál velük'). Péchi a tiltást eleve absztraktabb értelemben közvetíti: „se fejszédé, bárdoddá, hogy azok után keressed, egyed kenyeredet”.

5. textus {5c.}

A következő bölcsességet, Hillél mondását ugyancsak külön textusba ágyazza, noha az egyes szöveghagyományok az előzővel egy misnában tárgyalják.

Péchi most inkább megrövidíti a szöveget, mint hozzátold.

Kihagyja először is a כך ('így') adverbiumot a bevezetésből, valamint a למדת ה' ('ezt tanultad') visszautaló-felidéző-összekötő formulát. A נשל ('elragad', 'elvesz') tranzitív aktív igét pedig a tárgyat magába olvasztó, szenvedő szerkezettel adja vissza („kiszaggattatik”).

6. textus {6.}

Megfelelően tolmácsolja azonban a következő misna igei aspektusait. Ahol a héberben aktív alak van, ott Péchi is aktív igével él fordításában, ahol passzív, ott passzívvval: מכבד (pi'él, participium) – Péchinél: „megbecsüli”, „tisztelet”; מכוּבד (pu'al, part.) – Péchinél: „tiszteletetik”, „becsültetik”; מוּחלל (pi'él, part.) – Péchinél: „gyalázza”, „fertőzteti”; מוּחלל (pu'al, part.) – Péchinél: „meggyaláztatik”.

További megjegyzés e textushoz a הַגִּי-*nak* a fordítása. Péchi megint az eredeti, főnévi jelentésével adja át,¹³⁶ a kontextusba talán jobban illő visszaható névmási jelentése helyett: er. 'ő maga is tiszteltetik...'; Péchinél: „annak teste...”

7. textus {7–8.}

Az Albeck-kiadás szerinti 7. és 8. misnát Péchi egyetlen textussá vonja össze. R. Yishmá'él 1. mondásának kifejezéseit Péchi biztos tudással fordítja magyarra. Talán csak a הַגִּי-*t* nem a pontos magyar megfelelőjével közvetíti: a 'rablás', 'elnyomás' jelentésű szót ugyanis a szövegkörnyezet jelentésre gyakorolt hatásának átengedve „hamis vád”-ként adja vissza.

A következő tiltás egyenes idézetét függő mondatná változtatja át: er. 'és ne mondd: fogadjátok el a véleményemet!' – Péchinél: „ne kínálj (...) másokat (...), hogy fogadják...”; és a záró וְלֹא אֵינְךָ ('te viszont nem') tagolatlan utalást szerkezetileg és értelemszerűen kibővíti: „te pedig nem vetheted erővel rájuk a tetszésedet”.

8. textus {9.}

A textus maximájának névadójaként „R. Jochannan”-*t* tünteti fel Péchi, valójában azonban R. Yonátántól származik a mondás, Péchi (vagy a másoló) tehát rosszul olvashatta.

A gondolat a törvény betartása és megszegése köré szerveződik, különböző életkörülmények: gazdagság és szegénység esetén. Az állapothatározói szerepre ezúttal a בֵּן prepozíció utal. Péchi, amennyiben a בֵּן-*t* „ban”-*nak* fordítja („szegény állapotjában”, „gazdag állapotjában”), helyesen visszaadja az állapothatározói minőséget, viszont, mikor „miatt”-*nak* („gazdag állapotja miatt”, „szegény állapotja miatt”), okhatározói mondatrészé módosítja (er. szintén 'gazdagságban' – 'gazdagság közepette'; 'szegénységben' – 'szegénység közepette').

A következmény taglalásában Péchi „kényszerítessék megbontogatni”-*t* ír a héb. לְבַטְלָה tárgyi suffixumos infinitivus constructusra (szó szerint: 'hogy elmulassza azt'). A tömör kifejezésnek így nemcsak az értelmét, hanem a formai megjelenését is híven tükrözteti,¹³⁷ beleértve a סָפֵר főnévvel ('vége';

¹³⁶ Korábbi példát rá lásd 3,18.

¹³⁷ A tárgymegjelölés kivételével, de a magyar, ahol nem muszáj, oda nem teszi ki a redundáns alkotóelemnek minősülő mutató névmási tárgyat.

sing. 3., m.) való kapcsolódást is, hiszen a „kényszerítettessék” igei személyvégződése alatt jelen esetben a szenvedő / visszaható igei paradigma („kényszerítettetik”) felszólító módú sing. 3. alakja értendő.

9. textus {10.}

A R. Mé'irnek tulajdonított mondás fordítása nem teljesen fedi az eredetit. A textusban megjelenő fordítási eltéréseknek több típusa különíthető el.

Az első kategóriába az értelmező „közbeszúrások” tartoznak (hogy a szöveg mondanivalója érthetővé váljék): „az Úr törvényének tanulásában”, a héb. בחורה ('törvényben') helyén; és a „közbeszakasztottad... a szent törvényben való tanulásodat külső dolgaidért”, az er. בשלה מן התורה ('mellőzted / elmulasztottad a Tórát') szintagma fordításaként.

A második típust azok a hozzáfűzések alkotják, amelyek kommentátori megjegyzéseknek tekinthetők (a fenyítés kiélezése; egyéb szerzői intenciók): „tudjad bizonyjal, hogy sokan találkoznak arra valók, kik annak a te külső dolgaidnak eszét veszessék, elbontsák, és áldást nem láthatsz rajta”,¹³⁸ míg az er. igen egyszerűen כנגדך הרבה כגודך (‘sok zavaró tényező lesz ellened’); valamint a „hű szívvel, lélekkel” kiegészítés, amely a héberben egyáltalán nincs meg.

A harmadik egységet a nem helyénvaló fordítási megoldás képviseli. A לך תן שכר הרבה לתן ragozott személyes névmása (לו) az Istenre utal, ennek értelmében a mondás így hangzik: 'sok jutalma lesz Nekik [az Istennek], hogy neked adja'. Péchi azáltal, hogy ezt a szerkezetet „számlálhatatlan jutalmak adatnak teneked”-ként fordítja, nem hangsúlyozza kellőképpen a jutalom isteni eredetét (legalábbis nem olyan mértékben, ahogy a héber), bár az „adatik” passzív képzésű igealak az isteni kegyelmet evokálja.

10. textus {11a.}

R. 'Eli'ezer mondásának magyarra való átültetésében figyelmet érdemel az עובר עברה alakzat (figura etymologica). A héber a 'bűnt követ el' állandósult szó szerkezetet 'bűnt megszeg / áthág'-képpel fejezi ki (a figura etymologica természetéből kifolyólag); Péchi, hogy a kifejezés *etymon*-jait (a héber eredeti képzetet) érzékeltesse, ugyanakkor mégse okozzon képzavart, egy többszörösen alárendelt viszonyú tagmonddal fordítja le a frazémát: „törvénynek által hágásával egy bűnt megcseleksedik”.

¹³⁸ A „találkoznak” itt azt jelenti, hogy 'összejönnek', 'adódnak'.

Az erényes magatartás dicsőítését Péchi szemléletesebben ábrázolja, mint az eredeti, különösen az erény megtorlást kivédő, büntetést megelőző hatalmát (nyilván nem véletlenül, a gyülekezetet irodalmi eszközök „bevetésével” is ambicionálni kellett az Istennek tetsző magatartás követésére): héb. 'megtérés és jócselekedetek mint pajzs a büntetéssel szemben', Péchinél: „a bűnből való kitérés és a jóságos cselekedetek mint egy kerítéssel körül vesznek az Istennek ostromzásai előtt”.¹³⁹

11. textus {11b–12.}

R. Yohánán ha-Sandelár bölcs mondása önálló textusban szerepel Péchi kéziratában, csakúgy, mint az Albeck-féle hagyományon kívüli egyéb kiadásokban.

A bölcsesség magyarra való átültetésében egy mozzanatot érdemes megemlíteni, a סופה לרחקים interpretációját. Az *Ávot*-ban központi jelentőséget betöltő סוף ('vég') most a כנסיה-val ('gyülekezet') van egyeztetve (erről a sing. 3., f. tárgyi suffixuma tanúskodik), szó szerinti jelentése: 'vége [ennek a gyülekezésnek, hogy] megmaradjon', aminek az az értelme, hogy 'végül az ilyen gyülekezés megmarad'. Péchi a szó szerinti fordítást választja: „annak vége állandó, maradandó leszen” (s majd az állítás tagadása).

A következő misnát (R. 'El'ázár b. Shammu'a mondását) Péchi nem tagolja külön.

A bölcs nevét „Shamuach”-ként írja le. A patah furtivum valóban gyakran előfordul *h* hangnál (nemcsak ה, hanem mappiqos ה esetén is), itt azonban ע-nál szerepel.

Magát a mondást igen választékosan ülteti magyarra: például héb. 'legyen... [olyan] kedves' (יהי כבוד), Péchinél fokozatosan erősítve: „legyen... oly szorgalmatos oltalomban”; „úgy féltsed, oltalmazd”; „úgy féljed, féltsed”.

12–13. textus {13.}

A 12. textus megörökít egy téves olvasatot. Péchi a תלמוד-ot (itt: 'tanítás') תלמיד-nak véli, ezért „tanítvány”-ként közvetíti.

¹³⁹ Péchi reflektív fordítói munkáját jól szemlélteti a „prókátort fogad Isten előtt” részhez fűződő megjegyzése, ami egyben bizonyíték arra is, hogy ezt egészen biztosan nem a Yabec-kommentárból fordítja: „Azaz tolmácsot és oltalmazót, szószólót éretted, aki igazítson és igazítsa, oltalmazza dolgaidat, állapotodat Isten előtt, mint ez Jób. 33. bizonyíttatik. Ez bizonyosságot homályosan látván a magyar fordításban, nem szánom ide igaz értelemmel fordítván kifíni.”

A וְדָן elvont névszót „vakmerő kevélység”-ként fordítja, amiben nem érezzük igazán az er. 'szándékos / előre megfontolt bűn' jelentést.

R. Shim'on erkölcsi szózatát is csak az Albeck-féle szöveghagyomány illeszti egy misnába az előző mondással, Péchi tehát a többi által megőrzött tradíció szerint jár el.

14. textus {14.}

A következő textus és misna R. Nehora'y bölcsességét tartalmazza.

Péchi a birtokos szerkezetet alárendelő mellékmondatral írja körül, és azonnal értelmezi is: למקום תורה ('a Tóra helyére'), Péchinél: „annak a helynek utána,¹⁴⁰ ahol érted a szent törvényt gazdagon, bőségesen taníttatni” (azaz a „Tóra helye” ebben a kontextusban az a hely, ahol tanítók, mesterek laknak).

Két megjegyzés még e textushoz: a „törvény” úgy kerül a mondatba, hogy a személyes névmást Péchi „behelyettesíti” (héb. היא 'ó'); valamint: a ' fonémát nem veszi figyelembe a חבריך ('társaid') fordításakor, így nála egyes számú a főnév: „társad”.

A textus számozását Bét János elronthatta, mert kétszer fordul elő ugyanaz a sorszám az általa másolt változatban (a *Kalocsai kódex*-ben nem). Az Albeck szerinti 15. misna így ebben a kéziratban megint a 14-es számot viseli.

15. textus {15a.}

A יד-nak ('kéz') sokféle jelentése lehet. Szövegünkben az אין בידני realizationban a 'hatalom', 'birtoklás' elvont értelme érvényesül. Péchi ezt az absztrakt jelentést fölismeri: „...nincsen a mi hatalmunkban”.

Meglátja és visszaadja továbbá a mondatban megjelenő páros kötőszót is: לא ואף לא – „sem-sem”.

16. textus {15b.}

A következő textus kapcsán (Albecknél nem, máshol külön misna) érdekesség, hogy a Bét-féle kézirat R. Mattheyá' b. Hárás nevét *K*-val („Karass”), a *Kalocsai kódex*, a megszokott koncepciót követve, *Ch*-val írja át („Charass”).

Péchi textusa a héber eredeti tartalomnak megfelelő, ugyanakkor szép magyaros.

¹⁴⁰ Az „utána” szó itteni használatával Péchi már a következő tagmondat אחריו ('utánad') suffigált prepozíciójára mutat előre.

Az 1. utasítás fordítását jó nyelvérzéssel oldja meg. A héber mondatban אדם הוא מקדים ('légy megelőző, előbbi') egy birtokos szerkezettel kapcsolódik: אדם בשלום כל ('minden ember üdvözlésében'). Péchi az egyszerű mondatot összetetté alakítja (állandó határozói alárendelés), majd a status constructusban álló שלום-ot határozóvá változtatja („köszöntéssel és békesség-kívánással”), a vele birtokviszonyban lévő אדם כל-ot pedig közvetlenül alárendeli a קדם-nak (er. hif'il, participium), amely immár a mellékmondat állítmányi funkcióját tölti be: „minden embert megelőzz”.

A 2. felszólítás teljesen pontos fordítását egy módosítószó-betoldás zavarja meg: „Oroszlánok közt *akárcsak* fark lehess” (azaz ≈ 'már az is nagy szó').

17. textus {16.}

A következő misnafordítás sajátos tartalmi megoldásánál (פרהודור: 'előszoba', 'előcsarnok', Péchinél: „pitvar”; מרקלין: 'ebédlő', Péchinél: „ágyasház”, „palota”) izgalmasabb számunkra a formai összetevők tartalmi vetülete.

A בפני ('előtt') a העולם הברא-ra vonatkozik, vagyis a kijelentés fordítása: 'ez a világ hasonlatos az eljövendő világ előtti [oda nyíló] előcsarnokhoz'. Péchi a fogalmi síkot rögtön képi megfelelőjével helyettesíti: „mint a pitvar az *ágyas ház*, avagy *palota* előtt”, és magát a fogalmi síkot tekintethatározóként iktatja be a mondatba: „az eljövendő világra nézve”.

18. textus {17.}

Albeck felosztása alapján a 17. misna továbbra is R. Ya'aqov mondása. A személyes névmás helyén Péchi ezúttal sem mulasztja el feltüntetni a teljes nevet, névmási kijelölőjelzőjével együtt („ugyanezen”).

A fordítás pontos. Ha az eredetivel összevetjük, csupán néhány eltérést észlelhetünk: szórendi különbséget (Péchi a „jövendő világ”-ot a mondat elejére helyezi), azt, hogy a קורה főnév elsődleges jelentését is kiírja Péchi az átvittebb értelem jelölésén túl ('hideg', itt: 'öröm', 'kielégülés'; Péchinél: „hűvösítés” és „gyönyörűség”), valamint, hogy az általános הים-ot ('élet') sing. 2. birtokos személyjeles végződéssel személyessé teszi (er. 'e világ teljes életénél', Péchinél: „teljes e világon való életednél”).

A „lélek” szó a *Kalocsai kódex*-ben maradt fenn, a Bét János-féle másolat tévesen „élet”-et ír a קורה רוח fordításaként (tulajdonképpen 'elki öröm, kielégülés'): „lelkeknek meghűvösítésére...”; és „életnek meghűvösítésére...”.

19. textus {18.}

R. Shim'on ben 'El'ázár nevéből Péchi csak a „Ribbi Simeon”-t hozza.

E textus hangneme fordulatainak, szóképeinek köszönhetően szépirodalmi stílusra emlékeztet: héb. 'haragjának órájában' Péchinél: „fellobbant haragjának, búsulásának órájában”; héb. 'és ne kérdezősködj tőle fogadalma órájában' Péchinél: „és ne kérj tőle, s ne intsed amely órában Isten számára akar ígéreteket, fogadásokat szentelni” (az „intsed” révén talán több is, mint irodalmias interpretáció, mintha azt akarná Péchi evvel nyomatékosítani, hogy a fogadalomtétel mentesít a felelősségre vonhatósága alól).

A stilisztikai jellemzés mellett még egy fontos – tisztán nyelvi-tartalmi – észrevétel: a נָשַׁל (hof'al, participium) igét Péchi „elvitték”-ként fordítja (a לִפְנֵי-ot ennek értelmében „előle”-nek), nyilván az ige alapjelentéséből, nem pedig az ebben az igetörzsben megszilárdult 'fekszik' jelentésből kiindulva; héb. 'fekszik előtte', Péchinél: „elvitték előle”.

20. textus {19.}

A Shemu'él ha-Qátán-nak tulajdonított *Példabeszédek*-beli idézet magyarra való átültetése (Péld. 24,17) a héber eredeti tükörfordítása; Péchinek egy szintaktikai jelenséget is sikerül leképeznie magyar nyelvi keretek közé. A לִי ige ('ujjongani', 'vígadni') בַּ prepozíciót ('-ban / -ben') vonz; Péchi ezt a vonzatos igei tartalmat a héber szerkezetnek megfelelően állandóhatározós igei jelentéssel adja vissza ugyanis: „az ő botlásán ne vígadjon a te szíved”.

21. textus {20a.}

'Elishá' b. 'Avuyá nevéét Péchi – vagy a másolók? – *ch*-val, illetve a *Kalocsai kódex h*-val írja át (héber ע). Mivel előfordult már, hogy a szóvégi ע + a hangot Péchi *h* hangként interpretálta,¹⁴¹ Péchi valószínűleg az ע gutturális-kiejtését konzerválja (regisztrálja) ily módon.

Albeck egy misnában hozza (20.) a más szöveghagyományok nyomán is 3 misna és Péchinél is 3 textus terjedelmű szöveget.

A szervesen összefüggő gondolatsor fordítási jellegzetességei a következők: a לומד ילד ('gyermekként tanul') és לומד זקן ('mint öreg tanul') szintagmákat Péchi „gyermeket tanít”-nak, és „vén embert tanít”-nak fordítja, tehát a לומד igetörzsbeli viselkedését a pi'él-beli jelentésével téveszti össze. Az szól egyébként ez olvasat mellett, hogy a héberben nem szokott az állapothatározó

¹⁴¹ Igaz, hogy abban az esetben patah furtivummal; vö. 4,12.

(attributum praedicativum) prepozíció nélkül előfordulni (כּ 'mint', '-ként'), továbbá a szórendiség is a tárgyi mondatrész-szerepet támasztja alá (határozott névelős participium activum és határozatlan ragozatlan főnév).

A כּתובה ('írott') passzív participiumot (ami a דּוּר – 'folyékony tinta' – főnév jelzője) aktív szerkezetté transzformálja: „...tintához, mellyel... papírosra írnak”.¹⁴²

22. textus {20b.}

A következő bölcs nevének átírása is problémás. Helyesen: R. Yosé b. Yehudá, Khefar-Bavliból való férfi. Péchi viszont „Babeli Capari”-nak tünteti fel.¹⁴³ Ez jelentheti azt, hogy כּפּר-t ('falú', 'vidéki város' jelentésű, ezért szerepel gyakran helynévi összetételekben)¹⁴⁴ tulajdonnévnek tekinti (hisz mindkét tagot ellátja a 'valahová tartozás'-t kifejező -i nomenképzővel), de jelentheti azt is, hogy a későbbi misna Qappár szavát olvassa, R. 'Eli 'ezer ha-Qappár (Albecknél 21. misna) nevének jelzőjét (a 23. textusban valóban „Capari”-ként nevezi a szóban forgó bölcsöt).

Magát a mondást azonban pontosan közvetíti Péchi, betoldásokkal színesítve: „éretlen, *egres* szőlő”; „*zavaros mustot a sajtó vályújából*”; „*jól* megért, *édes* szőlő”; „*igen jó* óbor”.

23. textus {20c.}

A Bét János-másolatban megörökített „kankanna” szó ('kanna', a *Kalocsai kódex* is így használja) a héber háttér ismeretében igen tanulságos. A héber szöveg ugyanis a קנקן szót használja a szó szerint 'henger alakú edény' jelölésére. Péchi talán, felfedezve a héber és a magyar közel azonos jelentésű szó hangalakjai közti rokonságot, a hívebb fordítás kedvéért, kísérletet tesz a szó héber hangalakkal való meghonosítására, hiszen ez csak egy plusz előtagot jelent a magyar szóra nézve (népetimológia)?

További sajátos megoldásai: újabb állítmányi betoldás oda, ahova a héber már nem teszi ki ('hanem azt [nézzed], ami benne van', Péchinél: „hanem inkább, mi vagyon benne, azt vizsgáljad”); és a מלש stativus participium activum „rakva”-ként való fordítása („óborral rakva”), ez stílusában kifejezőbb, mint a 'tele', 'teljes' jelentés volna.

¹⁴² A „vakart” szó teljesen fedi az eredeti jelentést (מקּוּר 'kitöröl', 'kivakar', 'kiradíroz' passzív participiuma), az aktív ige a magyarban is '[írás, folto] lekapar', 'felületet kapar/dörzsöl' jelentésű.

¹⁴³ Ez a *Kalocsai* változat olvasata; tekintsünk el a Bét-féle „Bebeli”-tól.

¹⁴⁴ Vö. 3,6.

24. textus {21.}

A R. 'Eli' ezer ha-Qappárnak tulajdonított bölcsességet szó szerinti hűséggel fordítja.¹⁴⁵

25. textus {22.}

Az utolsó misna fordítására azonban a láttatás, a sokatmondó, irodalmias megfogalmazás a jellemző. Az emberi sorsról és a végítéletről szóló meditáció Péchinél hatalmas vízió formájában jelenik meg.

A fontosabb grammatikai-tartalmi-stiláris egyezések az eredetivel a következők: a nyitó kijelentés ל prepozíciós szerkezeiteinek célhatározói értelmű tolmácsolása, a „valók”, illetve „kényszerítendő” szavak beiktatásával; a לידע ('tudni') és להודיע ('tudatni') igék jelentésbeli különbségének érvényesítése („tudjad”, illetve „tudni adjad”); valamint a felsorolás egyszerű és összetett főnévi kifejezéseinek egyöntetű főnévként való átadása (például משהו פנים: „személyválogatás”; מקח שחד: „ajándékvétel”).

Lényegesebb nyelvi-tartalmi eltérések: מברן ('értő', 'különbséget tevő') isteni jelző „elkészítő”-ként és „előállító”-ként való közvetítése; a להודיע nif'al igetörzsbeli ige (itt: 'legyen tudva', 'kitudódjék') „tudni adják minden következőknek” értelmű, a szenvedő sajátságot nem tükröztető fordítása; a דע imperativusi igealak (דע: 'tudd!') kijelentő módú, sing. 3. olvasata („jól tud...”); továbbá, hogy a szó szerint 'akarated ellenére' (על כרחך) kifejezést „kénytelenség alatt”-nak fordítja.

Stiláris, a látomásos jelleget elősegítő elemek: az 'ítéletre' és 'ítélni' egyszerű főnévi igenév (לדין) frazeológiai egységgé halmozása („perre, törvényre, számadásra”) és mondat szintű körülírása („közönséges ítéletben megperlekedik mindennel”); a הוא אל ('ő Isten') állítás többszörös kiegészítései („valóságosan ő maga mindenkor minden es azon egy Istenség”); a לפי השבון ('számadás szerint') szinonimikus-ismétlő alakzatú visszaadása („szám szerint, nevezet szerint, érték és állapot szerint”); a „feltámasztván” állapotthatározói betoldás az utolsó ítélet szemléletes leírásába.

Péchi szépírói-műfordítói lendülete a fejezet záró misnájának fordításában azt bizonyítja, hogy az utolsó ítélet képzete milyen hangsúlyos szerepet tölthetett be a szombatosok vallási ideológiájában, és saját maga számára, lelkiismereti válsága idején.

¹⁴⁵ Péchi nem várt módon a kommentárban megokolja azt, hogy a héb. קנאה ('irigység') főnevet miért szinonimájával együtt adja vissza („irigység és bosszúság”), illetve, hogy miért pont a „bosszúság” szinonimát használja: „Zsidóul csak az irigység: De értetik, aki másra irigykedvén bosszúját űzi, kinél nehezebb veszedelmesebb nyavalya nincsen”.

V. FEJEZET

1. textus {1.}

A világ teremtésével kapcsolatos anonim megállapítás egyik nehéz kérdése a מִה תִּלְמַד לְדַמַּר 'mit mond [ez] a tanítás [nekünk]?' / 'mire tanít ez minket?'. E kérdés visszautal az előző mondatban tett kijelentésre ('tíz szóval teremtett a világ'), és funkciója az, hogy a kijelentésben leszögezett alapigazságot magyarázza, abból újabb alapigazságokat vezessen le. Ez be is következik a misna további részében, egy problémafelvető kérdés ('nemde egy szó által is meg lehetett volna teremtettne?') cáfolatszintű megválaszolásában (...אֵלֵא).

Péchi feltehetően félreérti e gondolatmenetet. A két kérdést összevonja és egymással alárendelői viszonyba állítja: „hát miért mondja, magyarázza a talmud, hogy csak egy szóval teremtett, lehetséges-e az? Ugyanúgy is teremtett...”, miközben a מִה-t ('mi', 'mit') „miért”-nek, a תִּלְמַד-ot (itt: 'tanítás') „talmud”-nak olvassa. A kérdéseket követő ellentétes értelmű költőszó (אֵלֵא), amely eredetileg pusztán tartalmi jelölőelem-funkciót tölt be,¹⁴⁶ Péchinél a két tagmondat határán valódi szembenállást jelöl: „ugyanúgy is teremtett, de a tízszer való mondás számláltatott” (amely tagmondat nincs is meg az eredetiben). Így az általa fordított szöveg jelentése az, hogy bár egy szóval lett megteremtve a világ, mégis tízszer van leírva, míg az eredeti szerint: noha lehetett volna az, hogy egy szóval legyen megteremtve, mégsem úgy lett, hanem 'tíz szóval teremtett a világ'.

Ehhez (az eredetitől eltérő) „axiómához” használja az argumentáció további eszközeként a saját szavakkal történő kiegészítést: „nyilván és másolhatatlan bizonyosság álljon fenn”; לְהַפְרֵעַ ('megbosszulni') szintén mondat nagyságú, eredetit nem fedő körülírását: „nem maradhatnak azok büntetetlen”; és annak hangsúlyozását, hogy a világot Isten teremtette – az „Úristennek” szó betoldása révén (2x).¹⁴⁷

Az „istentelenek” mibenléte a héberben בְּאֵימָרָם ('akik elveszejtik', 'az elvesztők' [a világot]) participiummal van kifejezve, Péchi a szó lefordításában

¹⁴⁶ Logikai következtetések bevezető komponense, jelenléte jelzi, hogy az általa bevezetett a kizárólagos magyarázat az adott témakörben.

¹⁴⁷ Péchi tudatos, megfontolt fró-i-fordítói magatartása nyilvánul meg a textushoz fűzött magyarázatban, ahol a következőképpen indokolja az „Úristen” szó használatának létjogosultságát: „Ha megszámlálok Mózes első könyvének első részét, 9-szer találok ott a „Vajomer” szót, et dixit, és mondá, értsz az Úristen”.

szinonimákkal él: „kik elvesztői, és el is vesztek”. Ez az alakzat több, mint ismétlés, és többet is jelent, mint az eredeti: mintha azt akarná mondani, hogy a gonoszak rendeltetése a világ elvesztése, és éppen azáltal gonoszak, hogy beteljesítik küldetésüket, ti. „el is vesztek” azt.

2. textus {2.}

A textus precíz, ugyanakkor érthető és magyaros megfogalmazása az alábbi jegyeknek köszönhető: igei állítmány és határozó beiktatása a héber nominális mondatba (er. 'tíz nemzetség Ádámtól Noéig', Péchinél: „tíz nemzetségek voltak egymás után...”); a birtokos suffixummal utalt személy explicit megnevezése: héb. 'előtte', Péchinél: „Úristen előtt” / „Úristennek előtte”; az ismétléssel korábban már előforduló tárgyra utaló szerkezet jelzővel való ellátása: héb. 1. 'tíz nemzetség', 2. 'minden nemzetség' (2x), Péchinél: 1. „tíz nemzetségek”, 2. „mind a tíz nemzetségek” (2x); a héber jelentéssűrítő szóösszetétel határozói tartalmú kibontása: héb. 'hosszútűrés' (אריך אפים), Péchinél: „hosszú ideig való tűrés”; és végül a מבעיסין 'ingerel', 'bosszant', 'provokál' jelentésű ige név főnévi tartalmú közvetítése: „haragra, bosszúállásra ingerlést cselekedtek”.

A szefárd rítusú szöveghagyomány (eltérve az Albeck által közölt szövegtől) feltünteti az אבינו ('atyánk') jelzőt az „Ábrahám” szó elé, Péchi ezt követi, mikor mindkét esetben „Atyánk, Ábrahám”-ot fordít (kísérletet téve a héber frazéma magyar nyelvben történő állandósítására?, vagy már ez a jellemző kifejezőmód érvényben is volt a korban?).

3. textus {3.}

A 3. misna tekintetében is eltér Albeck szövegkiadása az egyéb hagyománytól. Ábrahám nevének említésekor ugyanis az עליו השלום-formulát is hozza ('béke rá / vele'), szemben a többi szövegközléssel, amelyek ezt nem teszik, Péchi sem.

További tudnivalók e misna fordításával kapcsolatban: a להודיע ('tudatni') igét úgy ülteti át Péchi, hogy a hif'il műveltető jellegét nem érezteti, hanem az implikált vonzat oldaláról ábrázolja az igei cselekvést: „megtudja és értse minden”; valamint: verbális stílust alkalmaz ott, ahol a héber ismételen zéró fokon szerepelteti az igei állítmányt: héb. 'mennyi [vagyis mekkora] Ábrahám iránti szeretete', Péchinél: „milyen kedves volt Isten előtt”.

4. textus {4a.}

A textus sajátos nyelvi-tartalmi vonatkozása, hogy Péchi mindenütt aktív szerkezetekben gondolkodik, míg a héber az első állítás keretében passzívumot használ (נעשו לאבותינו 'történtek atyáinkkal', Péchinél: „cselekedett az Úristen”).

Az על המצרים ('az egyiptomiakra') kifejezést Péchi „Egyiptusra”-ként tolmácsolja, noha a határozott névelő egyértelművé teszi a köznévi jelleget (tulajdonnév elé ugyanis nem kerülhet). Persze lehet, hogy a kollektívummal szemléletesebb akar lenni, azt akarja elmondani, hogy az *egészt* érte a csapás. A ׀ „Vörös tenger”-ként való fordítása a bibliai-történeti – agádikus? – háttér ismeretét jelzi (a ׀ általános jelentése a 'tenger' ugyanis).¹⁴⁸

5. textus {4b.}

A fordítás nyelvészeti érdekessége a שמע ב קול (úgy 'hallgatni a szóra', hogy 'engedelmeskedni') adekvát közvetítése. Péchi mind a két magyar megfelelőjével átadja e fakultatív vonzat jelenlétében fellépő, sajátos jelentéstöbbletet: „nem hallgattak, sem engedtek az én szómnak”.

6. textus {5.}

Az Albeck szerinti 5. misna fordítására (a Templommal kapcsolatos csodák) az értelmi kiegészítéses, bővítő eljárás a jellemző; nem meglepő módon, hiszen ez az a terület, amely talán a legkevésbé volt ismert a gyülekezet számára. Ugyanakkor mindezen bővítések világosan jelzik, Péchi mennyire járatos volt a zsidó liturgiában.

Magyarázó jellegű hozzátoldásai tehát: „áldozatra való mészárló házban” (héb. csak 'mészárló helyen'); „véletlen mag elmenése” (héberben eufemizmus: 'éjszakai véletlen eset' / 'beszennyeződés'); „Cyppur bűnbocsátó ünnepnek napján” (er. 'Yom Khippurkor'); „oltáron fából rakott tüzet” (az er. מערכה 'máglyarakás' pusztán implikálja ezt a speciális értelmet); „az oltár tüzeinek füstjét, hogy mindenkor, szüntelen, mint merő oszlop, egyenesen az égbe ne ment volna” (héb. csak egy szó 'füstoszlopot'); „egymást érték az emberek imátságukkor a tornácokban” (er. 'szorosan egymást érve'); „tágasan távol estek egymástól” (héb. elliptikus 'tágas helyek'; szó szerint: 'de leborulván / mikor leborultak – tágas helyek'); „...marás soha nem esett” (héb. '...nem okozott bajt'). S végül az utolsó mondatban a szórendfölcseréléssel éri el

¹⁴⁸ Igen tanulságos Péchinek az „egyiptomi tíz csodá”-hoz fűzött megjegyzése: „Megvallom, hogy ez előttem való Kommentárius semmit nem számlál ezekben egyikben is, és e verseket magyarázat nélkül elhallgatja; amit másutt régen olvastam felőle, azt kell ide írnom.”

ugyanezt a hatást: a héber az egyenes idézet végére teszi a helyhatározót ('szűk nekem a hely, hogy megháljak Jeruzsálemben'), Péchi viszont az idézetet bevezető körülmény leírásába: „soha nem mondhatta”¹⁴⁹ egy ember is azt felebarátjának Jeruzsálemben való szállásán, mulatásán (...).

7. textus {6.}

Péchi a 6. misna fordításában szorosan a héber felsorolásszerű deskripciót követi, híven átadva annak stiláris vonzatát is.

Egy félreértés található a fordításban, mégpedig az אֵיל szónak az olvasata: Péchi „tölgyfa”-ként fordítja („Ábrahám tölgyfája”), holott 'kos' a jelentése (אֵילוֹ שֶׁל אַבְרָהָם 'Ábrahámnak a kosa').¹⁵⁰

8. textus {7.}

A textus első és utolsó kijelentésének er. névszói állítmányai helyett Péchi különböző igei állítmányokat illeszt be a mondatba: „találttának” (a passzívum hiperkorrekciója), „tartatik”; „találo”. A „tartatik a bölcs bölcsnek” mögött a héber mondat konvencionális tagolásától való eltérés húzódik: Péchi a בחכם החכם (er. 'a bölcsben. A bölcs') kifejezést összetartozónak tekinti, így nála a következő mondat az אֵינוֹ-val ('nem...') kezdődik, és nem is jelenik meg benne a *bölcs* szó.

A tisztán irodalmi szempontú halmozás, gondolatritmus, szinonimatársítás mellett (például „társának, felebarátjának”; „nem ölti által, sem szava köziben nem szól” stb.) értelmező funkciójú kiegészítés is található a textusban: héb. ואומר על ראשון ראשון ('és az elsőre előszörre mond / fele!'), Péchinél: „első kérdésre először...”; továbbá két egyéni interpretáció: a héb. ואינו נבהל להשיב ('nem elhamarkodott a válaszadásban') Péchinél: „a választevő embert, mikor a tőle kért dologra választ teszen, nem háborítja meg”. Ebből a fordításból úgy tűnik, hogy Péchi a נבהל igét tranzitív természettel ruházza föl, a להשיב ל prepozícióját (infinitívus) pedig időhatározói értelműnek tekinti. Ennek meg-

¹⁴⁹ Mennyivel kifejezőbb a -hat / -het képzős igei forma, mintha sima személyrag lenne rajta; ebben az alakban benne foglaltatik az a többletjelentés, hogy 'nem volt képes mondani', mert 'nem volt rá lehetősége', mert 'nem volt arra semmilyen indoka, hogy mondja'.

¹⁵⁰ Fontos tudnivaló, hogy a kommentár hozza a Dátánról és 'Avirámról' szóló passzust, és a kérdéses versből (Num. 16,30) héber betűkkel is feltünteti, amit aztán átír latin betűkkel, és lefordít latinra és magyarra. Ami minket leginkább érdekel ebben, az az, hogy a másoló biztosan nem tudott héberül, hiszen a helyesen átírt tagmondatot esetleges, inkább csak a héberre *hasonlító* betűkkel jelöli. A „szamárszája” és a „szívárvány” magyarázása esetén nem próbálkozik a héber betűkkel, csak az átírással.

felelően nála a két ige alanya nem egy, hanem kettő. A másik sajátos értelmezése Péchinek ebben a misnában a כענין ('tárgyszerűen', 'tárgynak megfelelően') módhatározó: „egyenesen az előtte való dolognak a tulajdonságára” parafrázissal fordítja ugyanis.

9. textus {8–9a.}

A következő misna a Bét-féle kéziratban teljes, a *Kalocsai kódex* változatából a „Mikor a törvény” kezdetű mondat hiányzik (על ענין הדין).

A fenyegető szavakat Péchi dörgedelmes szólamokban adja vissza: héb. מני פרעניות '-féle büntetések' – „-féle ostorok, büntetések”; גופי עברה 'főbűnök' – „csontos, szarvas bűnök” stb.

A מ-מקצתן-t ('né melyek') nem személyre, hanem tárgyra utalónak értelmezi: a „dézsmá”-val hozza jelentésbeli összefüggésbe. Megoldása tehát: „né melyekből dézsmát adnak...”, míg a helyes a személyt helyettesítő 'né melyek' interpretáció. A legközelebbi מ-מקצתן-t már ekképp fogja föl: „né melyek éheznek...”

További nehézséget képeznek a birtokos szintagmáknak a fordításai: a רעב a בצרה tel, a מהומה של-vel és a כליה של-vel párosítva. Egyenkénti jelentésük ezeknek a szószerkezeteknek: 'aszályból [származó] éhség', 'zűrzavarból [származó] éhség', 'pusztító éhség'. Péchi fordítását nem könnyű beazonosítani: „éhségnek szüksége” (mintha vagy kicserélné a birtokos szerkezet tagjait, vagy magát a szerkesztési elvet megtartva csak az értelmet közvetítené), „éhségnek szüksége és drágaság (...), ki miatt megbódulnak” (egy alárendelői mellékmondatban kifejtve a szerkezeti tartalmat), „megölő, elfogyasztó drágaság, éhség” (amely fordításból úgy látszik, mintha a רעב-ot képzelné Péchi mind 'éhség', mind 'drágaság' jelentésben).¹⁵¹

Péchi magyarosító (cselekvővé-tevő és verbalizáló) törekvései a textusban: a האמורות בתורה ('a Tórában [el]mondottak') Péchinél aktív: „melyeket a törvény parancsolt”; az igazságszolgáltatással kapcsolatos elvont főnevek igésítése: er. על ענין הדין 'az igazság késleltetése miatt', Péchinél: „...a törvény igazságát elnyomják (...)", illetve על עות הדין 'az igazság elferdítése miatt', Péchinél: „a törvény igazságát hamisra fordítják”. Ugyanez az eljárás a המורים ('a döntők' / 'tanítók') esetében is: „...úgy tanítják, magyarázzák”.

Péchi – az Albecktől eltérő szöveghagyományoknak megfelelően – egy további mondattal teszi teljessé a textust.

¹⁵¹ Jastrow a בצרה tel-vel hozza összefüggésbe ezt az értelmet (i. m., 184. p.).

A „bocsáttatnak” kifejezés beiktatásával (er. באה 'jön', a „fenevadakkal” relációban) Péchi a fenytés súlyát növeli: a passívum az Istentől elrendelt végzet képét idézi fel.

אבות-ot „rablás, pusztítás”-ként ülteti át, talán mert környezete a 'fogság'-ot, mint népet konkrétan veszélyeztető csapást, nem érzi realitásnak.

A „semitájáért” kifejezésben tetten érhetjük Péchit, amint megpróbál terminus technicusként meghonosítani egy héber kifejezést (שבתה 'a termőföld parlagon hagyása' – a 7. / Szombat-évben). Emellett kísérletet tesz a magyar megfelelő megadására is: „szombalásáért”, amely szó etimológiájában a 7., azaz (shabbat-) szombat-év fedezhető fel.¹⁵²

10. textus {9b.}

A következő misna nominalitását egyetlen igei természetű szófaj bontja meg (az is participium): מורבה: 'növekszik', amely így önmagában állva jelen időt fejez ki. Péchi nem jelen idővel operál; igei állítmány-betoldásai: „kellott volna”; „lett”; „lett, következett”.

Egyéb kiegészítése e textusban: héb. 'szegények tizede miatt' Péchinél „szegények számára való dézsmának ki nem adásáért” stb.

11. textus {10.}

Az Albeck-felosztás szerinti 10. misna az emberi természetnek 4 alapvető típusát karakterizálja. A négyféle természet összehasonlításának alapja a magántulajdonhoz és a másik tulajdonához való viszonyulás, e relációban bontakozik ki az egyes karakterek mibenléte. A jellemzés igéket nélkülöző, tárgyilagossá, rövid, tömör stílusban történik.

Péchi ezzel szemben *elbeszél*: beszédhelyzetet teremt, szituációba illeszti a morális tartalmat, egyenes idézeteiben a köznapi modort utánozza. Így teszi ismét érdekeltté hallgatóságát az adott tárgyban.

Társalgási stílusra emlékeztető többletmondai (amik értelmezések, illetve nyomatékosítások is egyben): „ami tied, tied az, s ám legyen tied (héb. 'és a tied – tied'); „közép renden maradó természet, ki sem árt, sem használ” (er. 'közép-természet’); „...sajátom tied, és élj bátorságosan vele” (er. 'az anyám – tied’); „legyen tied és maradjon neked” (héb. 'a tied – tied’); „a tiedet is enyémnek tartom, és (...) azt akarom” (er. 'tied – enyém’). A héber a מדה-t (itt:

¹⁵² Mivel „nem szombalásáért”-ot ír, meg is indokolja a büntetést (az eredetiben nincsen tagadószó).

'természet') tulajdonképpen nem is teszi ki, Péchi viszont mindenütt feltünteti, de, hogy kerülje a szóismétlést, rokon értelmekkel: „természet”, „barátság”, „szokás”.

Újabb, ezennel már a szövegegész értését szolgáló eltérése Péchinek az eredetitől, hogy míg a héber a felsorolásszerű leírásban nem mondja ki szavakkal a sorszámokat (a szövegösszefüggésre bízva ezt a feladatot), addig Péchi az összes főítípus előtt explicit jelzi, hogy melyik következik: „egyik, ki azt mondja” (héb. האומר – 'aki mondja'); „másik, aki azt mondja”; „harmadik, ki azt mondja”; „negyedik, ki azt mondja”.

A következő öt misna ugyanezen formai szabályrendszer alapján épül föl. Péchi minden 4-es szám köré csoportosuló misnát úgy fordít (a 10. textuson kívül tehát a 11–16. textusokat), hogy az éppen következő tulajdonság elé odaírja annak sorszámát („első”, „második” stb.).

12–13. textus {11–12.}

E következő öt misnán belül is szerves egységet mutat az első kettő, ahol olyan מדה-k vannak tárgyalva, melyek értékét az őket jellemző viszonyulások oltják ki (kifejezései mint formai szervezőelem: יצא הפסדו בשכרו 'kára eltűnik a hasznában', illetve יצא שכרו הפסדו 'haszna elveszik a kárában', azaz az egyik a másikat ellensúlyozza). Péchi ezt a sarkalatos, de képileg igen nehéz kifejezés-módot helyesen tolmácsolja: „ennek vesztesége megjő a nyereségből”; „ennek nyeresége kijő a veszteségből”; „ennek haszna odaleszen a veszteségben”; „ennek vesztesége megjő a nyereségben”.¹⁵³

Magukat a misnákat is híven közvetíti, egy esetben ugyan eltúlozva a szoros olvasatot: a מדה ארבע מדה ברעה-ot ugyanis a דעה alapjelentését tartva szem előtt „emberi ismeret”-nek fordítja, bár a kontextusból kiindulva inkább 'temperamentum'-nak kellene; a halmozást, gondolatritmust is minimális szintre korlátozza („békélik, engesztelődik”; „megért, megfog elméjével mindent”; „elfelejti, s elveszti tanulását”; „nehezen ért, nehezen tanul”).

Azzal, hogy a חכם-ot nem 'bölcsek', hanem „ez a jó rész, természet”-nek fordítja (13. textus), megint csak a szövegösszetartó erőt növeli: a „természetel” ugyanis visszaatal a globális összefüggésre, a „rész”-szel pedig előre a vele oppozícióban álló tulajdonsághoz írott magyarázatra – זה חלק רע (szó szerint 'ez rossz rész').

¹⁵³ Péchi abból a szempontból is jól oldja meg feladatát, hogy az itt absztrakt értelmű יצא igének képes visszaadni alapjelentését a fordításban, ami persze magyarázható a magyar nyelv sajátásával is, ti. a „kijön” tudja azt jelenteni, hogy 'megtérül', 'kompenzál’.

14. textus {13.}

A 13. misnát (Albeck-szisztéma) Péchi kifejtőbben, részletezőbben adja elő. A misna nyelvi érdekessége, hogy a főmondati tartalom egyszer van leírva (הריוצה 'aki azt akarja' – a tárgyi alárendelés főmondata), különben pedig csak a mellékmondatokban implikálva, tehát hozzájuk értendő.

Péchi legtöbbször az óhajtás, irányultság tárgyát megteszi tulajdonképpeni állítmánnyá, nem fordít figyelmet a kihagyásos struktúrára (például er. שיתן הריוצה: 'azt akarja, hogy adjon' Péchinél: „ad, alamizsnálkodik”; héb. [akarja], hogy ne adjon' Péchinél: „ő maga nem adakozik, sem alamizsnálkodik”; sőt „másoknak sem hagyja adakozni” az er. [akarja], hogy mások ne adjanak' helyén).

Az אחרים בשל רעה עינו kifejezés képi és fogalmi megfelelését azonban pontosan megadja. Magyarul e megszemélyesítés azt jelenti, hogy a 'szeme gonosz mások vonatkozásában', s annak metaforája, hogy valaki gonoszul gondolkodik másokról, rosszat kíván nekik. Péchi az állítmányi funkciójú רעה-t אין minőségjelzőjévé változtatja („irigy szemei” – alanyi egység; az er. eredetileg is alany), a ב prepozíciót 'ellen' jelentésével interpretálja, a ש-nek pedig meghagyja az eredeti birtokviszony-jelölői szerepet. Ez utóbbit csak úgy teheti meg, ha értelmi kiegészítést hajt végre, ha megnevezi a „birtokot”; megoldása tehát igei állítmány-betoldással: „irigy szemei másoknak java, előmenetele ellen vagyok”, illetve „...maga java és maga előmenetele ellen vannak”.

15. textus {14.}

A következő misna szintén igen tömör: néhány szót variál, és e variációkból tevődik össze a négy tipikus karakter.

Péchi, ahol tud, részletez: a „csak” módosítószó beiktatásával például az érdem és az azért járó jutalom mennyiségét juttatja kifejezésre: „csak az odajárásának a jutalma marad kezükben” (er. 'a menés jutalma a kezében'); a „jó cselekedetre nem jobbulnak”, és „ami jól tanul, megfogván, jószágokat cselekedik” körmondatokkal szintén értelmileg vizsgálja felül a mondanivalót (er. pusztán אינו עושה: 'nem cselekszi', és עושה: 'cselekszi');¹⁵⁴ a sűrű igei használattal pedig a magyarosítás célja lebeg a szeme előtt („találtatik”; „marad”; „akar”).

¹⁵⁴ Péchi a magyarázatban reflektál arra, hogy miért úgy fordít, hogy „jó cselekedetre nem jobbulnak”: „Értelmét kellett inkább a szónak fordítanom, mert a textusban az vagyok csak, hogy semmit nem cselekedek...”

A magyar nyelvi használatban héber hangalakban élő sajátos jelentéstartalmú kifejezést ezúttal is akként ülteti át Péchi (בית המדרש nála „Mydras”) – magyar megfelelője kíséretében („tanulóház”), és az itthoni viszonyok, gondolkodásmód, asszociációs rendszer keretébe ágyazva („praedicatio”). Ezzel nemcsak a közös találkozási pontot jelöli meg a különböző kulturális meghatározottságok közt, hanem tanít is.

16. textus { 15. }

A textus misnája, axiómaszerű kijelentései a tanítványok lényeglátásáról képletesek. A benne lévő hasonlatok a mindennapi életből származnak, Péchi erőteljes népnyelvi szóhasználattal fokozza ezt a tartalmi hatást („spongya”; „rosta vagy lészűrő”; „csap vagy rekesz”; „zsemle-szita”).

Tagmondati bővítése miatt főként stilisztikai eltérés az eredetihez képest, hogy a „spongya” természet karakterizálásánál a héb. 'mindent felszív' képet Péchi szemléletesebben ábrázolja: „minden *nedvességet* magához vonson, *mindaddig, míg lefoly magáról is*”. Ugyancsak főként stíláriis sajátosság a מוציא את היין ('kiviszi / kiengedi a bort') megszemélyesítés „kinyittatván, a bort kibocsátja” fordítása, hiszen ezáltal csak részben tud felszínre kerülni a szóképi hatás.

Tisztán nyelvi (-jelentésbeli) természetű különbség a héb. יושבי לפני חכמים ('bölcsek előtt ülők') „bölcsek körül forgolódnak és orcájuk, színük előtt lakozók”-ként való fordítása, melyben egyrészt a לפני ('előtt') etimologizálását fedezhetjük fel (אז azt jelenti, hogy 'arc', a prepozíció jelentése 'vkinek, vminek arca / színe / jelenléte előtt'),¹⁵⁵ másrészt az olvasható ki belőle, hogy a „lakozók” háttérében a ישב 'ülni' alapjelentésű ige absztraktabb 'lakni' jelentése húzódik, amely szóválasztással Péchi a cselekvés életformajellegét hangsúlyozza, és az ige evokatív erejének köszönhetően bibliai magaslatra is emeli ez életmódot.¹⁵⁶

17. textus { 17. }

A 17. és 18. textus éppen fordítottja az eredeti misnai sorrendnek: előbb taglalja – az Albeck szerinti – 17. misnát, mint a 16.-at.

Az egyetlen eltérés Péchi e misnafordításában a héber szöveghez képest, hogy a voltaképpeni kérdőmondatok (retorikai meggyőzés) nála kijelentők, tehát az מהו (melyik az?) kérdő névmási szerkezet „olyan (...) amely”-ként van átültetve, és ezzel összhangban a következő mondat is állítás („és amely szakadás, különbözőség nem Isten nevéért vagyon, olyan az, mint...” – er. ושאחד 'és amelyik nem...?').

¹⁵⁵ Vö. 3,3.

¹⁵⁶ Visszatérő motívum ugyanis a bibliában a „lakozni” kifejezés.

18. textus {16.}

A 18. textus feltűnő vonása, hogy Péchi a תלויה (+ כ) 'függ vmitől' jelentésű passzív participiumot (amely az אהבה-val van egyeztetve) „indíttatás”-nak, „fundáltatás”-nak fordítja, tehát jelentését a 'létrejövés', a 'keletkezési ok' fogalomkörébe helyezi, nem pedig a 'vmely feltétel megléte a fönnálláshoz' képzetbe. Így a szó szerint 'ami dologtól függ' (שהיא תלויה בדבר) tagmondatot egyénileg interpretálva „valamely csak múlandó okokból indíttatik”-ként és: „nem fundáltatik csak múlandó, bomló okon”-ként közvetíti.

19. textus {18.}

A következők misnát Péchi – a moralitás mint téma nyújtotta kereteket kihasználva – saját erkölcsi szózataival kibővítve fordítja.

Nagyobb erkölcsi súlyt szolgáló kiegészítései: „...megigazít igaz tudományával, szent életű példájával” (er. csak 'érdemessé tesz' / 'megigazít'); „nem engedtetik annak oly bűnbe esése, ki miatt elkárhozzék” (er. אֵין חַטָּא בִידוֹ 'általa nem esik bűn'); „...bűnbe ejt mind hamis tudományával, mind rút, gonosz életű példájával” (er. csak 'bűnbe visz'); „nem adatik annak megtérésre, igaz penitencia-tartásra való kegyelem” (héb. 'nem adatik elég [idő / lehetőség] ahhoz, hogy megtérést végezzen'). Péchi azért, hogy ezeket a bővítéseket teszi, megfogalmazza üzenetét a gyülekezet felé: példát állít a megigazult és a bűnös életéről, definiálja őket, a jutalom és büntetés szemléletes leírásával pedig valódi motivációt teremt.

A ת-תלויה ezúttal „tulajdonítatik”-nak interpretálja („sokaknak igazsága tulajdonított nekik”, illetve „sokaknak... bűne tulajdonított nekik”), ami mintha azt fejezné ki, hogy a másik erénye, bűne is voltaképpen az övé, míg az eredeti inkább csak a személyes felelősséget hangsúlyozza ('sokaknak igazsága / vétke függ tőle').

20. textus {19.}

Ez a misna 'Avráhám és Bil'ám tanítványainak tulajdonságait számlálja.

Halmazott mondatrészi betoldások a fordításban a következők: „töredelmes, szánakodó, kegyes szív” (héb. 'alázatos lélek');¹⁵⁷ „maganagyzó, kevély szív”

¹⁵⁷ Péchi a héber nyelvben való jártasságáról, szakképzettségéről, elmélyültségéről tesz tanúságot ismét a kommentárban: „szánakodó, kegyes szív – ki mind maga, s ki mind más nyavalyáján szánakodó töredelmességgel vagyon: mint a zsidó vagyon, töredelmes lelket akar mondani”.

(er. 'gőgös lélek') stb. A szinonimaalkotás a textus 2. felében is előjön: „jól élnek, maradnak”; „megtöltsem, többítsem”; „aláveted, szállítod”.

Az ismétléstől, rokon értelműsítéstől eltekintve a textus pontos fordítása az eredetinek.

21–23. textus {20.}

Az (Albeck-felosztás szerinti) 20. misna tolmácsolására a kimért, szigorú precizitás jellemző. Péchi 3 különálló textusban közli az egyetlen misnai tartalmat.

A szövegben előforduló *Édenkert* kifejezést héber hangalakjában („Gán éden”) és magyar megfelelőjével is feltünteti (22. textus).

Az Albeck szövegkiadásától különböző szöveg hagyományok az ott jelen lévő עיר ('város') helyett בית המקדש-t írnak ('Szentély', 'Templom'), és ezért nem תרונה-t (femininum), hanem יונה-t (masculinum). Péchi ezt a tradíciót követi fordításában: „építtessék meg a te szent templomod...” (23. textus).

24. textus {22.}

Az utolsó misnák sorrendjét illetően Péchi egyénien jár el.

Eredetileg a sorrend a következő: folytatódik b. Témá' mondása, ezután újabb misnában b. Bag Bag, majd ismét önálló misnában (23.) b. Hé' Hé' maximája következik.

Péchi azonban rögtön „Bag Bag fiának” utasításával nyit, és egy textusba vonja össze „Héhé fiának” bölcsességét és a szintén neki tulajdonított bölcs kijelentést (ami valójában b. Témá'hoz fűződik).

De nemcsak a sorrendiség, hanem maga a fordítás is mutat eltéréseket.

Az alábbi arámi felszólítások ugyanis: בה ובה תחוי וסיב ובלה בה – azt jelentik, hogy 'mert minden benne van [a Tórában ti.], és rá tekints, és vénülj bele, és öregedj meg benne', Péchi viszont így fordítja: „mindenestől fogva teljességgel abban légy, és mégis ugyanabban légy...”. Tehát egyfelől az általános névmási, a mondatban alanyi szerepet betöltő דכלא-t értelmezi állapotatóróként, s vonatkoztatja a megszólítottra (gondolatritmikusan: „mindenestől fogva teljességgel”), másfelől talán a חוי / חוה ígét olvashatja חוה-nak, hogy a létige imperativusával operál.

Az utolsó két tagmondatot egyáltalán nem ülteti át magyarra.

Szép viszont az egyszerű מדה טובה אין לך מדה ('nincs neked jobb részed') kép összetett, fokozó-nyomatékosító átadása: „mert nincsen, s nem leszen, sem lehet...”

25. textus {23, 21.}

B. Hé' Hé' mondásának tolmácsolásában az általánosítást oly módon oldja meg Péchi, hogy sing. 2. birtokos személyjeleket kapcsol a főnevekhez (így viszi közel a tárgyat a befogadóhoz): „Munkád szerint leszen fizetésed” (holott er. 'a fáradság szerint a jutalom').

A voltaképpeni ben Témá'-megállapítás magyarrá való fordításának sajátossága az igékkel való kiegészítés (állítmányi mondatrész minőség), amit a héber szerkesztésmód tesz szükségessé. A héber ugyanis az életkorok mellé egy ל prepozíciós főnevet vagy igét (infinitivus constructus) társít, amit ha alany-állítmányi viszonyként fogunk is fel, kihagyásos szerkesztésnek kell elkönyvelni: például בני חמש שנים למקרא: 'öt esztendő kor[ú] – Bibliára való'; és így tovább minden egyes kijelentés esetében. Péchi azért, hogy -ban / -ben határozóragot használ az életkor kifejezésére, a magyar nyelvi struktúrát tartja szem előtt („öt esztendő korában”, „tíz esztendő korában” stb.). Az időhatározós eljárás eredményeképpen nélkülözhetetlen az igei állítmányi betoldás, ez Péchinél: „kell fogni”. Később, az eredeti felépítéssel egyező koncepcióval, az állítmány csak mint implikált tartalom van jelen („tizenhárom esztendő korában a parancsolatoknak (...) tartására”; „tizenöt esztendő korában a Talmudra” stb.). Péchi aztán -ú / -ű képzős melléknévi állítmányok formájában fogalmaz: „...egész erejű”, „egész értelmű”, „tanács-adható”; majd visszatér az igei állítmány-kiegészítéshez (megtartva az eredeti szófajjelletet): „aggani kezd”, „vénségre jut” stb.

Az életkorokkal együtt járó kötelességek részletezésében tartalmilag is újít.

A 20. életévnél ez olvasható: לרדוף ('keresésre'), amely kép a megélhetéskeresést jelenti. Péchi azonban a moralitás és az isteni igazságszolgáltatás síkjára vetíti: „kergettetik és büntetni kezdik bűnéért az egekből” (tehát a cselekvő tartalmat szenvedő értelemmel ruhazza fel). Ugyancsak az isteni magatartásban gondolkodik a 80 éves életkori sajátosságának tárgyalásában. Az er. '80 éves – [speciális] erőre' (בן שמונים לגבורה) Péchi isteni kegyelmet bekalkuláló interpretációjában: „csak Istentől erősítetik”.

Péchi kiegészítéseivel ahol lehet, hangot ad abbéli meggyőződésének, hogy a világ Isten gondviseléséből, Isten által működik, ő szolgálat végső igazságot, ő büntet, de ő ad felmentést is. Pusztán abból, hogy fordításában (akár, mint interpretáló betoldás és akár úgy is, mint nyomatékosabb közvetítés) ilyen meghatározó erővel vonul végig ez a gondolat, arra következtethetünk, hogy igen mélyen gyökerezett benne; hogy ez a tudat adott enyhülést és reményt számára.

VI. FEJEZET

1. textus {1a.}

Péchi az 1. misnát 2 textusra bontja.

Az 1. textus eredetitől eltérő fordítási megoldásai: a בָּהֶם 3. személyű ragozott személyes névmás „behelyettesítése” (itteni jelentése: 'őket'), a hangsúlyt szolgálandó, külön visszaható névmási kíséretben: „magukat a bölcseket”, miközben a felsorolás értelmezését páros kötőszó segíti: „mind – mind”; a דברים ('dolgok') elvont fogalmi „jó”-ként való szinonimizálása: „sok dolgot, sok jókat”, amely egy, a szövegösszefüggésből következő, magyarázó betoldás; valamint hogy a héberben sima többes számban lévő בְּרִיּוֹת ('emberek', 'emberiség') főnevet Péchi a birtokos (Isten) megnevezésével birtokos személyjellel látja el: „az ő teremtetett állatait” (2x), nyomatékosítva ezzel a teremtő Isten-képzetet.

2. textus {1b.}

A következő textus ennél lényegesebb különbségeket tartalmaz.

A misnára jellemző igei állítmányok párban álló, suffigált, sing. 3., f. aktív igeik: מְלַבְּשֵׁתוֹ ('[a Tóra] felöltözteti őt'), מְכַשְׁרֵתוֹ ('képesse / lehetővé teszi'), מְרַחֲקֵתוֹ ('eltávolítja', 'távol tartja őt'), מְקַרְבֵּתוֹ ('közel viszi őt'), מְגַדְּלֵתוֹ ('nagygyá teszi őt'), מְרִוּמְמֵתוֹ ('felmagasztalja őt'). Péchi vagy deverbális főnévi formában, vagy az illető személyt feltüntetve alanyként (nem pedig a Tórát) adja vissza a tárgyi suffixumos igei tartalmat: „fő öltözete”, „állhatatossága”, „távoztatója”, „siet, igyekezik”, „növekedése, méltósága”, „felmagasztaltatása”. A suffixum nélküli igealakot sem cselekvő aspektussal, hanem passzívvummal fordítja, aktualizálva az alanyt az adott mondati minőséghez: er. נִדְרָתָא ('ad' [a Tóra]) Péchinél: „adatik” (így az eredetileg tárgyi mondatrészek nála alanyok).

A textus stílusát továbbá a halmozott mondatrészi, rokon értelmű leírások karakterizálják: „alázatosság, istenfélelem”, „jóásra, tisztaságra”, „állandó jókat, megmaradásokat” stb.

3. textus {2a.}

A 2. misnát Péchi megint 2 textusra osztja (3, 4).

A 3. textus szorosan követi az eredeti mondanivalót. Az egyetlen eltérés attól a מעֲלֻבוֹתָא שֶׁל תּוֹרָה ('a Tóra megsértése miatt') szintagmával hozható kapcsolatba. Péchi nem magyarázó mellérendeléssel tolmácsolja ugyanis a mondatot: vonatkozó alárendelést használ, az elvont főnevet aktív igévé transzformálja,

a tárgyi genitivust pedig egyszerű tárgyá: „[jaj a teremtett állatoknak], kik káromolják a szent törvényt”.

4. textus {2b.}

A textusban Péchi héber quadrátírással is lejegyzí a kérdéssé szavakat: „...חרות Charut: hanem חרות (sic!) Cherut” (a Bét-féle változatban ח-*tel*, a *Kalocsai kódex*-ben helyesén ח-*val*).¹⁵⁸ Azért lényeges a héber hangalakoknak a feltüntetése, mert így nyilvánul meg jelentéshordozó funkciójuk: a vokalizálás különbözőségében rejlik ugyanis a jelentéskülönbőség. Péchi ezt szükségesnek látja a héber szövegrészt követően meg is indokolni: „azaz ne olvasd arra az értelemre, hogy a betűk bemetszve voltak, hanem arra, hogy nemesek, szabadosok”.

Nem jelöli viszont a helységnevek jelentését (במח, בחליאל, מחזה), noha éppen e tulajdonnevek köznévi eredetéből következik a misnai konklúzió: egyenkénti jelentésük: 'adomány', 'Isten az én örökségem', 'magaslatok'. Így a magyar olvasó értetlenül áll e szójátékkal szemben. Csak valamiféle jelentésbeli kiegészítéssel, ahogy a חרות esetében is, lenne lehetséges az eredeti tartalom közvetítése.

5. textus {3.}

Péchi egy-egy szó, szerkezet, tagmondat betoldásával interpretálja a következő misnát.

Az érthetőség szolgálatában álló kiegészítései a következők: „egy magyarázatot, egy verset” (er. 'egy verset'); „...adós a tanuló annak, akitől tanult”, illetve „tartozik, hogy nagy becsülettel legyen annak, akitől tanult” (er. 'kell, hogy megadja a tiszteletet neki'); „az örök jót” (er. 'jót').

A mondat-, mondategység szintű betoldások egyfelől a beszédhelyzetre vonatkozó *a minori ad majus* művelet tényleges végrehajtásai: „ez pedig oly dolog, hogy a közrend emberektől sokkal inkább kívántatik”, illetve ennek megfelelően a dávidi példa után még egy nyomatékosító „hát a közember” betoldás (a héb. והלא דברים קל וחמר: 'ez nemde *qal vá-homer*-argumentáció?' helyén); másfelől a „Tóra”-nak kontextuális-morális, személyre utaló mani-

¹⁵⁸ NB: A textus חרות-jában shevá' van céré helyett, de már a magyarázatban, ahol betűvel, szóval is kiírja a másoló a hangot, helyesén céré szerepel: „...kit az pontkttal való betű meg nem engedi a חרות charut szóban, mert qamec hatéf vagy on alatta, de mivel a törvény, és több írások is a bölcsék kezénél punkt nélkül forog, az qamec helyében cérétt tévén cherut prononciáltatik, mely nem metszést, hanem szabadost, és nemeset teszen”.

fesztáldóása: „...mint aki a szent törvényben való tudományért becsültetik” (er. 'Tóra').

Péchi azért, hogy nem sima jelen idő, kijelentő módot használ a héb. הלומד aktív participium kapcsán ('aki tanul', 'a tanuló'), hanem a héber igeragozási jelleget jobban tükröző beálló melléknévi igenevet: „valaki tanuland”, a szituáció esetlegességét, lehetőség, esély voltát érzékelteti.

6. textus {4a.}

A misna grammatikai jellegzetessége a szintaxisa.

A héber szöveg a Tóra-tanulás módját, körülményeit, feltételeit tárgyalja felsorolásszerűen. E felsorolás – lévén egyenrangú követelményekről, kritériumokról szó – kapcsolatos tagmondatokkal, többszörös mellérendeléssel van kifejezve (valamennyi kötőszó ו 'és'). Péchi megengedői alárendelést alkalmaz, s ezzel azt sugallja, hogy ezek az életkörülmények nem magához a tanuláshoz szükségesek feltétlenül (a megengedői sajátos tartalom éppen azt jelenti, hogy két ellentétes állítást tartalmaz a mondat, de az ellentétek összeférnek, összeegyeztethetők), hanem inkább a jámbor, megszentelt élet velejárói (amely életvitel karakterizálásában Péchi néhol még szigorúbb is, mint az eredeti): „száraz kenyeredet bátor¹⁵⁹ csak sóval egyed (...), de mégis a törvény tanulásában igen fáradj!”

7. textus {4b.}

A következő szentenciát Albeck ugyan nem tagolja külön misnába, de egyéb szöveg hagyományok igen. Péchi is önálló textusban közli.

Sajátsága egyfelől a kifejtés, részletezés: „nagy és méltóságos állapot” a 'nagyság' (גדולה) helyén és „tudományod, érdemed felett való becsület” a 'tisztelet' / 'becsület' (כבוד) helyett. Másfelől viszont a kihagyás is jellemzi a textust: a 'magadnak' (לעצמך) visszaható névmás elhagyása az első tagmondatból; illetve a 'tanulásonnál' hasonlító elem (מלמודך) a „cselekedjél inkább” comparativusi felszólításból.

8. textus {5–6.}

Az Albeck szerinti 5. és 6. misnában a Tóra megszerzésének fokozatai számlálatnak elő. A felsorolás a héberben כ prepozíciós névszóval és névszói összetétellel vagy participiumban álló igealakokkal történik. A kétféle formai

¹⁵⁹ = 'ámbátor'.

kifejeződés fele-fele arányban fordul elő. Péchi, annak ellenére, hogy a bevezetésben az „áll” igét vonzattal látja el („...dologban áll”),¹⁶⁰ a felsorolásban a nyitó formulát („ezek pedig azok”) tartva szem előtt, először nominativust használ: „első a tanulás, 2. a fülnek hallása” stb. (héb. בתלמוד: 'tanulással', האוזן בשמיעה: 'a fül hallásával' stb.). Az 5. tulajdonságtól azonban rátér a -ban / -ben ragos szerkesztésre (visszaulva ezzel a főmondati állítmányra): „szívében a dolgoknak értése, megfontolása” stb., egészen a 26., 27. feltétel tárgyalásáig, ahol ismét visszatér a nominativushoz (igaz, hogy ezúttal főnévi igenév formájában): „a maga sorsában, állapotjában örvendezni, megelégedni”. A 28-as ponttól kezdve híven visszaadja az eredeti szerkesztési módot: a participiális szintagmákat jelen idő, kijelentő módú, sing. 3. személyű igealakokkal tolmácsolja: például héb. אודה את המקום 'aki szereti az Istent' / 'az Istent szerető Péchinél: „szereti az Istent”.

A formai eltérések mellett tartalmi különbség, hogy a passzív אודה-ot (szó szerint 'szeretve van' / 'szeretett'), 'szereti magát'-ként fordítja, pedig aligha saját magáról mint agensről, sokkal inkább a környezetének, többi embernek szeretetéről van szó; a participium jelentése tehát: '[a többiek által] szeretett'.

A következő eltérés az אינו שמח בהוראה ('nem örül / nem leli kedvét az ítéletben') tagmondatnál mutatható ki. Péchi fordítása: „nem örül a bölcsen, világosan való tanításnak”.

Az utolsó partici-
participium tárgyi suffixumáról nem vesz tudomást. Az 'állítja őt' tárgyi szószervezetet ugyanis „állhatatos”-nak fordítja, teljesen megváltoztatva ezzel az eredeti értelmet: 'állítja / vezeti őt az igazságra', illetve 'állítja / vezeti őt a békére' Péchinél „állhatatos az igazság mellett”, „állhatatos a békességben”.

Az utolsó tartalmi különbség a שמעה ('hír') főnévvel kapcsolatos. Péchi a főnevet nem elvont fogalomként, hanem élőlényre utaló szóként interpretálja: aktív participiumként, שמע-ként olvassa, ebből kifolyólag az er. 'figyelemmel van / ráirányítja a figyelmét arra, amiről beszélget' kijelentés nála „aki hallgatóját magához figyelmezteti”.

További érdekessége a textusnak, hogy bizonyos tulajdonságleíráshoz Péchi minden különösebb indok nélkül birtokos személyjeleket használ. Így a héber személytelen feltétel-felsorolást egy kicsit személyesebbé teszi, magára a

¹⁶⁰ A נקחה ('meg van / lett szereve') helyett, bár egy alkalommal mint szinonima, a „szereztetik” is szerepel fordításában („áll és szereztetik”).

tanuló személyre vonatkoztatja: „3. szájának igazgatása, 4. szívének értelme, 5-ös szívében a dolgoknak értése, megfontolása”.

Stílusát a kifejtés jellemzi: például „annak nevével mondja, aki neki is mondotta, vagy akitől tanulta” a héb. בשם אומר. szó szerint 'a mondója nevében' helyén; valamint az alakzatok használatában (a gondolat, a fogalom ismétlése): „gyönyörűségben, mulatásban”; „parasztok és község közt”; „sorsában, állapotjában” stb.

9. textus {7.}

A *Példabeszédek*-beli idézet (Péld. 3,18) מאשר szavát (passzív, 'boldog') Péchi aktív igeiként közvetíti: „megboldogítja”; a Tórát teszi meg a mondat alanyául. Nem minden alap nélkül, persze, hiszen a מאשר a המוכיח-val ('megtartói') egyeztetve többes számban kellene, hogy szerepeljen.¹⁶¹

Továbbá a לווה ('koszorú') főnevet következetesen „ragadás”, „ragaszkodás”-ként ülteti át; a יוסיפו 'gyarapítanak', 'hozzátésznek' jelentésű igét pedig a neutrálisabb stílusértékű „hoznak, szereznek” értelemben fordítja; s végül a textust egy olyan bibliai verssel fejezi be, amely nem szerepel az eredeti misnában (Péld. 3,17).

10. textus {8.}

A 8. misna szövegét a szefárd rítusú hagyomány szellemében fordítja Péchi. Ez leginkább sorrendi eltérést jelent az Albeck-féle szövegváltozathoz képest, és egy vers – Péld. 14,24 – elhagyását.

A héber נאה לצדיקים ונאה לעולם ('illő az igazaknak, és illő a világnak') megállapítást bővebben fejti ki Péchi: elmagyarázza, hogy a párhuzamteremtés tudatos szerkesztés eredménye. Megoldása tehát a következő: „az igazaknak gyönyörűségesek, *mondom nemcsak ő maguknak, hanem az egész világnak*”.

Ettől eltekintve, valamint, hogy a „fiak”-at előreveszi a nyitó fősorolásban (holott az az utolsó), és hogy a כחם-ot nem birtokos suffixumával ('erősségük'), hanem a nélkül fordítja („erősség”) – Péchi teljesen precízen adja vissza a misnai tartalmat.

¹⁶¹ A *Biblia Hebraica Stuttgartensia* apparátusában fel is tünteti a plurális formát (BHS, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1990; 4. kiadás), 1278. p.

11. textus {10.}

A szefárd hagyomány szellemében Péchi ezt a misnát 11. textusként fordítja. Az anonim numerikus משל (*máshál*: 'bölcsondás', 'péláda', 'mese') magyarra való átültetésére alapvetően a hűség jellemző. Akkor tér csak el ettől a fordítói magatartástól Péchi, ha a nyomatékosítás és az esztétikai szempontok megkívánják. Ilyenkor szinonimákkal, mondatrészhalmazással él: „foglalást, birodalmat”; „foglalt és tulajdonított”, „szerzett és foglalt” stb.¹⁶²

Míg a héber nem sorolja el szám szerint az Isten szerzeményeit (קנין), csak egymás utáni rendbe állítja, addig Péchi sorszámneveket iktat eléjük, ezzel is kifejezve a világos tagolás, átláthatóság iránti igyekezetét („első foglalás”, „másik foglalás” stb.).¹⁶³

Újabb problémát jelenthet a מנין ('honnét') bibliai helyre rákérdező, bibliai alátámasztást, logikai érvelést bevezető formula tolmácsolása. Péchi a terminus technicus minőségű kérdőszó lefordításában az implikált értelem explicit lejegyzését választja: „honnét vagyon bizonyosság?”, „honnét bizonyítod?”. Ezzel összhangban, nem elégszik meg a bibliai idézetek kezdetét jelző értelmi tagolójel-értékű שאמר ('amint mondva van'), וכתוב ('ahogy írva van'), illetve אומר ('[ó] mondja') formulákkal sem, hanem visszautaló helyhatározószóval egészíti ki megfelelőjüket: „onnan, ahol mondva / írva vagyon” (a שאמר és a vele egyenértékű וכתוב passzívumok közt tehát ilyen formában különbséget tesz, nem jelöli viszont az aktív אומר-t fordításában).

Két magyarázó közbevetés is található a textusban; *közbevetés* a szó szoros értelmében, Péchi ugyanis kontextust érintő „kommentárjait” zárójelbe teszi: „foglalt (avagy csinált, készített) engemet”; amivel azt jelzi, hogy ez utóbbi kifejezéseket alkalmasabbnak találja a קנה ('szerez') emberrel való relációjában.¹⁶⁴ Másik zárójeles közbevetése: „áldott (vagy megáldatott)”, ahol a ברוך szenvedő jellege mellett fontosnak véli hangsúlyozni azt is, hogy az áldás, maga az állapot Istentől való.

¹⁶² Péchi a קנה igével és származékával kommentárjában is foglalkozik (megokolva egyúttal az általa használt szinonimák jogosságát is): „Az igében [héberhez hasonló betűk], mely comparare, possidere, acquirere, valamit az előtte való materiából újólag, de hatalommal, erővel szerezni, készíteni, és azt elbírní, tulajdon maga számára foglalni.”

¹⁶³ Eljárására korábban is volt példa, vö. 1,1; 5,10.

¹⁶⁴ Péchi jelzi, hogy más fordítások megoldásait is mérlegeli a magyarra való fordításhoz (vagy csak problémásabb helyeknél?). A fejezet névadó, kulcspozícióban lévő igéjét mindenesetre nagy figyelemmel és körültekintéssel tolmácsolja. Így ír e pásuq-beli előfordulásáról: „Deák nyelven való fordításban possidit, bírt; és oly birodalmat ért, amit szerzett, vagy pénzen vett valaki.”

A bibliai idézeteket két alkalommal is kibővítve citálja Péchi: a Yesh. 66,1 esetében a következő bibliai vers elejét is hozzáveszi („holott mindezeket az én kezeim csinálták”), az Ex. 15,17 esetében pedig a teljes verset hozza.

12. textus {9, 11.}

A következő misnát megcseréli Péchi az az utánival, így nála R. Yosé ben Qismá' története az utolsó helyen szerepel (12. textus), a szefárd rítusú hagyománynak megfelelően.

Mivel egységes elbeszélésről van szó, Péchi szem előtt tartja annak formai kritériumait: viszonyító elemekkel biztosítja a kohéziót („ismét”; „pedig”; „értсед”), kiegészíti a párbeszédet – egyrészt az életszerűség érzékeltetése, másrészt a történetmondás színesítése céljából: „jönne miközinkben és laknál...” er. רצונך שחדור עמו 'legyen akaratod velünk lakni' / 'lakjál mivelünk'; „ahol a Szent törvényben való bölcsességet tudom, hogy vagyok” er. במקום תורה 'a Tóra helyére'; „amely órában ki kell múlni e világból az embernek” heb. אדם של פשרתו של 'az ember elindulása / eltávozása órájában', és végig elbeszélői múltat használ („talála”; „fogadám”; „felelék”; „mondék” stb.).

A szöveg személyessé tételét, a kapcsolatfelvételt szöveg és olvasó közt továbbá aktualizáló betoldásával: „ezer arany forintokat”, és kommentáló megjegyzéseivel éri el, azzal, hogy a bibliai idézetek értelmezését megmagyarázza: „Így értven e mondás értelmét, Mikor jársz és mégy, értсед e jelen való világon járásaidat”; „...értсед a koporsóban való fekvésedet”; „...értсед a jövővilágban”. E fordítói többlettel Péchi egyúttal a rabbinikus hagyomány interpretáló technikáját is megtanítja, a szöveg szoros értelmének átadásán túl.

Péchi a 11. misnát nem választja külön fordításában, hanem az előző misnával együtt, a 12. textusban közli.

A záró dicsőítés üzenetét – a világmindenség létevel tanúsítja Isten hatalmát – Péchi *de verbo ad verbum* visszaadja (még az igealakok tárgyi suffixumait is, ברצוני: 'teremttem őt' Péchinél „teremttem azt”; יצרתיו: 'alkottam őt' Péchinél „formáltam őt”). A két apróbb betoldás kizárólag ennek az üzenetnek, mondanivalónak a nyomatékosítását szolgálja: „maga dicsőségére” – a visszaható névmás az Isten teremtő és egyedüli voltát hangsúlyozza, az „egyébvégre”, „avégre” és „arra” célhatározói értelmű utalószavak pedig a teremtés szándékát, a teremtő saját művével kapcsolatos elgondolását emelik ki.

Péchi ezzel a kis változtatásával újból kifejezésre juttatja, hogy fordítása nemcsak az eredeti tartalom, mondanivaló teljes átadását célozza, hanem több annál, olyan munka, amely saját elképzeléseinek is teret ad: tükrözi mind a

világról (teológiai értelemben), mind pedig magáról a héber szövegről kialakított véleményét, nézeteit.

hallelujáh

A *Makkot* traktátusból származó befejezés fordítása ugyanaz, mint a többi sectio végén lévő fordítás, így sajátosságaik is megegyeznek: a jövőre irányuló felszólítással Péchi az Istentől különös irgalmat kér Izrael számára, amely néppel immáron ő is közösséget vállalt.

X. Péchi fordítói elvei: összefoglalás

1. Rendszerezés

Péchi fordításában az *eredeti szöveg iránti formai hűség* igényéről a hebraizmusok, a terminus technicusok héber hangalakos feltüntetése, illetve bizonyos bibliai versek rabbinikus interpretációval történő fordítása tanúskodik. Mindezen sajátosságok biztosítják egyúttal Péchi munkájának *rabbinikus szellemiségét* is. Magyar nyelvi keretek között a *szintaktikai azonosságra* törekvés fejezi ki Péchi e hűségigényét; jellemző ugyanis fordítására a grammatikai viszonyítósók, jelölőelemek átültetése; bizonyos terminus technicusok magyar műszavakkal való meghonosítása; a fakultatív vonzat esetén föllépő jelentésváltozat pontos közvetítése; idiomatikus tartalom leképezése a frázis komponenseivel együtt; a szintaxis megfeleltetése; alakzatok átvétele.

Péchi mindazonáltal a *fogalmi megfelelés* elsődlegességét tartja szem előtt, és ezért kész a héber mondat szintagmáinak, morfémáinak, lexémáinak megváltoztatására is, például a viszonyítósók, jelölőelemek módosításával vagy egy-egy szó, kifejezés pusztán kontextuális jelentésének feltüntetésével.

Az *Ávot* „szerzői”/„szerkesztői” *intenciójának, Izrael életében betöltött szerepének* leképezésével Péchi a traktátus *mondanivalójának* visszaadását tűzi ki célul, *aktualizálva* a konkrét történelmi utalásokat, valamint a *kommentálás* eszközével: értelmi kiegészítésekkel, a megértést, átláthatóságot segítő betoldásokkal. Grammatikai megoldásai e cél megvalósítása érdekében: főnevek igésítése; mondatrészi minőségek megváltoztatása; passzívum aktív szintagmává transzformálása; szó szerkezetek mellékmondatokban való kifejtése; a nominalitás igei állítmányokkal való feloldása; az implikált tartalom explicit közlése; népetimológia. Ezen tulajdonságoknak köszönhetően válik magyarróssá nyelvhasználata, a *magyaros nyelvezet* tehát mint tartalmi többlet jelentkezik Péchi munkájában. *Stilisztikai eszközei*: a *globális kohézió* biztosítása (anaforikus referencia; a határozottság jelölése; vonatkozó főnévi használat személyes névmások helyett; tartalmi-logikai viszonyt jelző változatos kötőszóhasználat; narrációba ágyazás: elő-, utóidejűség, beszédhelyzet-teremtés; sorszámok szerinti felsorolás), *ismétlés* (gondolatritmus; mondatrészi minőségek halmozása), *fokozás*, *nyomatékosítás* (evokatív hatású elemek vallási alkalmazása; eredetinel erőteljesebb kifejezések; képi kifejtés).

A hangsúlyviszonyok megváltozása következtében a *Péchi-féle interpretáció többlettartalma a teológiai mondanivaló* megfogalmazása: Péchi fordításában az *utolsó ítélet közelségének* gondolata, az *ember személyes felelőssége, a bűnös múlttal való leszámolás, a bűnbánat, megtérés szükségessége* a héber eredetiben megfogalmazottnál lényegesebb szerepet kap.

2. Konklúzió

Péchi két fő fordítási elve az eredeti nyelv minél hűségesebb tolmácsolása és az eredeti mondanivaló (tartalmi, funkcióbeli, intencionális stb. vonatkozás) legteljesebb visszaadása. Ha ez a két szempont a fordítás során szembekerül egymással, Péchi konzekvensen az extratextuális tényezők közvetítése mellett dönt.

Helyesen felismeri ugyanis, hogy a műalkotás tulajdonképpeni céljának: az eredeti „szerzői” szándék- és a mű eredeti hatásának megvalósulásában elemi akadályt képez a héber nyelvezet tagolatlansága, implicit jellege. Azért, hogy egyáltalán érthetővé váljon a közvetlen tartalom, első lépésben magyarossá teszi a kifejezési formát.

A megértést azonban nemcsak a nehézkes, homályos fogalmazás, hanem történelmi és kulturális utalások is nehezíthetik. Péchi a politikai körülményekre tett explicit hivatkozásokat saját korának és környezetének politikai meghatározottságával szemlélteti (vagy egyetemes méretűvé növeli), az előzetes ismeretekre támaszkodó információkat pedig többnyire magyarázattal látja el.

Ezen módszertani eljárások már önmagukban is azt eredményezik, hogy Péchi fordítása önálló alkotássá válik.

Művészi magaslatra azonban stiláris megformáltsága emeli.

A poétikus nyelvezet, a formális, hangnembeli módosítás kiválóan alkalmas Péchi teológiai/ideológiai koncepciójának nyomatékosítására.

Így lesz a végítélet képzete Péchi alkotásában *személyes ügy*; a morális fenytés valódi bűnbánatra, megtérésre szólító *lelkiismereti kötelesség*.

Péchi fordításai a XVII. század magyar irodalmának eddig még feltáratlan területe. Pedig – elég, ha ez egy *Atyák*-fordítást tekintjük – irodalmi szempontú feldolgozásuk is sürgető lenne: bizonyára nem kevés tanulsággal szolgálna a magyar irodalomtörténet-írás számára a XVII. századelő irodalmi sajátosságainak pontos meghatározásában.

XI. Rövidítések

Abac. / Abach. / Habac.	Habakkuk könyve
Agg. / Hagg.	Aggeus könyve
b.	ben (nevekben)
Cant. / Canti.	Canticum / Énekek éneke
Dan.	Dániel könyve
De. / Deut.	Deuteronomium / Mózes V. könyve
Eccls. / Eccli.	Ecclesiastes / Prédikátor könyve
	Ecclesiasticus / Sirák fia könyve
er.	eredeti / eredetiben
Ex. / Exo. / Exod.	Exodus / Mózes II. könyve
f.	femininum
Gen.	Genesis / Mózes I. könyve
heb.	héber / héberben
Yeh. / Ezech.	Ezékiel könyve
Yer. / Jer.	Jeremiás könyve
Yesh. / Isa. / Esa.	Jesája / Izajás / Ézsaiás könyve
Jon.	Jónás könyve
Jos.	Jósua / Józsué könyve
Jud.	Liber Judicum / Bírák könyve
Lev.	Leviticus / Mózes III. könyve
m.	masculinum
Mach.	Makkabeusok I. / II. könyve
Mal. / Malach.	Malakiás könyve
Mich.	Mikeás könyve
Nech.	Nehemiás könyve
Num.	Numeri / Mózes IV. könyve
Osé.	Hóseás könyve
Ovad.	Obadja / Abdiás könyve
Par.	Paralipomenon / Krónikák I. / II. könyve
plur.	pluralis
Pro. / Prov.	Proverbia / Példabeszédek könyve
Ps. / Psal. / Zs.	Psalmi / Zsoltárok könyve
R.	Rabbi / Rabbán
Reg.	Liber Regum / Királyok I. / II. könyve
Rom.	Rómaiakhoz írt levél
Sam.	Sámuel I. / II. könyve
Sap.	Liber Sapientiae / Bölcsesség könyve
sing.	singularis
sz.	szám / számú / számon
Tren.	Threni / Jeremiás siralmai
v.	versus / bibliai vers
Zach.	Zakariás könyve

XII. Bibliográfia

- Albeck, Hanokh, „Mávo' le-massekhet Ávot”, in: Albeck, Hanokh, Ed., Comm., *Shishshá sidré mishná*, Jerusalem – Tel Aviv: Mosad Bialiq – Dvir, 1977, 347–351. pp.
- Branover, G., Red. / Krikszunov, P., Perevod, *Traktat Ávot*, Moszkva: Vnestorgizdat, 1990, 5–11. pp.
- Carmilly-Weinberger, Moshe, *A zsidóság története Erdélyben (1623–1944)*, Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1995.
- Dán Róbert, *Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon*, Humanizmus és reformáció, 2, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973.
- Dán Róbert, *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon*, Humanizmus és reformáció, 13, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987.
- Guttman Mihály – Harnos Sándor, Kiad., Bev., *Péchi Simon szombatos imádságos könyve*, IMIT kiadványai, 39, Budapest: IMIT, 1914.
- Harnos Sándor, „A szombatos imakönyv névtelen frója”, *IMIT Évkönyve*: XXXVI. szám, 1913; 333–343. pp.
- Hertz, Joseph, Transl., Comm., *Sayings of the Fathers*, New York: Behrman House, 1945.
- Keszler Borbála, *A magyar írásjelhasználat története a XVII. század közepéig*, Nyelvtudományi Értekezések, 141, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995.
- Kohn Sámuel, *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchi Simon főkanclár életére és munkáira*, Budapest: Athenaeum, 1889.
- Kohn Sámuel, „Egy kiadatlan irodalom föl nem használt magyar nyelvkincesi”, *Magyar nyelvőr*: 1888; 567–573. pp.
- Koncz József, „Mutatvány Pécsi Simon bibliafordításából”, *Magyar Protestáns Egyházi Iskolai Figyelő*: 1880; 347–348. pp.
- Koncz József, „Pécsi Simon levelei”, *Keresztény Magvető*: 1880; 390–391. pp.
- Koncz József, „Pécsi Simon biblia fordítása”, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*: 1880; 368–373. pp.
- Koncz József, „Pécsi Simon eredeti levelei a gróf Teleki-család levéltárában”, *Keresztény Magvető*: 1883; 169–174. pp.
- Koncz József, „Pécsi Simon bözödi birtokos és Bözöd patronusa”, *Keresztény Magvető*: 1883; 41–42. pp.
- Koncz József, „Egy kis helyreigazítás és felvilágosítás Péchy Simon halála idejét és Péchy Erzsébet első férjét illetőleg”, *Keresztény Magvető*: 1883; 309–311. pp.
- Koncz József, „Pécsi Simon három vejének reverzáliisa”, *Keresztény Magvető*: 1883; 42–43. pp.
- Koncz József, „A Pécsi Simonért kezességet vállalók reverzáliisa”, *Keresztény Magvető*: 1883; 309–311. pp.
- Koncz József, „A szentatyáktól kiszedegetett tanulságok. Pécsi Simontól. Életnek ösvénye”, *Keresztény Magvető*: 1885; 164–169. pp.
- Kovács Sándor Iván, Szerk., *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból, I: Késő-renaisszánsz manierizmus és kora-barokk*, Budapest: Osiris, 1998, 212–215. pp.
- Kőváry László, „Péchi Simon, kanclár”, *Keresztény Magvető*: 1871; 34–48. pp.
- Kriza János, „A szent atyáktól kiszedegetett tanulságok. Péchi Simontól”, *Keresztény Magvető*: 1875; 45–49. pp.

- Lakó, Elemér, Comp. / Mihály Balázs, Pref., *The Manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the Library of the Academy in Cluj-Napoca*, I: Catalogue, II: Indices, Szeged: 1997.
- Lóvy Ferenc, „Egy vallásalapító erdélyi főúr”, *Az Erdélyi Múzeum Egyesület Vándorgyűlésének Emlékkönyve*: 1906; 57–69. pp.
- Lóvy Ferenc, „Egy lap Pécsi Simon Qohelet-fordításából”, *Magyar Zsidó Szemle*: 1908; 286–289. pp.
- Maimonides, „Haqdámá la-Mishná”, 54–58. pp., in: *Haqdámot le-pérush ha-Mishná*; 12. kiad., Jerusalem: Mosád Harav Kook, 1989.
- Marcsek Tibor, *Helyesírásunk a XVII. században*, Budapest: Hornyánszky Viktor, 1910.
- Milecz Szilveszter, „Szent-Erzsébeti Péchi Simon erdélyi kancellárról”, *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek*: 1863; 349–357. pp.
- Pollák Miksa, Ford., *Imádságoskönyv*, Tel Aviv: Sinai, 1986, 328–380. pp.
- Roth, Cecil – Wigoder, Geoffrey, Ed., *Encyclopaedia Judaica, 1–16*, Jerusalem: Keter, 1972.
- Szilágyi Sándor, „Pécsy Simon levelei Thurzó Imréhez”, *Történelmi Tár*: 1878; 117–136. pp.
- Szilágyi Sándor – Koncz József, „Péchy Simon lappangó munkáiról”, *Figyelő*: XIX. szám, 1885; 1–7. pp.
- Tal, Shelomo, Ed., *Siddur rinnat Yisrá'él*, Jerusalem: Morashat, 1984, 334–353. pp.
- Thúry Zsigmond, *A szombatos kódexek bibliographiája. Különös tekintettel azok énektartalmára*, Mezőtúr: Borbély Gyula, 1912.
- Varjas Béla, Szerk. / Scheiber Sándor, Jegyz., *Régi magyar költők tára. XVII. sz. 5. kötet: Szombatos énekek*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970, 239–256. pp.
- Vargha Kálmán – V. Windisch Éva, *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája*, I, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972.
- Vass Miklós, „Péchy Simon levele 1614-ből”, *Keresztény Magvető*: 1904; 274–175. pp.
- Vass Miklós, „Péchy Simon három levele”, *Történelmi Tár*: 1905; 288–295. pp.
- Vass Miklós, „Adatok Péchy Simon életéhez”, *Történelmi Tár*: 1907; 499–505. pp.

Szépirodalom

- Kemény Zsigmond, *Deborah* (1855), in: *A szív örvényei*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969; *A rajongók* (1858), Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969.

1280 Ft

ISBN 963 508 082 4

9 789635 080823